

CORNELIUS NEPOS

MUNKÁI.

FORDITOTTA

S

MAGYARÁZÓ ÉS HELYREIGAZÍTÓ JEGYZETEKKEK

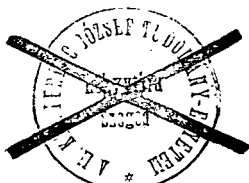
ELLÁTTA

ifj. SCHIEFNER GYULA.

Második javított kiadás.

PEST, 1872.

KIADJA LAMPEL RÓBERT.

19180

Cornelius Nepos élete.

Cornelius Nepos, (vezetéknévét nem tudjuk,) körülbelül száz évvel Krisztus születése előtt, az akkori időben Gallia cisalpina v. citerior-nak nevezett felső Itáliában született. Még ifjú korában Romába ment, a tudomány és finom műveltség megszerzése végett, a mely város az időtől fogva állandó lakhelyét képezte. Állami hivatalokból eredő babérok után ő sohasem sóvárgott és mint az ifjabb Plinius írásaiból kitetszik, közhivatalt nem is viselt. Mindazonáltal nem volt ő becsvágy nélkül. Csak hogy ő a babérokat az irodalmi téren akarta magának megszerezni; s valamint irodalmi tevékenysége, úgy szintén erkölcsi jelességei által is, nem egy kitűnő kortársa barátságát szerzé meg magának. Mindezek előtt szívesen látott házi barátja volt ő a gazdagság és műveltség által egyaránt tekintélyes T. Pomponius Atticusnak, a kinek Cornelius által írt életrajzát alább közöljük. Általa jött érintkezésbe a hírneves szónok és államférfiúval, M. Tullius Ciceroval, a kivel közel, habár nem annyira barátságos mint inkább tudományos összeköttetésben állott. Barátjai

sorába tartozott a korán elhunyt veronai dalköltő Valerius Catulus, az ő honfitársa is, a ki néki költeményeit a következő szavakkal ajánlá :

Cui dono lepidum novum libellum
arida modo pumice expositum ?
Corneli, tibi : namque tu solebas
meas esse aliquid putare nugas
iam tum cum ausus es unus Italorum
omne aevum tribus explicare chartis,
doctis, Juppiter, et laboriosis.

A mely szavak csak úgy nyerik valódi jelentőségüket, hogy fölteesszük, miszerint Cornelius a „Chronica“-ban Catullról dicsérőleg megemlékezék.

Cornelius műveinek egyike a főnebb-említett Chronica, a mely 3 könyvből állott s az egész történetet magában foglalta.

További műve Neposnak, az Exempla című, a mely öt könyvből állván a romai nép erkölcsi történetét lehetőleg bőven tartalmazta.

Atticus sürgetésének lehet tulajdonítanunk, hogy Nepos az idősb Catonak különös és bővebb életrajzát írta. Hasonló módon írta ő meg Cicero életrajzát is, valószínűleg annak halála után.

Nem csalódunk, ha állítjuk, hogy Nepos egy földrajzi munkát is írt, a mely miatt nem egy megtámadást kelle kiállania ; így pl. Plinius öt hiszékenységgel vádolja, és helyeket idéz, a

hol a saját hazájával határos tartományokról is tév véleményben van.

Végso és tagadhatlanul legterjedelmesb műve volt Neposnak a „*de viris illustribus*” czímű, az egyetlen a melynek még fön vannak némi töredékei. Atticusnak volt ajánlva s még annak életében látott napvilágot; ennek életrajza halála után még toldalékokat nyert. E mű jeles férfiak életrajzát tartalmazá és pedig bizonyos osztályok szerint úgy, hogy, ha az egyik könyvben az idegenek tárgyaltattak, az utána következőben már a rómaiak következnek. Legalább is 16 könyvből állott. Ha tekintetbe vesszük a fönmaradt töredékeket, s az azokban említett egyéb részeket, némi combinatio segélyével, a tartalom és egymás után való következést illetőleg, a következő sorozatot vagyunk képesek fölállítani. I. *de regibus exterarum gentium* (az idegen nemzetek királyairól); II. *de regibus Romanorum* (a rómaiak királyairól); III. *de excellentibus ducibus exterarum gentium* (az idegen nemzetek jeles vezéreiről); IV. *de excellentibus ducibus Romanorum* (a rómaiak jeles vezéreiről); V. *de juris consultis Graecis* (a görög jogtudósokról); VI. *de juris consultis Romanis* (a romai jogtudósokról); VII. *de oratoribus Graecis* (a görög szónokokról); VIII. *de oratoribus Romanis* (a római szónokokról); IX. *de poetis Graecis* (a görög költőkről);

X. de poëtis Latinis (a latin költőkről);
 XI. de historicis Graecis (a görög törté-
 nésekről); XII. de historicis Latinis (a
 latin történeészekről); XIII. de philosophis
 Graecis (a görög bölcsészekről); XIV. de phi-
 losophis Latinis (a latin bölcsészekről);
 XV. de grammaticis Graecis (a görög
 nyelvészekről); XVI. de grammaticis La-
 tinis (a latin nyelvészekről).

Elttekintve a főczéltól, a görögök és rómaiak
 jeles férfainak életrajzát adni, az olvasónak arra
 kelle ez iratok által biratnia, hogy az egyes osz-
 tályokat egymással egybevesse. Az olvasókör, a
 melynek számára Cornelius munkáit írta, a nagy,
 görög műveltségtől még nem illetett római közön-
 ség volt. A mű terjedelme s a választott olvasó-
 kör rövidséget kívántak; földadat volt az egyes
 személyekek kielégítő rajzát adni, valamint mu-
 lattatás ugy oktatásról is gondoskodni, s adott
 példák által az olvasók gyakorlati életére hatni.

Az idősb Catonak, a „de historicis
 Latinis“ című könyvben megjelent életrajza
 alapjául, Nepos ugyanannak szintén általa írt élet-
 rajzát vehette; Atticusnak szintén azon könyv-
 ben megjelent életrajza írásában közvetlen néze-
 tekre és barátja saját elbeszéléseire lehetett tá-
 maszkodnia. A „de excellentibus ducibus
 exterarum gentium“ című könyvben ő maga
 a következő forrásokot említi: Thucydides,
 ki kortársa lévén a peloponnesi háborúnak, azt

411-ig K. e. nem kevésbé fölülmúlhatlanul tartalom mint alakra nézve le írta. X e n o p h o n, Thucydides ifjabb kortársa, a kinek az időben egy Agesilaosról írt dicsbeszéd tulajdoníttatott, a melyet azonban nem ő írt,*) s csak e művét használta Cornelius. Továbbá Theopompus (405. K.sz.e.), a ki két nagy történeti művet írt: a Hellenicát 12, s a Philippicát 58 könyvben, melyek a Mantinea melletti ütközet utáni időt egész Fülöpnek Amyntas fiának haláláig foglalják magukban; inkább mint rhetor és tudós, mintsem államférfiúi és katonai tapasztalattal, nem becsmérő vágy nélkül, de mégis igen figyelemre érdemes módon. Vele egy időben írt Dion egy perzsa történetet Artaxerxes Ochusig; Timäus (348. K. sz. e.) Sicilia, Italia s a többi nyugat történetét, Theopompus nagyobbodott hibáival. Végkép biztosság nélküli Hannibálnak Sosilius és Silenus által írt története; Sulpicius Blitho csak névszerint ismeretes. A legjelesb történeti írókhoz tartozik azomban tartalomra nézve Polybius (mert alakja művészet nélküli), ki mint államférfiú és katona 180-tól fogva tevékeny részt vevén az achäi szövetségben, többek között egy általános történelmet írt 40 könyvben, az 1-ső pún háborútól, egész Corinth elpusztulásáig (264—246 Kr. sz. e.) Azonkívül említi Nepos még Atticus annalis-fát.

*) Ez állítás valóságát még a legújabb időben is sokan törekednek kétségbe vonni.

Tudjuk, hogy Nepos ez írókon kívül még másokat is használt, a kiket nem nevez meg, valamint azt is tudjuk, hogy nem egy forrást mellőzött hibásan. Általában az anyagra nézve sok hanyagságot és hibát követett el. Menti őt azomban azon körülmény, hogy ő volt az első római történész, a ki nem hazai tárgyakat kezelt, s hogy iratai azon korba esnek, a midőn a valódi történelmi művészet, a rómaiaknál még csak ébredési korát élte.

Gondolatai nem mentek röpkedékenységre és elben való hiánytól. Dicséretesb általában irálya, a mely egyszerű, mesterkelt körmondatok, képek és átvitelek nélküli, de ékes (sőt a szórendezésben ékített), továbbá kerekded vélemények, elöntések és szójátékok által emelt. Néha tömört, gyors és élénk lévén, általában kényelmes, sőt némely életrajzokban kissé széles is. Beszédjének modora pontosabb, kifejezési módja dúsabb is lehetne. A nyelvtani constructiok s egyes kifejezések használásában sem tekintendő példányképnek; ő inkább közelkedett a közélet s az előbbi kor nyelvéhez, mint korának legjelesb írói Cicero és Caesar.

Mi kiemeljük hibáit, hogy az ifjúság azokat kerülje. De azoknak megismerése által nem szabad magában álhitet támasztania. Sőt inkább azon öntudattal kell birnia, hogy Nepos minden hibáidaczára is magosan áll fölötte, s hogy csak jeles elmebéli tehetség, s a legnagyobb erőmegfeszítés képes kitűnő írókat előállítani. *Nipperdey után.*

CORNELIUS NEPOS

könyve az idegen nemzetek jeles vezéreiről.

Előljáró-beszéd.

Nem kétkedem Atticus, hogy lesznek igen sokan, kik a történeti előadás ily nemét jelentéktelennek, s oly nagy férfiak személyéhez, nem elég méltónak fogják itélni, ha majd olvasni fogják, ki tanította légyen zenére Epaminondast, vagy ha annak jelességei között megemlíttetik, hogy helyesen tánczolt, s hogy ügyesen fuvolázott. De ezek leginkább olyanok lesznek, a kik nem ismervén a görög irodalmat, mit sem vélnék helyesnek mint a mi az ő szokásaikkal meg-egyezz. Ha ezek be fogják látni, hogy nem mindenkihez illő és nem illő ugyanaz, hanem hogy minden az elődök erkölcei szerint ítéltetik meg, nem fognak csudálkozni, hogy a görögök jelességeinek leírásában, azok szokásait követtük. Pl. Cimonnal az athenebeliek a nagy férfának,

sem vált szégyenére, hogy mostoha nővérét birta nőül, minthogy polgártársai ugyan azon szokással éltek. Ellenben ez a mi szokásaink szerint tiltottnak tartatik. Graeciában dicséretére válik az ifjoncznak, minél több férfi baráttal birni. Lacedaemonban nincs oly előkelő özvegy nő, a ki a lakomához ne menne, pénzért föl fogadva. A legdicsteljesb dolgok közé tartozott csaknem egész Graeciában, olympiai győztesül kikiáltatni: sőt a színpadra lépni s a nép előtt játszani, e nemzeteknél csúfosnak ki által sem tartaték; a melyek nálunk mind, részint gyalázatos, részint aljas, részint becsstelen dolgok gyanánt tekintetnek. Ellenben igen sok dolog nálunk díszes, a mi azoknál csúfosnak tartatik. Mert vajjon mely római átalja nejét lakomához vezetni? vagy ki nek házi asszonya nem lakik a ház elő részében, s nem forgolódik annak számos vendégei között? A mi egészen máskép vagyon Graeciában; mert sem lakomába nem bocsáttatik, hacsak nem a rokonéba, sem másutt nem lakik mint a ház belső részében, a mely nőlaknak neveztetik, s a hová ki sem mehet, ha csak nem közel rokon. De itt többet elősorolnom, a munka terjedelme tiltja, valamint a sietés mind azt kifejtteni, a mit elkezdtem. A miért föltételünkhöz térünk, s e könyvben el fogjuk mondani, a jeles hadvezérek életét.

Miltiades.

1. A mikor az athenei Miltiades, Cimonnak fia, mind régi származása, mind ősei dicsősége, mind szerény magaviselete által mindenk közül kitűnt, s oly korban vala, hogy polgártársai nem csak jó reménnyel lehettek iránta, hanem bízhattak is benne, hogy olyanná leend, a milyennek lenni őt megösmerve tapasztalták: történt, hogy az athenebeliek Chersonesosba gyarmatosokat akarának küldeni. Minthogy ilyen nagy számmal valának, s sokan kívánczoktak e kivándorlásban részt venni, közülök választottak küldettek Delphibe tanácsot kérni, hogy megkérdjék Apollót, vajjon kit választanak leg helyesebben vezérül. Mert az időben ama tartományokat a thrákok birják vala, a kikkel meg kelle küzdeni. E küldötteknek Pythia névszerint meghagyá, hogy Miltiadest válaszszaák vezérül: ha ezt megteendik, válalatuk szerencsés kimenetű leend. A jósda e feleletére, Miltiades válogatott legénységgel hajókon Chersonesos felé indulván, midőn Lemnosba érkezék, s e sziget lakóit Athene uralma alá akará hajtani,

s a lemnosbelieket önként hódolásra fölszólítá, ők gúnyolódva válaszolák, miként ezt akkor teendik, a mikor ő hazájából kiindulva, éjszaki széllel jövend Lemnosba. E szél ugyanis éjszakon keletkezővén, szembe fú az Athenéből jövőkkel. Miltiadesnek késlekedésre ideje nem lévén, útját célja felé irányzá s Chersonesosba érkezék.

Jegyz. megtörtént, a mi innen kezdve az 1-ső és 2-dik fejezetben mondatik azt mind; Lemnos elfoglalását kivéve Miltiadesnek hasonnevű nagybátyja, Cypselos fia, követte el és hibásan van ezen Miltiadesnek tulajdonítva. Ama Miltiadest, unokaöccse Stesagoras követte, s csak ennek halálával küldetett ezen Miltiades, Stesagoras öccse; Pisistratos fiai által a Chersonesosba.

Chersonesos, itt a thrák értendő, délnyugati irányban nyúló félsziget a thrák tenger s a Hellespontos között.

névszerint, noha tanácsát különben homályos körülírásokba szokta volt burkolni.

2. Itt, szétvervén a barbarok csapatjait, s rövid idő alatt az egész kívánt hely birtokába jutván, azt alkalmas helyeken erődökkel megerősíté, a sokaságot a melyet magával hozott a földeken elhelyezé és gyakori kicsapások által gazdagítá. S e dologban nem támogattatott kevésbé eszélyessége, mint szerencséje által. Mert

miután harczosai vitézsége által legyőzte volt az ellenségek seregeit, a dolgokat a legnagyobb igazsággal elrendezé s elhatározá, hogy maga is ott marad. Mert azok között királyi méltósággal bir vala, jóllehet annak nevét nélkülözé, s azt nem szerezte meg inkább főparancsnoksága, mint igazságossága által. Mindazonáltal teljesíté az őt küldötték athenebeliek, iránti kötelességeit is. A mi által megtörtént, hogy nem kevésbbé birja vala a folytonos vezérséget azok akaratával a kik küldötték, mint azokéval, a kikkel eltávozott volt. Miután Chersonesost így elrendezé, visszatére Lemnosba, és a szerződés folytán követelé, hogy adják át neki a várost: ők ugyan is azt mondták volt, hogy, ha éjszaki széllel jövend hazájából hajón, megadják magukat: az ő hazája pedig Chersonesos. A karok, a kik az időben Lemnost lakják vala, jóllehet a dolog ki-
menetele várakozásuk ellen történt, mégis nem annyira elleneik szava, mint inkább azok kedvező szerencséje által elbátortalanítva, ellentállni nem merének, s a szigetről elköltözének. Hason szerencsével hajtá az athenebeliek hatalma alá a többi szigeteket is, a melyek Cycladoknak neveztetnek.

Jegyz. a többi szigeteket is sat. E kifejezés határozatlan, mivel hogy Lemnos nem tartozik a Cycladok sorába, másrészt pedig a Cycladok

dokon kívül más szigetek is feküsznek az aegeai tengerben.

k a r o k, Lemnos lakói nem karok, hanem pelasgok voltak.

3. Ugyanaz időben a perzsák királya Darius seregeit Ázsiából Európába átszállítván, elhatározá a scythákat haddal megtámadni. Hidat veretett tehát az Ister folyamon, hogy seregeit azon átvezesse. Távollétének idejére, ama híd őreiül a fejedelmeket rendelé, a kiket magával Tonia és Aeolisból hozott volt; a kik közül mind-egyikre ugyan e tartományok egy egy városának parancsnokságát bízta vala. Így vélé t. i. a legkönnyebben hatalma alatt tarthatni a görög nyelven beszélők közül azokat, a kik Ázsiát lakják vala, ha a városok őrizetét barátaira bizza, kiknek ő legyőzetvén, az üdvnek semmi reménye nem maradna. Azok sorában, a kikre azon őrizet bizathaték, vala az időben Miltiades is. Midőn ide hírnökök gyakran hírül hozák, hogy Dariusnak rosszúl megyen dolga, s hogy a scytháktól szorongattatik, Miltiades buzdítá a híd őreit, ne szalasszák el, a szerencse által, Graecia megszábadítására adott alkalmat. Mert ha azon seregekkel, a miket magával vezetett volt, Darius elveszend, nem egyedül Európa leend biztonságban, hanem egyszersmind azok is, a kik a görög nemzetből Ázsiát lakják, meg fognak szabadúlni a perzsák uralmától, s az azok előli veszélytől; s

ez könnyen kivihető. Fölszedetvén ugyanis a híd, a király vagy az ellenségek fegyvere, vagy a szükség által rövid idő alatt el fog veszni. Midőn e terybe a legtöbben beleegyezének, a mileti Histiaeos a dolog kivitelét ellenzé, mondván, hogy nekik a kik a főhatalommal bírnak, nem ugyanaz előnyös a mi a tömegnek; mert Dariusz uralkodásán alapúl az ő uralmuk; ki elveszvé, ők hatalmuktól megfosztva, polgártársaiktól büntetés alá vonatnának. Azért ő annyira idegenkedik a többiek tervétől, hogy magukra nézt mit sem vél hasznosabbnak, mint a perzsa uralom megszilárdítását. Minthogy ennek véleményét a legtöbben oszták, Miltiades nem kételkedvén, miszerint annyi tanú mellett, indítványa a király tudomására fog jutni, Chersonesost elhagyá s ismét átköltözött Athenebe. Ámbár tehát tanácsa sikert nem ért, az még is nagymértékben dicséretes, mert inkább szerette a közös szabadságot, mint saját maga uralmát.

Jegyz. A scythák elleni hadjárat 508 évvel Kr. előtt történt.

Dariusz Hystaspes fia 521—485 Kr. e.

Miltiades buzdítá sat. A fölhívás a scythák részéről történt, Miltiades csak buzdította, hogy azok tanácsát kövessék.

Histiaeos e tetteért, a Strymon mellett egy darab földet kapott Dariustól.

Miltiades a Chersonesost csak ak-

kor hagyta el, a midőn Mardonios vezérlete alatt, hajóhad közeledék Athenehez.

inkább szerette sat. Hogy Miltiades uralmát Darius buktával veszély nem fenyegette, mutatja azon tény; hogy midőn a scythák őt elűzték, maguk a dolonkok vezették vissza. *Herod. II. 40.* Sőt inkább reménye volt, hogy ez által a perzsák főhatósága alól fölszabadúl.

4. Darius pedig, miután Európából Ázsiába visszatért volt, buzdítva barátai által hogy Graeciát hódítsa meg, ötszáz hajónyi hajóhadat készít vala, s annak vezérévé Datis és Artaphernest rendelé, s ezekhez húszezer gyalogot és tizezer lovast adott, okúl hozván föl: hogy ő ellensége az athenebelieknek, mert azok segélyével az ionok Sardest elfoglalák s az ő őrizetét legyilkolák. E királyi vezérek Euboeánál partra szállván, csakhamar elfoglalák Eretriát, s e város minden polgárait rabságba ejtvén, a királyhoz küldék Ázsiába. Innen Attikába érkezének és se-regeiket a marathoni síkra vezetik vala. Ez a várostól mintegy tíz ezer lépésnyire van. Ez oly közel és nagy veszély által megzavarva, az athenebeliek segélyt kitől sem kérnek vala, csak a Lacedaemonoktól, és Phidippost, futárt ama fajtából, a mely hemerodromusnak neveztetik, Lacedaemonba küldék, hogy vigye hírül mennyire van szükségük gyors segélyre. Honn pedig tíz vezért választanak, a kik a hadsereget vezérel-

jék, s ezek között Miltiadest. Ezek között nagy vala a kétely, vajjon falak mögül védjék-e magukat, avagy szembe menjenek-e az ellenséggel s vele csatarendben megütközzenek. Az egy Miltiades volt leginkább azon, hogy minél előbb tábort üssenek. Ha ez megtörténendett, mind inkább neki fognának bátorodni a polgárok, látván, hogy bátorságuk felől kétségbe nem esnek, mind pedig az ellenek jóval késlelkedőbbekké fognának lenni, ha észrevennék, hogy ők mernek ellenük, oly csekély csapatokkal harczolni.

Jegyz. Sardes, Lydiának régi és gazdag fővárosa s a királyok, később pedig a satrapák, lakhelye; Tmolos hegység tövében, Paktolos folyó partján.

örizetét legyilkolák. Sardes őrizete nem öletett meg, hanem visszavonult a várba, az ionok midőn a város fölgyulván, a lakók összesereglettek, félelemből ismét visszavonulának. *Herod. V. 100.*

h e m e r o d r o m o e (*ἡμεροδρομοί*) napi futár. Ez elnevezés okát lásd *Liv. XXXI. 24, 4.* h e m e r o d m o s v o c a n t G r a e c i i n g e n s d i e u n o c u r s o e m e n t i e n t e s s p a t i u m.

a k i k k ö z ö t t s a t. ez állítás hibás. Mert az athenebeliek, mihelyt a perzsák Atticában partra szállottak, seregüket azonnal kivezeték a városból és a Marathon melletti sikon letelepedének. *Herod. VI. 102, 108.* Itt találkoztak a plataeabeliekkal. S

most támadt a kérdés, vajjon megütközzenek-e vagy nem. Az első indítványt támogatta Miltiades, s többséget úgy nyert, hogy a polemarchot a maga részére megnyerte. Ez birt ugyanis a haditanácsban a 11-ik szavazattal.

5. E helyzetben, egy polgárzat sem vala az athenebeliek segélyére, kivéve a plataeabelieket. Ezek ezer harczost küldének. Így ezek megérkeztevel tizezer fegyveres gyűjtetett egybe: de e csapat bámulatos harczvágytól égett. Így történt, hogy Miltiades társain győzedelmeskedett. Ennek tanácsa által indittatva tehát, az athenebeliek a csapatokat a városból kivezetik s alkalmas helyen tábort ütnek. Erre másnap, a hegytövében a csatarendet nem igen nyílt helyen fölállítván, a csatát megkezdék (mert sok helyen egyes fák valának) azon okból, hogy mind a hegyek magassága által fődessenek, mind pedig a fa sorok által az ellenség lovassága gátoltassék, ne hogy a sokaság által körülvétessenek. Datis noha a helyet az ővéi számára nem látta alkalmasnak, mégis bizván seregei számában, megkíván vala ütközni, annál inkább, hogy hasznosnak véli vala elébb harczolni, mint sem a lacedaemonok segélyül jőnek. Tehát a csatarendbe 100,000 gyalogost és tizezer lovast vezetete, s az ütközetet megkezdé. A mely harczban az athenebeliek vitézség által annyira kitünének, hogy az ellenség tizszeres számát leverék és annyira

megrettenték, hogy a perzsák nem a táborba, hanem a hajókra menekülének. Ez ütközetnél mindeddig mi sincs dicsteljesb. Mert még egyben sem vert le oly maroknyi csapat, oly nagy sereget.

Jegyz. a hegy tövében sat. Neposnak itt a helyet a hol az athenebeliek táborozának, meg kellett volna különböztetnie azon helytől, a hol megütközének; a mit tenni elmulasztott. A táborozás helye erdős volt, míg a csatatér, a sajátképi marathoni sík, a perzsa lovasság számára igen alkalmas vala. Sz athenebeliek oly kevésbé fődtek magukat fákkal, hogy a támadás az ő részükről történt.

6. Nem látszik helytelennek elmondani, hogy mily jutalmát vette légyen e győzelemnek Miltiades, a miből könnyen kiismerhető, hogy minden polgárzatnak egy a minősége. Valamint ugyanis a római népnél a kitüntetések egykor gyérek és csekélyek s ez okból dicsőségesek valának, most pedig mérték nélküliek és értéktelenek: úgy találjuk, hogy ez így volt régenten Athenében is. Mert Miltiadesünknek, a miért Athenét s egész Görögországot megszabadítá, oly tisztelet adatott, hogy midőn a Poecile nevű csarnokban a marathoni csata lefőstették, a tiz vezér sorában az ő képe helyezettetett legelsőnek, a mint ő a harczosokat buzdítja és

megütközik, Ugyan e nép, miután nagyobb hatalomra vergődött és a tanácsnokok bőkezűsége által megrontatott a phaleraei Demetriusnak háromszáz szobrot állított.

Jegyz. Poecile (*Ποικίλη* t. i. *στοά*) „a képes (csarnok)“. Így nevezének a görögök egy oszlopokon nyugvó, képekkel díszített csarnokot. E csarnok Athenében az akropolistól nyugotnak állott; a bejáratnál Solon szobra vala felállítva, míg a csarnok belsejét Hercules, Theseus, Sophocles s egyéb nagy férfiak képei díszíték, valamint a nevezetesb események rajzai is.

háromszáz szobrot. Tulajdonkép 360 volt. *Plin. hist. nat. XXXIV. 6. 27.*

7. Ez ütközet után az athenebeliek hetven hajót adának ugyanezen Miltiadesnek, hogy a szigeteket, a melyek a barbarokat segítették volt, hódítsa meg. Mely vezérség folytán az a legtöbbeket engedelmességre kényszeríté, némelyeket pedig fegyverrel meghódított. Midőn ezek között a gazdagságra dölyfös Paros szigetet egyezkedés útján vissza nem térítheté, partra szállott, a várost ostromművekkel körülvé és minden közlekedéstől elzárá. Azután futósánczokat és tekenősokeket állítván, a falakhoz közeledék. Midőn már annyira vala, hogy a várost elfoglalja, távol a szárazföldön, egy berek, a mely a szigetről látható

vala, nem tudom mi okból, éjjeli időben fölgyult. A melynek lángját mind a városbeliek mind pedig az ostromlók látják vala, s mindkét párt azon véleményen vala, hogy ez a királyi hajóhadtól adott jel. Mi által megtörtént, hogy mind a parosbeliek visszariadtak a megadáستól, mind Miltiades, tartván, hogy a királyi hajóhad megérkezik, az ostromműveket, a miket állított volt, fölgyujtván, az összes hajókkal, a mikkel eltávozott volt, polgártársai nagy bosszuságára visszatért. Tehát árulással vádoltaték, hogy midőn elfoglalhatja vala Parost, a királytól megvesztegettetvén, eredmény nélkül tért vissza. Ez időben betegen fekvék sebeiben, a miket a város ostromlásakor nyert vala. Minthogy ilykép magát nem védheté, bátyja, Tisagoras szolt helyette. Miután a dolog megvizsgáltatott, fölmentetvén a halálbüntetéstől, pénzbirdságra ítelteték s ennek összege 60 talentumban állapittaték meg, a meny nyibe t. i. a hajóhad került volt. Minthogy e pénzt azon perczben le nem fizethette, állami börtönbe vettetett és ott meg is halt.

Jegyz. szigeteket sat. Itt a Cycladok értendők.

töb bet, fe gy ver re l sat. ez nem áll. *Herodot* szerint, Miltiades egyenesen Parosnak tartott.

s z á r a z f ö l d ö n, tűz a szárazföldön, a Paros szigetéről bajosan látható, hanem az égés a távolabb Cycladok egyikén történt.

királyi hajóhad „a perzsa királyi“, a görögök mintájára, kik a perzsa királyt egyszerűen βασιλεύς „király“ szóval szokták volt nevezni.

fivére Tisagoras. Kétséges, vajjon Cornelius Nepos, Tisagoras vagy Stesagorast irt-e, Nipperdey ez utóbbit látszik pártolni. Akár mint van a dolog, annyi bizonyos, hogy Miltiades fivére előbb halt meg, mintsem az a Chersonesosba ment, s így a védelmet nem vihette, a mint azt valóban Miltiades barátjai vitték.

8. Noha ez a parosi vétséggel vádoltaték, még is más vala oka elítéltetésének. Az athenbeliek Pisistratónak néhány évvel az előtt volt kényuralma miatt minden polgártársuk hatalmát gyanús szemmel nézék. Miltiades, a ki gyakran és nagy hivatalokat viselt, nem látszék élhetni magánemberként, jelesen midőn már szokásnál fogva is az uralkodás utáni vágy által vezéreltetni látszék. Mert Chersonesosban, mindazon éveken át, a melyekben ott tartózkodék, a folytonos uralmat bírta és kényurnak nevezteték noha igazságosnak: mert e hatalmat nem erőszak által nyerte el, hanem az övéinek akarata által, s azt kegyesség által tartotta meg. Pedig mindnyájan kényurnaknak neveztetnek, a kik folytonos hatalommal bírnak oly tartományban, a mely azon időig szabad volt. De Miltiadesben a legfőbb emberszeretettel oly csudálatos kedélyesség párosult, hogy ki sem volt oly alacsony

sorsú, hogy szabadon hozzá ne járulhatott volna; tekintélye nagy minden polgárzatnál, neve híres, hadi jártasságának dicsősége a legnagyobb vala. Ezekről a nép megemlékezvén, inkább akarta őt ártatlanul sújtani, mint folytonos félelemben lenni.

Jegyz. Pisistratos zsarnoksága 560—562-ig terjed. De ama szavak egyszersmind Pisistratos fia, Hippias zsarnokságára is terjednek, a mely 510-ben érte végét.

II. Themistocles.

Themistocles, Neocles fia athenei. Ifjúkori vétségeit, nagy jelességek által tette jóvá, úgy hogy ki sem tétetik elébe, s hozzá hasonlónak is kevesen tartatnak. De elején kell kezdenem. Atyja Neocles, nemes vala. Ez halicarnassosi polgárleányt vett nőül, a kitől Themistocles született. Midőn ez kevésbé felelt meg szülői várakozásának, minthogy mind nagyon is kicsapongóan élt, mind vagyonát elhanyagolá, atyjától kitagadtatott. De e szégyen nem sújtá őt le, sőt buzdítá. Mert midőn belátja vala, hogy azt csak a legnagyobb szorgalommal törölheti el, egészen a köztársaság ügyeire fordítá erejét, többet gondolván, barátjai s jóhírével. Sokat foglalkozék a törvény-

széknél magán ügyekkel, gyakran föllépett a népgyűlésekben; semmi fontosabb dolog nem döntetett el nélküle, gyorsan fölfogá azt a mire szükség vala, s ugyanazt könnyen kifejté szavak által is. Nem kevésbé ügyes vala a dolgok kivitelében, mint azok kigondolásában; úgy hogy mint Thucydides mondja, mind a jelent a leg-helyesebben megítélé, mind a jövőt éles észszel előre látá. Így történt, hogy rövid idő alatt híressé lőn.

Jegyz. Sokat foglalkozék
gyakran föllépett stb. mindezt azért tévé,
hogy magának pártot szerezzen. *Arct.*

2. Első lépése a közhivatal viselésében a corcyrai háborúban vala, melynek viselésére a nép által praetorrá tétetvén, nem egyedül ezen háborúban, hanem a jövőre is, harcziasbbá tévé a polgárzatot. Minthogy tudniillik az állam-bevételek a melyek, a bányákból eredményeztettek a hivatalnokok bőkezűsége által évente elfecséreltettek; ő rábeszélé a népet, hogy ama pénzen száz hajónyi hajóhad építtessék. A mi gyorsan megtörténvén, először a corcyrabelieket törte meg, azután a kalózokat üldöztvén, a tengert ismét biztossá tévé. És e mellett az athe-nbelieket nemcsak gazdagítá, hanem őket egy-szersmind a tengeri harczban igen jártasakká is tévé. Mily üdvös volt ez egész Graeciára nézve,

ismeretes a perzsa háborúból. Mert midőn Xerxes, mind szárazon, mind vizen haddal megtámadá egész Európát, oly nagy sereggel, a milyennel sem előtte, sem utánna ki sem bírt, ugyanis hajóhada 1200 hadi hajóból áll vala, melyeket 2000 teherhajó kísért; a szárazföldi csapatok pedig 700,000 gyalogból és 400,000 lovasból állnak vala: a kiknek közeledéséről midőn a hír Graeciában elterjedt és az hirlett, hogy ez különösen az athenebelieket illeti a marathoni ütközet miatt, ezek Delphibe küldének tanácsot kérni, vajjon mit cselekedjenek? A tanácsot kérőknek azt felelé Pythia, hogy fabástyákkal sánczolják el magukat. Midőn senki sem érté e felelet jelentését, Themistocles elhiteté velük, hogy Apollonak tanácsa, hogy övéikkel együtt a hajókra menjenek: mert ez a fabástya, melyet az isten kijelölt. E terv elfogadtatván, az eddigiekhez szintannyi háromevezőst adnak, s mindent mit csak megmozdíthattak, részint Salamis, részint Troezeniába visznek; a várat és az isteni szolgálat ellátását a papokra és néhány aggastyánra bizzák, s a többi várost elhagyják.

Jegyz. a corcyrai háboruban sat. az athenebeliek nem Corcyrával és a kalózokkal háboruskodtak, hanem az aeginabeliekkel. S nem is volt Themistocles ez időben praetor, hanem valószínűleg archon. A hajók nem használtattak az aeginabeliek ellen, minthogy a perzsák közeled-

vén; a görögök egymással háboruszkodni megszüntek.

n a v e s l o n g a e, hadi hajó által fordítandó.
E hajók hosszúk és keskenyek valának, s az evezők száma szerint neveztetek el. A teherhordó hajók szélesek valának.

s z i n t a n n y i h á r o m e v e z ő s t a d n a k
sat. az athenebeliek most nem építhettek 100 hajót, ők birtak már hajókkal Themistocles tanácsa előtt, s csak annyit építének, a mennyi a kétszáztól hiányzott.

m i n d e n t e l h a g y j á k. Ez csak a 3-ik fejezetben elmondottak után történt.

3. Ennek tanácsa a legtöbb polgárzatnak nem tetszék, s inkább kívánnak vala szárazon harczolni. Tehát választottak küldettek Leoni-dással, a lacedaemonok királyával, a kik a Thermopylákat elfoglalják és ne engedjék, hogy a barbarok tovább is előnyomuljanak. Ezek az ellenség rohanását ki nem állották s azon helyen mind elvesztek. Graecia közös hajóhada pedig, a mely 300 hajóból állott, a melyek között 200 athenei, először Artemisium mellett, Euboea s a szárazföld között, a királyi hajóhaddal megütközék. Themistocles t. i. a szorosokat keresi vala, ne hogy a sokaságtól körülvételessék. Noha itt egyenlő szerencsével küzdöttek vala, még sem mertek ugyan azon helyen megmaradni, mint-hogy tartaniok kellett, ne hogy, ha az ellenséges

hajók egy része Euboeát körül találja hajózni, két oldalról fenyegetse őket veszély. Ez okból történt, hogy Artemisiumtól eltávoznak, és hajóhadukat szemben Athenével, Salamis mellett föllátták.

Jegyz. mind elvesztek. Nem mind, hanem csak a spárta és thespiabeliek; a thebaiakat a perzsák megkímélték, a többi szövetségesek Leonidást már azelőtt elhagyták volt.

Artemisium mellett 3 nap alatt két ütközet vívatott az első és a harmadikon. A második napon a görögök ciliciabeli hajókat semmisítének meg.

Euboeát körül találja hajózni. Ama hajók, melyeket a perzsák Euboea körülhajózására küldöttek volt, szélvész által tönkre jutottak.

4: Xerxes pedig, miután a Thérnopylákat elfoglalta volt, azonnal Athene felé közeledék, s minthogy ezt ki sem védé; a papokat, kiket a várban talált megölvén, azt felgyújtá. Midőn ennek lángjai által elrémitve a hajóhadbeliek megmaradni nem mernek vala, s a legtöbben azt tanácslá, hogy menjenek kiki hazájába és falak mögül védjék magukat, az egy Themistocles ellenszegült, és azt állitá, hogy egyesülten egyenlők lehetnek, míg szétoszolva, biztosítá hogy el fognak veszni; s ezt különösen Eurybiadesnek, a lacedaemonok királyának bizonyíttatá.

Minthogy ezt kevésbé volt képes megindítani mint akarta, éjjel szolgálai közül a kit a leghűbbnek tart vala a királyhoz küldi, hogy ez annak hírül adja, hogy ellenségei futni készülnek. — A kik, ha szétmennek, nagyobb erő megfeszítésével, és hosszabb idő alatt fogja a háborút bevégezni, minthogy egyenkint kellend őket üldöznie, míg ellenben, ha rögtön megtámadja, rövid idő alatt mind el fogja nyomni. Ezzel oda célzott, hogy mindnyájan akaratauk ellen döntő harcra bírassanak. A barbar hallván e dolgot, mi cselt sem gyanityán, másnap magára nézt igen alkalmatlan, ellenségeinek ellenben igen alkalmas helyen, oly szűk tengeren ütközék meg, hogy hajóinak sokaságát ki sem fejtheté. Legyőzetett tehát még inkább Themistocles terve, mint Graecia fegyverei által.

Jegyz. ki sem védé sat. A várost nem védte senki, ellenben a várban visszamaradtak, a kik között azomban papok nem voltak, makacsul állottak ellent. A várat Xerxes égette el, a többi várost pedig csak a következő évben Mardonius.

lángjai által sat. a görögök Salamis mellett az égést nem látták, hanem a vár bevétele adott tudtukra.

legtöbben azt tanácslá k sat. Ezt ki sem tanácslá, hanem az Isthmus mellett akarának megütközni, a hol a szárazföldi sereg állott. De az athenei Mnesiphilos azt jósolá Themistoclesnek,

hogy Salamist elhagyván a görögök szét fognak oszolni. E véleményt Themistocles Eurýbiadesnél saját nézeteként tüntette föl. *Herod. III. 56—58.*

Eurýbiades nem is volt királyi családból való, annál kevésbé király. Ő hajlott Themistocles tanácsára és elhatározták maradni; de midőn a perzsák megjelentek, a görögök olyannyira megrémülének, hogy ismét azon nézet győzött a tanácsban, hogy az Isthmushoz hajózzanak.

a királyhoz sat. Nem hozzá magához, hanem csak vezéreihez.

5. Jóllehet itt szerencsétlenül küzdött volt, még is maradt még oly serege, a melylyel még akkor is leverhette volna ellenségeit. De ez előnytől ismét megfosztatott ugyanaz által. Mert Themistocles tartván, nehogy a háborút folytassa, tudtúl adá neki, hogy azon vannak, hogy a hid, melyet ő a Hellespontuson rakatott volt, szétbontassék s ő az Ázsiába való visszameneteltől elzárassék; s ezt vele elhiteté. Tehát ugyanazon uton, a melyet hat hónap alatt tett volt meg, kevesebb mint harmincz nap alatt Ázsiába visszatért, s magát Themistocles által nem legyőzötnék, hanem megmentettnek véli. Így egy férfiúnak eszélyessége miatt Graecia megszabadittatott, és Európa által legyőzött Ázsia. Ez a második győzelem, melyet a marathoni diadallal lehet összehasonlítani. Mert hasonlókép Salamisnál csekély számú hajók

által legyőzetett az emberek tudomása szerint legnagyobb hajóhad. .

Jegyz. ugyanaz által. Xerxes maga tartott attól, hogy a görögök a Hellespontus fölötti hidat fölszedik, ő futni akart, de tartott gyávaságot mutatni. Mardonius átlátta gondolatát s tanácsa folytán a király őt hátra hagyta 300,000 válogatott harczossal, hajóhadát a Hellespontba küldé s maga a többi szárazföldi sereggel a szárazon vonult oda. Themistocles eleve maga tanáclá a görögöknek, hogy a hidat szedjék föl, de midőn ennek Eurybides és a peloponnesusiak félvén, nehogy Xerxes kétségbeesve védje magát, ellenszegülének, Themistocles az athenebelieket, kik az ő pártján valának is, lebeszélé e szándékról, s hogy jövőben, ha netán polgártársai részéről baj érné, menedéke legyen, Xerxest tudósítá, hogy ő a görögöket a hid elrombolásától elvonta. *Herod. VIII. 97—110.*

hat hónap, *Herodot* az időt 4 óra teszi; a visszatérés idejét pedig 30 nap helyett 45 re.

Graecia megszabadított nem egészen, minthogy még visszamaradt Mardonius.

7. Nagy vala e háborúban Themistocles, de nem csekélyebb a békében. Minthogy tudniillik az athenebeliek, a phalerumi kikötőben sem nagy, sem jó kikötővel nem bírtak, ennek tanácsára a háromszoros piraeusi kikötő építettett, és falakkal körülvétetett, úgy, hogy ma-

gával a várossal egyenlő volt pompára nézve, hasznosságra nézve pedig azt fölülmulta. Szint-
ugy visszaállítá Athene falait, saját különös ve-
szélyével. Mert a lacedaemonok a barbarok betö-
rései folytán okot nyervén, a melynek alapján el-
lenezzék, hogy valamely város a Peloponnesuson
kívül falakkal birjon, nehogy megerősített helyek
legyenek, a hová az ellenség magát befészkel-
hetné, azon voltak, hogy az athenebelieket az
építéstől eltiltsák. Ugyanis az athenebeliek a
Marathon és Salamis. mellett történt győzelmük
folytán oly tekintélyt vivtak ki maguknak a többi
nemzeteknél, hogy a lacedaemonok átlátták,
miszerint vitájuk leend azokkal az elsőség
miatt. A miért azon voltak, hogy azok lehetőleg
gyöngék legyenek. Midőn pedig meghallák, hogy
a falak építtetnek, követeket küldenek az athe-
nebeliekhez, a kik azt tiltsák be. Ezek jelenlé-
tében megszűntek építeni, s azt mondták, hogy
ez ügyben követeket fognak hozzájuk küldeni.
E követséget magára vállalta Themistocles, és
először egyedül ment el, s meghagyá, hogy a
többi követek akkor induljanak, a midőn a falak
a kellő magasságot elérendették; azalatt mind-
nyájan, szolgák és szabadok munkálkodjanak
azon, s semmi helyet ne kiméljenek, legyen az
akár szent, akár magán, akár állambirtok, s
mindünnen hordják össze azt, a mi az építésre
alkalmas. A minek következtében történt, hogy
Athene falai kápolnák és sirokból épültek.

Jegy. háromszoros pirausi kikötősat. Az építést már az időben kezdék meg, midőn Themistocles archont vala; befejeztetett pedig csak a város falainak fölépítése után.

a k á r s z e n t. Hogy szent épületek használtak az építésre, azt csak Nepos mondja.

7. Themistocles pedig a mint Lacedaemonba ért, vonakodott a tanács elé menni s azon volt, hogy az időt minél hosszabbra nyujthassa, okúl hozván föl, hogy ő társait várja. Mig a lacedaemonok panaszkodának, hogy a munka mindazonáltal folytattatik, s hogy őket e dologban megcsalja, az alatt a többi követek is megérkezének. Midőn ezektől meghallá, hogy az erődítményekből már nem hiányzik sok, a lacedaemonok ephorjaihoz megy, a kiknek kezében a legfőbb hatalom vala, s azoknál azt állítja, hogy hamisan tudósítottak; a miért igazságos, hogy becsületes és tekintélyes férfiakat a kikben bizni lehet, küldjenek ki, hogy a dolgot vizsgálják meg; azalatt tartásák őt vissza túsúl. Hallgattak szavára, s három a legfőbb hivatalt viselt férfit küldöttek követül Athenébe. Ezekkel hazaküldé Themistocles társait, meghagyván nekik, hogy előbb el ne bocsássák a lacedaemonok követeit, mintsem ő haza tér. Midőn hiedelme szerint ezek Athenebe megérkeztek, a lacedaemonok hatásághoz és tanácsához ment, s azoknak őszintén bevallá, hogy az athenebe-

liek az ő tanácsára, mint azt a népek közös joga szerint tehetők, vették körül a nemzeti, valamint az állami isteneket is kőfallal, hogy azokat annál könnyebben védhessék elleneik ellen, s hogy ebben mit sem tettek a mi Graeciára nézve haszonnélküli volna. Mert az ő városuk védfal gyanánt szolgál a barbarok ellen, a melyen a királyi hajóhad már kétszer szenvedett hajótörést. Hogy ellenben a lacedaemonok rosszúl cselekednek, inkább keresvén azt a mi saját uralmukra, mint azt a mi egész Graeciára nézve üdvös. A miért, ha követjeiket, a kiket Athenébe küldöttek vissza akarják nyerni, bocsássák őt is vissza, más esetben soha sem fognak azok honukba visszatérni.

Jegyz. e p h o r j a i h o z. Ezek képezték Lacedaemonban a főhatóságot.

s h á r o m s a t. Az athenei követek valának hárman a lacedaemon követek száma kinél sincs meghatározva, s valószínű, hogy N. őket az athenebeliekkel cserélte föl.

8. Még sem kerülte el polgártársai irigységét. Mert ugyanazon aggodalomból, a mely miatt Miltiades elítéltetett cserépszavazat után a polgárzatból száműzetvén, Argosba költözött át lakni. Minthogy itt nagy erényei miatt nagy tekintélyben él vala, a lacedaemonok követeket küldének Athenébe, a kik őt távollétében, vádol-

ják be, hogy a perzsa királylyal szövetségzett Graecia elnyomására. E vád folytán távollétében mint áruló elítéltetett. Midőn ezt meghallá, minthogy Argosban elég biztosnak nem tartja vala magát, Corcyrába költözött. Midőn észrevevé, hogy ennek főbbjei félnek, nehogy őket, miatta a lacedaemonok és athenebeliek haddal megtámadják, a molossok királyához, Admetushoz meneküle a kívül vendégbaráti viszonyban vala. Minthogy megérkeztek a király távol vala, hogy annál lelkiismeretesben oltalmaztassék, megragadja annak kis leányát, s vele szentélybe menekül, a mely a legnagyobb ünnepélyességgel tiszteltetik vala. S innen előbb ki nem ment, míg a király őt kézadás által oltalma alá nem vette, a mit meg is tartott. Mert midőn az athenebeliek és lacedaemonok által kiadatása hivatalosan követeltetett, nem adta őt át a büntetésnek és inté, hogy gondoskodják magáról, minthogy bajos ily közel helyen veszély nélkül maradnia. Tehát Pydnába vezetteté, és annyi őrseget adott melléje, a mennyit elegendőnek vélt. Itt a hajósok közül ki által sem ismerve, hajóra szállott. Midőn ez a leghevesb szélvész által Naxos felé a hol akkor az athenebeliek egy serege tartózkodik vala, vitetnék, átlátta Themistocles, hogy elveszend ha oda ér. E szükség által kényszerítve, bevallá a hajó gazdának kilétét, sokat ígérvén neki, ha őt megmeneti. És ez, az igen jeles férfiú nyomora

által megindítva, hajójával nap és éjjel távol szigettől a tengeren horgonyozott és az abból való kimenetelt senkinek sem engedte. Innen Ephesusba jutott, s Themistoclest itt a szárazra szállítá; annak szolgálatai miatt Themistocles később hálásnak is mutatkozott.

Jegyz. cserép szavazat útján. sat. Ez által minden athenei polgárt, a kinek jelenléte az államra veszélyesnek látszott, el lehetett távolítani. Az indítvány bizonyos meghatározott időkben történt, s ha azt a népgyűlés elfogadta, akkor minden az illető eltávolítását óhajtó polgár cserepet adott át a veszélyesnek tartott névvel ha 6000 cserép került egybe, az illető száműzetett.

A m o l o s s o k Epirusban laktak.

9. Tudom, hogy a legtöbben azt írják, miszerint Themistocles, Xerxes uralkodása alatt kelt át Ázsiába. De én leginkább Thucydidesnek adok hitelt, minthogy mind korra nézve legközelebbi azok közül, a kik ama kor történetét hátrahagyták, mind pedig vele egy polgárzatból származék. Ez pedig ugymond, hogy Artaxerxeshez ment, s a következő tartalmulevelet küldé neki: „Én Themistocles, a ki a görögök közül a legtöbb rosztat okoztam házadnak, míg atyád ellen harczolni s hazámat védenem kelle, hozzád jövök. Ugyan én sokkal több jót tettem neki midőn én biztonságban ő pedig veszélyben kezd vala

lenni. Mert midőn a salamisí ütközet után Ázsiába akart visszatérni, tudósítám, hogy ellenei a hidat, melyet ő a Hellespontuson épített, le akarják törni, őt pedig magát körülkeríteni, mely hirüladás folytán ő a veszélyből kimenekült. Most azomban egész Graeciából kiüzetve, hozzád menekülök barátságodat kikérendő. Mit ha elnyerek, nem kevésbé jó barátod leszek, mint a mily erélyes ellenségnek tapasztaltál. De azt kérem, hogy azon dolgokra, a mik felől veled értekezni akarok, egy évi határidőt adj, annak elteltével pedig engeddd, hogy előtted megjelenjek.“

Jegyz. Artaxerxes Macrochir vagy Longimanus.

10. A király ennek elmebeli tehetségeit csudálván, s vágyván ily férfiút barátul bírni, teljesíté kérelmét. Ez azon egész idő alatt a perzsák irodalmát és nyelvét tanulmányozá; a miben oly jártassá lőn, hogy azt mondják: a király előtt jóval ügyesebben beszélt, mint azok, a kik Perzsiában születtek volt. Miután ő a királynak sokat ígért vala, s mint legkedvesebbet azt, hogy ha tanácsát követi Graeciát haddal elfoglalhatja, Artaxerxestől nagy ajándékokkal megajándékozva Ázsiába tért vissza s lakhelyül magának Magnesiát választá. Mert e várost a király adta volt neki azon határozattal, hogy

az a kenyeret szolgáltatassa neki, (a mely tartományból évente 50 talentom vétetett be); Lampacust pedig, a bor szerzéseül; Myust végre a honnan a többi élelem járjon. E férfiúnak emlékoszlopa korunkig kettő van fön; a siroszlop Athene mellett a hol el van temetve, és szobra Magnesia piaczn. Haláláról a legtöbbeknél külömböző hírek vannak, de mi ugyan azon Thucydidesnek adunk elsőséget, a ki azt mondja, hogy Magnesiában betegség folytán halt meg s nem is tagadja, hogy létezett hir, miszerint magát megmérgezte volna midőn kétségbe esett a fölött, vajjon azokat miket a királynak Graecia elnyomása iránt ígért, teljesitheti-e? Ugyanaz megjegyzi, hogy tetemeit barátjai titkon temették el Atticában, minthogy ez a törvény által árulás miatt elítélteknél nem volt megengedve.

Jegyz. X. sokat ígért volt. sat. Hogy mit ígérhetett volna a királynak Graecia meghódításán kívül, bájos volna megmondani.

III. Aristides.

1. Aristides, Lisimachos fia, athenei, mintegy kortársa volt Themistoclesnek. Tehát azzal a főség miatt küzdött: minthogy egymás ellen munkálkodnak vala. De ezeken észre lehet

venni, mennyire mulja fölül az ékesszólás a böcsületességet. Mert noha annyira kitünik vala Aristides önzéstelensége által, hogy az emberek emlékezete szerint a mint mi hallottuk, ő volt az egyetlen, a ki igazságosnak neveztetett: még is Themistocles őt megbuktatá, és ama cserépszavazat által, tíz évi száműzetésre íteltetett. És pedig midőn átlátja vala, hogy a fölizgatott tömeget lecsendésíteni nem képes, s helyet engedvén észrevesz valakit, a ki azt írá, hogy hazájából száműzessék, mondják, hogy attól kérdezte, vajjon miért teszi azt, vagy mit követett legyen el Aristides, a miért ily nagy büntetésre méltónak íteltetik, neki az felele, hogy ő Aristidest épenséggel nem ismeri, de hogy neki nem tetszik az, hogy ez mindennek előtt igazságosnak neveztesse. Ezen tíz évre határozott törvényszerű büntetést egészen ki nem állotta. Mert miután Xerxes Graeciába nyomult, számkivettetésének körülbelül hatodik évében, néphatározat által hazájába visszahivatott.

Jegyz. egymás ellen munkálkodnak vala (obtrectarunt inter se) e kifejezés egyedül csak Themistoclesre illik, Aristides minden ellentállása csak az állam üdveért való törekvésből eredt. *Plut. Arist. 3. Them. 3.*

testula illa ez tulajdonkép ama cserép által, a melyet t. i. minden egyes szavazó adott.

2. Jelen volt azomban, a Salamis mellett vívott tengeri ütközetnél, a mely előbb történt, mintsem büntetése alól fölmentetett. Szintugy vezére vala az athenebelieknek a Plataea melletti ütközetben, a hol Mardonios legyőzetett és a barbarok serege megsemmisítettett. Nincs is a katonai dolgokban más egyéb jeles tetteről emlékezet mint e vezérségéről, igazságosságáról, egyeneslelkűsége és jámborságáról, ellemben sok: mindenekelőtt, hogy a midőn Graeciának közös hajóhadán együtt vala Pausaniassal, a kinek vezérkedése alatt szalasztatott meg Mardonios, az ő igazságossága következtében történt hogy az összes tengeri parancsnokság, a lacedaemonoktól az athenebeliekre vitetett át. Mert ez idő alatt mind vizen, mind szárazon, a lacedaemonok valának vezérek. Ekkor azomban mind Pausanias döllyfössége mind pedig Aristides igazságossága kieszközlé, hogy Graeciának csaknem minden polgárzata az athenebeliek szövetségére állott, s a barbarok ellen ezeket választák vezérekül.

Jegyz: J e l e n v o l t s a t. Nem a sajátképi ütközetben s nem az athenei hajóhadnál, a hol megjelenie a cserépszavazat tiltá, hanem saját kezére elfoglalá a Salamis szigetén lévő athenebeliek segélyével a közel fekvő Psyttaleia szigetet, s a perzsákat, kik az elfoglalták volt, leölé. *Herod. VIII. 95.*
a kinek vezérkedése alatt s a t.

Pausanias Plataea mellett, mint a lacedaemonoknak vezére, egyszersmind az egész sereget is vezérlé.

3. Hogy mennyi pénzzel járuljon minden polgárzat a hajóhad építéséhez és a hadsereg gyűjtéséhez, hogy azokat, ha netán a harczot megújítanak minél könnyebben visszaverhessék, annak meghatározására Aristides választatott s ennek indítványára, évente 460 talentom gyűjtetett Delosba. Mert ezt határozták közös pénztárnak. Később mind e pénz Athenébe vitétt át. Hogy mily önmegtartóztatással birt legyen ez, annak mi sem határozottabb bizonyosága mint az, hogy noha oly nagy dolgokban parancsnokolt, mégis oly szegényen halt meg, hogy alig hagyott hátra annyit, a min eltemettessék. A miért leányai közköltegen tápláltattak, s nászajándékokat a közös pénztárból nyertek. Meghalt pedig mintegy négy évvel azután, hogy Themistocles Athenéből száműzetett.

Jegyz. mind e pénz, t. i. a mit összegyűjtöttek.

IV. Pausanias.

1. A lacedaemoni Pausanias tekintélyes, de az élet minden viszonyaiban jellemtelen

férfit yala. Mert a mennyire kitűnt jelességei által, annyira homályosították el vétségei. Leghíresebb cselekedete a Plataea melletti ütközet. Ugyanis az ő vezénylete alatt Mardonios, királyi satrapa, nemzetségre nézve méd, a király veje, minden perzsák között jeles, mind bátor karú mind eszélyes, 200,000 válogatott gyaloggal és 20,000 lovassal, Graecia nem igen nagy serege által megszalasztatott, s azon ütközetben maga a vezér is elesett. E győzelem által elkapatva, zavart kezde okozni s magasabbra törekedni. De mindenek előtt azt vették tőle rossz néven, hogy akkor a zsákmányból arany háromlábú széket tétetett le Delphiben a következő tartalmu fölirattal: „az ő vezérlete alatt a barbarok Plataea mellett megsemmisítették, és e győzelem miatt ő ezt ajándokul hozza Apollonak.“ E sorokat a lacedaemonok lereszelték, és semmi mást nem irtak helyükbe, mint azon polgárzatok nevét, a melyek segélyével a perzsák legyőzettek.

Jegyz. nemzetségre nézve méd sat. Mardonius nem méd, hanem perzsa eredetű volt. S nem is Xerxes veje volt ő, hanem annak atyjáé, Darius Hystaspes-é.

v á l o g a t ó t t sat. (quos viritim legerat), a vezér a perzsáknál kiválasztott magának egy csapat nemest, ezek közül mindegyik kiválasztá magának a harczosok közül a legderekbak egy bizo-

nyos számát, s ezek közül ismét mindegyik kiválasztá magának a legbátrabbak egy bizonyos számát.

I o v a s s a l s a t. Mardonios seregének száma a lovassággal együtt 300,000-re rugott *Herod* s ide járultak még perzsákkal szövetséges görög államok csapötjái.

n e m i g e n n a g y s a t. A hellenek összes serege 100,000-nyi volt. De a harczban csak a lacedaemoniok, athenebeliek és tegeabeliek vettek részt.

q u o d c u m e x p r a e d a s a t. helyett mint azt némely kiadásokban találjuk, Siebelisnél q u o d t u m á l l. A háromlábú széket nem Pausanias ajánlotta föl, hanem a görögök. A fölirat a következő: *Ἑλλήνων ἀρχηγὸς ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων, Πανσανίας Φοῖβω μνημ' ἀνέθηκε τὸδε*. Ezáltal tehát valamint az ajándokot, úgy a Plataea melletti győzelmet is kizárólag magának tulajdonítja. *Thuc. I. 132.*

2. E győzelem után, ugyanazon Pausaniast a közös hajóhaddal Cyprus s a Hellespontusba küldék, hogy e környékből űzze el a barbarok őrcsapatait. Minthogy e dologban hasonló szerecséje volt, dolyfös kezdé lenni s nagy dolgokra törekedni. Mert midőn Byzantiumot elfoglalván, több perzsa nemest elfogott s közöttük a király néhány rokonát, ezeket titkon visszaküldé a királyhoz, szinlelvén, mintha azok a fogságból elmenekültek volna, és ezekkel az eretriabeli Gongylost, a ki a királynak levelet

adjon át, a melyben mint Thucydides mondja, a következő vala írva: „Pausanias, Sparta vezére, a kiket Byzantiumban elfogott miután őket rokonnak ismerte meg néked ajándokul küldi, s veled rokonságba jőni kíván. A miért, ha néked tetszik add neki leányodat nőül. Ha ezt megteszed, megígéri, hogy mind Spartát, mind a többi Graeciát a te segélyeddel hatalmad alá hajtja. Ha akarod högy ebből valami véghez vitessék, jól van, küldj hozzá biztos embert, a kivel tanácskozzék.“ A király annyi rokona megszabadulásán megörülvén, Artabazust rögtön Pausaniashoz küldi levéllel, a melyben őt dicséri, sőt kéri, hogy mit sem kiméljen ígérete teljesítésétől: ha azt megteendí semmi dologban sem fog néki tagadó választ adni. Ennek hajlandóságát megtudván, buzgóbban kezdett a dolog kiviteléhez fogni, s ez által a lacedaemonok gyanujába esett. Ez alkalommal haza idézték; bevádoltatván, a halálbüntetés alól fölmentetett, de mégis pénzbírságra ítéltetett, a mi okból a hajóhadhoz vissza többé nem küldték.

Jegyz. Artabazus, Pharnaces fia (részt vett a görögök elleni hadjáratban, s a Plataea mellett történt ütközetből megmenekült) nem küldetett Pausaniashoz, hanem mint satrapa Daskyleionba Phrygiában s innen küldte Pausaniasnak a levelet.

3. Mégis nemsokára ezután önszántából visszatért a sereghez, s itt nem eszélyesen, hanem botorúl föltárá terveit. Mert t. i. nem egyedül a honi szokásokat, hanem egyszersmind az életmódot és ruházatot is megváltoztatá. Királyi pompával vette magát körül, méd ruhát öltött, méd és aegyptosi testőrök követték, perzsa módon pompásabban vendégeskedett mintsem azt kísérei eltűrhetnék volna, az azt keresőknek a hozzá férhetést megtagadá, döllyösen felelt, s kegyetlenül parancsnokolt. Spartába vissza térni nem akart. Colonába vonult, mely helység trójai földön van: itt mind honának, mind pedig magának veszélyes terveket forralt. Miután a lacedaemonok ezt megtudták, követeket küldének hozzá a bottal, a melyre szokásaik szerint, írva vala: hogy, ha honába vissza nem tér, halálra fogják őt ítélni. E hirre, még most is remélvén, hogy pénze és befolyása segélyével a közel veszélyt eltávolíthatja, hazájába visszatért. Mihelyt ide érkezék, az ephorok börtönbe vetették. Ugyanis azok törvényei szerint bármily ephor-nak szabad ezt a királylyal tennie. De innen mégis kiszabadítá magát: mindazonáltal gyanúban maradt. Mert megmaradt a nézet hogy ő szövetségben van a királylyal. Van az embereknek bizonyos neme, a mely helotáknak nevezetik, a kiknek nagy számá a lacedaemon földet műveli, s a szolgák tisztjét végzi. Azt gyanították, hogy ezeket is fölbujtogatja a szabad-

ság ígéretével. De minthogy e dolgokat illetőleg nyilvános vád nem létezik, melylyel bevádoltathaték, úgy vélekedének hogy ily jeles és hírneves férfiuról nem szabad gyanusítások alapján ítéletet hozni, hanem be kell várniok, míg a dolog magától napfényre jő.

Jeyz. itt — parancsnokolt. Mindezt még első jelenlétekor tévé, s ez volt oka visszahívattatásának is. De e viseletét másodszori jelenlétekor is folytatá.

követeket sat. egy hirnököt *Thuc. I. 131.*

A bottal (*clava*.) az ephorok Spartában hengeridomu fával birtak, valamint a hadvezérek és királyok is. A midőn írni akartak valamit, ama fa körül tekerték az íróhártyát, s rajta a fa hosszában irtak. Ezután levették a fáról, s olykép elküldték a vezér avagy királynak. Az ismét csak úgy olvashatta el az iratott, hogy a hártyát újra a fa körül tekerte. E fa, ugyszinte a főnemlített hártya neve: *σκητάλη*, a minek szószerinti fordítása *clava*.

szokásaik szerint sat. ez a főnebbi eljárásra vonatkozik.

45. Azalatt bizonyos Argilosból való ifjoncz, a kit Pausanias fajtalan módon szeretett, midőn ettől Artabazusnak szóló levelet kapott, s azon gyanú támadt benne, hogy abban felőle van valami írva, minthogy azok közül a kik ez ügyben oda küldettek, még ki sem tért vissza, megtagítá

a levél hurkát, s eltávolítván a pecsétet, elolvastá, hogy, ha a levelet kijelölt helyére elviszi, el kell vesznie. Valának e levélben oly dolgok is, mik a király és Pausanias közti egyezkedésre vonatkoztak. Az, e levelet az ephoroknak adta át. Nem szabad e helyen elmellőznünk a lacedaemónok meggondoltságát. Mert még e feladás által sem birattak arra, hogy Pausaniast elfogják, s nem is akartak előbb erőszakhoz nyulni, míg önmagát nem árulja el. Tehát azon földadónak megmondák, hogy mit akarnak tenni. Taenarumban van Neptunnak egy imaháza, a melyet megsérteni a görögök tilosnak tartják vala. Oda menekült ama földadó, s az oltárnál leült. E mellé a föld alatt rejteket készítenek, a honnan hallani lehet, mit beszél az Argiliosból valóval. Ide lebujtak néhányan az ephorok közül. Pausanias a mint hallá, hogy az argiliosi az oltárhoz menekült, ijedten oda megy. S midőn őt, mint az istenhez könyörgőt látja az oltárnál ülni, kérdi, hogy mi oka oly rögtöni elhatározásának. Ennek elmondja az, hogy mit tudott még a levélből. Pausanias most még inkább megrettenvén kérni kezdi ne adja fel-őt, s a kiének körülötte oly nagy érdeme van, el ne árulja. Hogy, ha e kérését teljesíti, s oly sok dologba beavatva lévén támogatja, nagy jutást érjen neki.

Jegyz. Argilios, ez nép és nem személy-név az „adulescentulus“ Nepos találmanya.; Thucydidesnél I. 132. „ἄνθρωπος Ἀργίλιος“

T a e n a r u m. A sérthetlenség a szentélyről átment a benlevőre is.

5. Az ephorok a dolog mibenlétét megösmervén, helyesebbnek vélik őt a városban elfogni. Midőn oda elmentek s Pausanias mint hívé lecsendesítvén az Argilosból valót Lacedaemonba viszsztatért, az uton, midőn már úgy állt a dolog, hogy elfogják, egy ephornak, a ki őt figyelmeztetni kívánta, arczából észrevevé, hogy leselkednek utánna. Tehát néhány lépéssel üldözői előtt, a Chalcioicos melléknévvél bíró Minerva szentélyébe menekült. Hogy innen ki ne mehessen, az ephorok ama szentély ajtóit rögtön elrekesztik, s hogy szabad ég alatt gyorsabban haljon meg, a födelet leszedik. Mondják, hogy Pausanias anyja az időben még élt, s hogy az már elaggva, meg tudván fia gonosztettét, az elsők között vitt követ a szentélyhez fia befalazására. Igy szennyezé be Pausanias nagy hadi hírét csufos halállal. Minekutána ez félig holtan az imaházból kivitetett, rögtön kiadta lelkét. A kinek halála után, midőn némelyek mondták, hogy holttestét oda kell temetni, a hová halálra ítéltékét, ez a legfőbbeknek nem tetszék, és közel azon helyhez ásták el, a hol meghalt. Innen később, a delphosi istén rendeletére kiásatott, és azon helyre temettetett, a hol életét végezte,

Jegyz. Pausanias nem a szentélybe menekült, hanem egy annak kerületébe tartozó kunyhóba s ennek szedték le födelét, s torlaszolták el ajtóit. *Thuc. I. 134.*

Chalcioicos (*Χαλκίοικος*, „ércz házat lakó“) mert az imaház érczből készült.

V. Cimon.

1. Az athenei Cimon, Miltiades fia ifjúságának kezdete igen nyomasztó vala. Mert mint-hogy atyja a reá szabott birságot a népnek meg nem fizethette s az okból a börtönben halt meg. Cimon ugyanazon fogságban tartatott, s az athenei törvények szerint nem is leheté őt előbb szabadon bocsátani, mint sem az összeget, a melyre atyja ítéltetett volt le nem fizette. Nőül vette pedig Elpinice nevű mostoha testvérét, nem annyira szerelem, mint inkább a szokás által indittatva. Mert az athénebelieknek szabad az ugyanazon atyától való nővérüket nőül venni. Ezt nőülakarván venni bizonyos Callias, nem annyira nemes születésű mint gazdag, minthogy sok pénzt nyert a bányákból, alkudozék Cimonnal, hogy engedje őt át neki nőül, ha azt megteszi, ő meg fogja helyette a pénzt fizetni. Mint-hogy ez, ilyes ajánlatot visszautasított, Elpinice

kijelenté, hogy ő nem fogja engedni, miszerint Miltiades sarjadéka a börtönben vészén el, minthogy azt most már megakadályozhatja s hogy ő Callias nejevé leszén, ha ez ígérétét teljesíti.

Jegyz. nem annyira sat. Azón körülmény hogy Athenében szabad volt oly nővért nőül venni, a ki csak atyára nézve volt nővér, még nem jogosítja föl Corneliust a „more dictus“ állítására. Mert az ilyenmü házasságok csak ritkán szoktak volt történni s így itt szokásról szó sem lehet.

2. Ilykép fogságából kiszabadítva, Cimon gyorsan elsőségre vergődött. Mert birt elegendő ékesszólás, igen nagy bőkezűség, és mind a polgári, mind pedig a hadi ügyekben nagy jártassággal, minthogy atyjával gyermekkorától fogva a táborban élt vala. Tehát így, mind a városbeli népet akarata szerint vezeti, mind a hadsereg-nél a legnagyobb tekintélylyel bir vala. Mint először vezér, Strymon folyónál megszalasztá a thrákok seregeit. Amphipolis várost alapítá s oda 10,000 athenebelit telepített. Másodszor vezér Mycale mellett, legyőzván a Cyprus és phoeniciabeliek 200 hajóból álló hajóhadát elfogta azt, s ugyanazon napon hasonló szerencsével küzdött a szárazföldön is. Mert elfoglalván az ellenségek hajóit, rögtön kivezeté csapatjait a hajókról, s a barbarok igen nagy sere-

CORNELIUS NEPOS

gét egy rohammal szétszórá. Mely győzelem folytán nagy zsákmányt nyervén, midőn ismét honába tére vissza, minthogy már akkor néhány sziget az athenei uralom nyomasztó volta miatt elpártolt, a jó érzelműeket hűségükben megerősíté, az elpártoltakat a visszatérésre kényszeríté. Scyrost, a melyet az időben a dolopok laknak vala, minthogy ezek véle daczoltak volt, elpusztítá, a régi lakókat a város és szigetből elűzé, s a szántóföldeket polgártársai között osztja vala. A gazdagságukban bizó thasosbelieket eljövedele által megtörte. E zsákmánynyal erősített meg az athenéi vár déli része.

Jegyz. A m p h i p o l i s t s a t. Itt több helytelenység fordul elő. A thrákok elleni hadjáratot közvetlenül Scyros elfoglalása követte. A perzsák szárazföldi serege és hajóhadja fölötti kettős győzelmet Cimon E u r y m e d o n folyó mellett vívta ki Pamphyliában (469), míg a M y c a l e melletti tengeri ütközetet tíz évvel előbb (479) vívták ki ugyanazon a napon Leotychides és Xanthippos. T h a s o s sziget elfoglalása csak három évi ellenállás után történt (465). S csak e hadjárat után tétetett kísérlet a Strymon torkolatánál A m p h i p o l i s t alapítani, a mi azonban nem sikerült, minthogy a 10,000 gyarmatos egy, az ország beljébe való kalandozásuk alkalmakor, a thrákok által megöletett. Amphipolis csak 439-ben alapítottatott.

Cyprus és phoeniciabeliek hajó-

h a d á t t. i. a perzsa hajóhadat, a mely Cyprus és phoeniciabeli hajókból állott.

d a c z o l t a k v o l t. Tengeri rablást követtek el, s az e miatt rájuk mért büntetést lesízetni vonakodtak.

3. Minthogy e tettek által, a polgárzatban mindenek között kitűnt, ugyan oly népszerűtlenségbe esett mint atyja, s az athenebeliek többi főemberei. Mert cserépszavazat által, a melyet ők *δοξασιμούν*-nak neveznek, tiz évi számkivettetésre ítéltetett. A mely cselekményt előbb megbántak az athenebeliek nálánál. Mert míg ő erős lélekkel engedett hálátlan polgártársai irigységének, a lacedaemonok háborut üzenvén az athenebelieknek, ezek azonnal kívánczoktak az ő ismert vitézsége után. Tehát öt évvel számkivettetése után visszahivatott. De ő, mivel a lacedaemonokkal vendégbaráti viszonyban él vala, s czélszerűbbnek vélé Lacedaemonba menni, önszántából oda ment, s békét szerzett a két leghatalmasb polgárzat között. Nem sokkal ezután mint vezér küldetvén Cyprusba 200 hajóval, miután a sziget nagyobb részét legyőzte, betegségbe esvén, Citium városában meghalt.

Jegyz. n é p s z e r ü t l e n s é g s a t. Azzal vádolták, hogy ellene a népuralomnak s barátja a lacedaemonoknak.

C i t i u m v á r o s á b a n s a t. Helyesebben Citium ostromakor.

4. Soká kívánczoktak utána az athenebeliek nemcsak a had, hanem a béke idejében is. Mert oly bőkezű volt, hogy midőn több helyütt voltak mezei jószágai és kertjei, azokba a gyümölcs megőrzése végett, őrzőt soha sem helyezett; hogy ki se akadályoztassék, ezen dolgokban kénye szerint részesülni. Mindenkor gyalogszolgák követték őt pénzzel, ha netán valakinek szüksége volna reá hogy rögtön adhasson: hogy halasztván, ne lássék valamit megtagadni. Gyakran, ha véletlenül valaki kevésbé jól ruházottal találkozott, neki adá saját köpenyét. Ebédjét naponta úgy készítteté, hogy mindazokat, a kiket mint meg nem hívottakat látott a piacon, magához hívá; és ezt egy napon sem mulasztá el. Kitől sem tagadá meg oltalmát, segélyét. Kinek sem pénzbeli segélyt; sokakat meggazdagított, több szegényen megholtat, a kik nem hagytak hátra vagyont, a min eltemettessenek, saját költségén eltemettetett. Ily viselet mellett kevésbé kell csodálkoznunk, hogy mind élete biztos, mind halála megsiratott vala.

Jegyz. neki adá saját köpenyét sat. Némely írók szerint kísértői tévék azt.

magához hívásat. Theopomp és Plut. csak a szegényeket említik. Nepos e dologban igen túloz. De Aristoteles, a többi írók állításait is oda vezérli vissza, s mint látszik helyesen, hogy Cimon csak az ő demostársai (δημόται) számára tar-

tott készen ebédet. S a meghívást is csak a szegényebbek fogadták el.

VI. Lysander.

1. A lacedaemoni Lysander nagy hirnevet hagyott maga után, a melyet inkább szerencse, mint derékség által szerzett. Hogy t. i. a 26 év óta háborúskodó athenebelieket leverte, az tudva van, de hogy mily módon eszközölte légyen ő ezt ki, az nincsen. Mert nem önserege bátorsága által történt ez, hanem ellenei zabolátlan-sága által, a kik, minthogy vezéreik szavára nem hallgattak s elhagyván a hajókat szétoszlottak, az ellenség hatalmába kerültek. A minek következtében pedig az athenebeliek a lacedaemonoknak meghódoltak. E győzelem által elkapatva, Lysander, ki már azelőtt is cselszövő és vakmerő vala, annyit mert, hogy általa a lacedaemonok Graeciában a leggyűlöltbekké levének. Mert noha a lacedaemonok azt mondogatták, hogy ők azért harcolnak, hogy az athenebeliek mértéktelen hatalmát megtörjék, mindazonáltal Lysander, miután Aegos folyó mellett az ellenek hajóhadát elfoglalá, semmi egyébre nem törekedett, mint arra, hogy minden polgárzatot hatalmában tartson; habár

szinlelé, hogy ő ezt a lacedaemonok érdekében teszi. Mert az athenebeliek pártján lévőknek mind-
 ünnen kiüzvén, minden polgárzatban tizet vá-
 lasztott ki, a kikre az összes uralmat és hatal-
 mat bízta. Ezek sorába ki sem bocsáttatott, ha
 csak vele vendégbaráti viszonyban nem volt,
 avagy magát övének eskü útján nem nyilvá-
 nitotta.

i n k á b b s z e r z e t t. Ez igazságtalan ítélet;
 Lysander tetteit N. elhallgatta.

Mert nem sat - hanem saját eszélyessége
 által, minthogy az elleneket elbizakodottakká tevé.
 Az athenebeliek nem engedetlenségből hagyák el
 hajóikat s oszlának szét, hanem vezéreik támadástól
 nem tartván, megengedék azt nékik. *Xen. Hell. II.*
 1. 20. k. k.

2. Így minden polgárzatban a tiz férfiak
 uralma fölállíttatván; mindenek az ő intése sze-
 rint történnek vala. A kinek kegyetlenségéről
 és hűtlenségéről elég lesz példa gyanánt egy
 tényt fölhozni, ne hogy többek elmondásával
 az olvasót fárasszuk. Midőn Ázsiából mint győző
 visszatére s Thasos felé fordula, minthogy e
 polgárzat különös hűséggel viseltetett vala az
 athenebeliek iránt, mintha egyszersmind azok
 volnának a leghűbb barátok, a kik azelőtt a leg-
 makacsabb ellenségek voltak, el akará azt rom-
 bolni. De átlátja vala, hogy, hacsak abbeli szán-

dokát el nem titkolja, a thasosbeliek szét fognak menni, s üdvökről gondoskodni

Jegyzet. mint győztes sat. Samos bevétele után.

mintha sat. A thasosiak 467-ben elpártoltak Athenetől, s csak Cimon hódította meg őket újra 3 évi ellenállás után. Ujra elpártoltak a peloponnesosi háború folyama alatt 411-ben, a Pisander által előidézett oligarchiai átváltozás után, s ujra Thrasybulos hódította vissza 408-ban; az Aegospotamos mellett vívott csata után, midőn Lysander Eteonikost Thráciába küldi vala, ismét a lacedaemonok pártjára állottak (Xen. Hell. II. 2, 5.). A mit tehát N. az athenebeliek iránti hűségökről mond, az hibás; és nem a thasosbelieket általában kívánta Lysander elveszteni, hanem csak az Athenehez szító demokratákat. (*Polyaen. strat. I. 45, 4.*)

..... Itt hiányzik néhány sor, melyek *Polyaen* szerint következőleg pótlandók: „Tehát a thasosiaknak Hercules legszentebb imolájában esküvel fogadta, hogy kit sem fog baj érni. S midőn ezek minden aggalom nélkül valának, néhány nap múlva a legnagyobb öldöklést viszi vala végbe. Midőn ennek hire Lacedaemonba eljutott, s minthogy a többi tartományokban is nem kevesebb kegyetlenséggel jártak el Lysander párthivei, a

királyok azt tanácsolák a lacedaemonoknak, szabadítsák föl a polgárzatosokat Lysander uralma alól.

3. Tehát a lacedaemonok az általa alapított tiz férfiak uralmát megszüntetik. E miatti haragjában azon tervre vetemedett, hogy Lacedaemonban a királyi hatalmat eltörölje. De érzi, hogy ezt az istenek közreműködése nélkül nem teheti, minthogy a lacedaemonok mindent a jóslat elé szoknak vala hozni. Először a delphosi jósdát kísérle megvesztegetni. Midőn erre képes nem volt, Dodonát ostromlá. Innen is viszszaűzetvén ürügyül hozá, hogy egy fogadást tett, melyet Jupiter Ammonnak kell teljesítenie, vélvén, hogy az afrikabelieket könnyebben megvesztegetheti. Midőn e reménynyel ment volt el Afrikába, nagy mértékben csalatkozáék Jupiter papjaiban. Mert nemcsak nem valának megvesztegethetők, hanem egyszersmind követeket is küldének Lacedaemonba, kik Lysandert vádolják be, miszerint megkisértette a szentély papjait megvesztegetni. Miután e vétség miatt bevádoltatott, s a bírák ítélete által fölmentetett, az orchomenosbeliek segélyére küldetve a thebeiek által megöletett, Haliartos mellett. Hogy mily igazságos volt légyen a fölötte kimondott ítélet, annak tanúsága a beszéd, a mely halála után lakában találtatott, a melyben tanácsolja a lacedaemonoknak, hogy a királyi hatalom eltörlése

után az egész népből választassék egy vezér a had viselésére; de olykép írva, hogy megegyezni látszék az istenek nyilatkozatával, a meiyet megnyerhetni, bizván pénzében, nem kétkedt. Mondják, hogy ezt számára a halicarnassosi Cleon írta.

Jegyzet. orchomenosbeliek segélyére sat. Lysandert nem az orchomenos-, hanem a phocisbeliek hítták segélyül Thebae ellen, s ő rá bírta az orchomenosiakat, hogy a thebeiektől pártoljanak el.

királyi hatalom eltörlése sat. Lysander nem a királyi hatalmat akarta eltörölni, hanem csak hozzáférhetővé akarta azt tenni más családbeliek számára is.

4. És itt nem szabad említés nélkül hagyunk Pharnabazusnak, a perzsa király helytartójának tettét. Mert midőn Lysander, mint a hájóhad vezére sok kegyetlen és birvagyó tettet vitt véghez, és gyanítá, hogy polgártársai e dolgok felől tudósittattak, kéré Pharnabazust, adna neki bizonyítványt az ephorokhoz a felől, hogy mily feddhetlenül viselte ő a háborút s bánt a szövetségesekkel, s hogy e dolog felől pontosan írjon: minthogy az ő nyilatkozata nagy fontossággal fog birni e dologban. Ezt az ennek örömet megígéri; nagyszerű és szóbő levelet szerkeszt, a melyben őt elhalmozza a legnagyobb dicséret-

kel. Miután Lysander ezt elolvasta s helybenhagyta, a pecsételésközben az más egyenlő nagyságú s oly hasonlatosságú már lepecsétel-tett csusztatott annak helyébe, hogy megkülömböztetni őket egymástól nem lehet, a melyben a legkörülményesebben vádolá Lysander birvágyát és hűtlenségét. Midőn Lysander innen hazatért, miután viselt dolgairól a legmagasabb tanácsnál azt mondta volt el a mit akart, bizony-ságul átadá a Pharnabazustól nyert írást. Miután Lysander eltávoztával az ephorok ezt tudomásul vették, neki adák olvasni. Így lőn ő tudta nélkül a saját maga vádlója.

Jegyz. Pharnabazus, a perzsa király helytartója, Phrygiában a Hellespontus mellett.

VII. Alcibiades.

1. Alcibiades, Clinias fia, athenei. Rajta látszott a természet megkisérteni, hogy mire képes. Mert mindazok előtt a kik csak felőle írtak bizonyos, hogy ki sem volt nálánál kitünőbb, akár hibákban, akár erényekben. Születve igen tekintélyes polgárzatban, a legnemesebb családból, kortársai között jóval a legszebb, minden dologra alkalmas, és igen eszélyes (mert a leg-

jelesebb vezér vala, mind szárazon, mind tengeren); ékesen szóló, hogy szónoklatával az első között jeleskedett, minthogy mind kiejtése, mind beszéde annyira ajánlák, hogy ki sem állhatott neki ellen mint szónok; gazdag, midőn a körülmények úgy kívánák munkás és kitartó; bőkezű, fényes nem kevésbé életmódjában, mint szűkségeiteiben; nyájas, kedveskedő, a körülményekhez legravaszabban alkalmazkodó. Ugyanez mihelyt elhagyta magát s oka nem volt hogy elmebeli fáradalmakat vállaljon, dőzsölő, kicsapongó, kéjelgő és zabolátlan vala, úgy hogy mindnyájan csudálkoznak vala, mint lehete egy emberben ily hasonlatosság és ellenkező természet.

2. Neveltetett Pericles házában (mondják hogy ennek mostoha fia volt), taníttatott Socrates által; ipa Hipponicos vala, a görög nyelven beszélők között a leggazdagabb, úgy, hogy ha önnön maga akarta volna jelességeit teremteni, sem többet nem képzelhetett, sem nagyobbakat nem nyerhetett volna, mint a milyekkel részint a természet, részint a szerencse ellátták. Zsenge ifjú korában sokan szerették őt a görögöknél divó módon, s ezek között Socrates, a miről megemlékezik Platon a „vendégségben.“ Mert ott föltünteti őt, a mint elbeszéli, hogy éjen át Socratessel hált, s nem kelt fel máskép mellőle, mint a fiúhoz illik atyja mellől. Miután izmosabbá lőn, szintén sokakat szeretget vala, s a

mennyire az gyűlöletes dolgoknál épen lehetséges, e viszonyokban sokat cselekvék finom és tréfás módon, a melyeket elmondanánk, ha más fontosabbakat nem kellene elmondani.

Jegyz. most o b a f i a s a t. Ez hibás, szintoly hibás azon nézet, hogy unokaöcscse volt.

a g ö r ö g ö k n é l d i v ó m ó d o n. Ezen görög fiú-szeretet, benső barátság volt, melyet korosabb görögök az ifjabbakra fordítottak, ügyelvén azok testi és szellemi kiképzésére, s azt elő is mozgatták. Az tehát tisztán erkölcsös viszony volt, mint ~~itt~~ Socrates és Alcibiades között, s csak ritkán fajult el erkölcstelenné. A rómaiak, a kik az ily viszonyt nem ismerték, gyakran hamisan ítéltek felele, mint Nepos is. *Siebelis*.

3. A peloponnesosi háborúban az athenebeliek, ennek tanácsa és tekintélye által indítva, a syracusabelieknek hadat üzentek, a melynek viselésére ő választatott vezérré, hozzáadván azonfelül két tisztárs, Nicias és Lamachusban. Mig erre a készülődések folynak vala, mielőtt a hajóhad eltávozott, megtörtént: hogy egy éjen át minden Hermes-oszlop, a mi csak Athene városában volt, földre vettetett, kivéve egyet, a mely Andocides ajtaja előtt állott. Azért az, ez időtől fogva, Andocides Mercurjának neveztetett vala. Minthogy világos vala, hogy ez sokaknak körülményes összebeszélése

nélkül nem történhetett, a mely tett nem magán-
 ügyet, hanem az államot látszott érdekelni, a
 sokaságot nagy félelem ragadta meg, nehogy
 rögtön valamely erőszak merüljön fel, a mely a
 nép szabadságát aláássa. Ez leginkább Alcibia-
 desre látszék illeni, a ki hatalmasabb és jelen-
 tékenyebbnek tartatik vala, mint egy magán-
 ember. Mert sokakat magához csatolt bőkezű-
 sége által, még többeket ügyvédi pártfogás által
 tőn övéivé; a miért megtörtént, hogy valahány-
 szor csak nyilvánosan megjelent, mindenek sze-
 mei feléje valának irányozva, és ki sem tarta-
 tott vele egyenlőnek az államban. Így tehát
 nemcsak a legnagyobb reménységgel tekintettek
 rája, hanem félelemmel is, minthogy mind leg-
 többet árthatott, mind használhatott. Egyszer-
 smind azon rágalom is érte őt, hogy azt mondák,
 miszerint házában *Mysteriák* tartatnak; ez az
 athenebeliek szokásai szerint tilos vala, és úgy
 vélik, hogy ez nem annyira vallási ügy, mint-
 sem összeesküvés.

Jegyz. *Hermes oszlopok*, rövid oszlo-
 pok valának *Hermes* (*Mercur*) isten fejével. Ezek
 igen nagy számmal valának az utczákon fölállítva.

Mysteriák (*μυστήρια*) titkos istenes össze-
 jövételek valának, a melyekben csak a beavatottak
 vehettek részt. A legnevezetesebbek valának azok,
 melyek *Ceres* istennő tiszteletére *Eleusis*ban tartat-
 tak. Eredeti céljoktól, az istenség fogalmát tisz-

tábban, szabadabban és babonától menten fölfogni, a mysteriák néha visszaélések és kicsapongásokká fajultak, azért tilos vala magános személyeknek ilyeket tartani, *Siebelis*.

4. E vétséggel vádolák őt a népgyűlésben ellenségei. De közelgett a háborúra való elindulás ideje. Ezt tekintvén s jól ismervén polgártársai szokásait, fölhívá őket, hogyha akarnak ellene valamit indítani, inkább intézzenek ellene vizsgálatot míg jelen van, mintsem őt távollétében irigységből bevádolják. Ellenei azomban, minthogy átlátják vala, hogy neki nem árthatnak, elhatározzák a jelen körülmények között csöndesen maradni, és azon időt bevárni, a midőn kiinduland, hogy a távollevőt támadják meg, és így is cselekvének. Mert mihelyt hitték, hogy eljutott Siciliába, a távollevőt szentségfertőztetéssel vádolák. Midőn e miatt a tanács hozzá hirnököt küldött Siciliába, hogy hazatérjen és magát a törvényszék előtt védje, noha nagy reménye volt küldetésében sikerrel eljárhatni, mégis nem akart engedetlen lenni, és a háromevezősre szállt a mely ő érette küldetett volt. Ezen Italia Thurii nevű városába elérkezvén, s ott polgártársainak az előkelők ellen való mértéktelen önkényét és kegyetlenségét, jól fontolóra vevén, leghelyesebbnek véli vala a közelgő vihart kikerülni, s őreitől titkon elillant, s innen először Elis, azután Thebaebe érkezék. Miután azomban

meghallá, hogy halálra ítéltetett, javai lefoglaltattak, s a mi valóban megtörtént volt, hogy az eumolpida papok a nép által kényszerítették, hogy őt elátkozzák, s hogy ez elátkozásnak annál inkább meg legyen emléke, annak másolata kőoszlopba vésve, nyilvánosan fölállíttatott, Lacedaemonba költözék. Itt mint maga szokta volt mondani nem hazája, hanem ellenei ellen harczolt, minthogy ezek egyszersmind hazája ellenségei is; mert noha átlátják vala, hogy ő igen sokat használhat a köztársaságnak, őt abból mégis számúzték, inkább gondolván személyes gyűlöletükkel, mint a közjóval. Tehát az ő tanácsára a lacedaemonok szövetkeznek vala a perzsa királylyal, azután megerősíték Deceleát Atticában, s ott folytonos őrséget tartván, Athenet ostromzár alatt tartják. Ugyan az ő működése folytán birták az ioniaiakat elpártolásra az athebeliek szövetségétől, s ezáltal jóval hatalmasabbak kezdének lenni a háboruban.

Jegyz. Eumolpida papok. Ceres papjai Eleusisban. Ezek avattak be kit-kit az eleusisi titokba, s ugyan őnekik volt joguk az olyant kiátkozni, ki az illető törvényeket megszegte. *Czuczor*.

5. De mindezek folytán a lacedaemonok nem annyira barátai levének Alcibiadesnek, mintsem félelem által tőle elidegenedtek. Mert midőn az oly éles eszű férfiú kitűnő eszélyességét minden

dologban észreveszik vala, tartottak tőle, nehogy valamikor a hazája iránti kegyelettől indítatva, tőlük elpártoljon, s övéivel kibéküljön. Tehát elhatározák megölésére alkalmas időt keresni. Ez Alcibiades előtt soká titok nem maradhatott: ugyanis oly éles tapintattal birt, hogy megcsalni őt nem lehet, kivált ha föltette volt magában, óvatosnak lenni. Tissapherneshez vonult tehát, Darius király helytartójához. A kivel midőn benső barátságra lépett, s látja, hogy a siciliai szerencsétlenség óta az athenebeliek ereje lankadoz, a lacedaemonoké ellenben gyarapodik, először Pisanderrel, ki Samos mellett vezérelt egy sereget, értekezett közbenjárók által, és az ő visszatéréséről tőn említést. Mert ez egy érzelmű vala Alcibiadessal, a néphatalomnak nem barátja, ellenben az optimatok kedvelője lévén. Ettől elhagyatván, először Thrasybulos, Lycos fia, közbenjárása folytán fogadta őt be a sereg, és vezérré lőn Samosnál, azután Theramenes működő ügyében közre, néphatározat által előbbi állapotaiba visszahelyeztetett s távol'étében Thrasybulos és Theramenes mellett, egyenlő vezéri hatalommal ruháztatott fel. Ezeknek vezérsége alatt a dolgok annyira megváltoznak, hogy a lacedaemonok, kevéssel azelőtt győzők, megrettenve békét kérének. Mert legyőzettek öt szárazföldi és három tengeri ütközetben, a mely utóbbiakban kétszáz háromevezőst vesztenek, melyek elfogatván az ellenség kezébe kerültek. Alcibiades

társaival visszafoglalták Joniát, a Hellespontust, s ezen felül sok, Ázsiában fekvő görög várost; a melyek közül többeket, ezek között Byzantiumot fegyverrel vették ki, de szintannyit birtak az Athenevel való szövetségre eszélyes eljárásuk által, minthogy a meghódítottak iránt kiméleletet tanúsítottak volt. Így jövének ők Athenebe zsákmánynyal megterhelten, miután a sereget meggazdagították s a legnagyobb tetteket végbevitték vala.

Jegyz. Tissaphernes, Caria és Lydia helytartója vala.

Joniát. Ennek csak igen csekély részét, azon fölül Ázsia sok sat. Ezek a Hellespontus városai. S így nem Ázsia, hanem Thracia városait kell vala N-nak írnia, mert ott (az európai parton) állott Byzanz és ott kölömben is sok várost foglaltak el Alcibiades és Thrasybulos.

6. Midőn ezeknek elébe az egész polgárság a Piraeosba ment, oly nagy vala mindenek vágya Alcibiadest láthatni, hogy a nép az ő háromevezőséhez csődüle, mintha ő egyedül érkezett volna meg. Mert a nép meg volt arról győződve, hogy mind az előbbi szerencsétlenségek, mind a jelen szerencsés események, az ő működése folytán történtek. S így mind Sicilia elvesztését, mind pedig a lacedaemonok győzelmeit, saját hibájuknak tulajdoníták, hogy ily férfiút.

kiűztek a polgárzatból. S ezt nem is látszának ok nélkül gondolni. Mert mihelyt ez vezérlé a sereget, sem vizen sem szárazon nem állhatott nekik ellent az ellenség. Midőn ez kilépett a hajóból, noha Theramenes és Thrasybulos ugyanazon vezérséget viselték volt, s vele együtt jövének a Piraeosba, mégis mindnyájan őt magát követik vala; s a mi azelőtt senkivel sem szokott történni, hacsak nem az olympiai győzőkkel, átalánosan arany koszorúk és szalagokkal ajándékoztattott meg. Ő könnyezve fogadta polgártársai e jóakarátát; megemlékezvén az előbbi idők keserveiről. Midőn a városba érkezett, az egybegyűlt nép előtt oly beszédet tartott, hogy ki sem volt oly keményszivű, hogy ne könnyezett volna sorsa fölött, s nem mutatkozott volna azok ellenségének, a kiknek működése folytán hazájából száműzetett volt: mintha más nép s nem az a mely ekkor sirt, ítélte volna őt el szentségtörés miatt. Visszaadattak tehát országosan javai, s ugyanazon eumolpida papok kényszerítették az átkot megszüntetni, a kik őt elátkozták volt; amaz oszlopok pedig, a melyekre az átok vésve vala, a tengerbe vették.

Jegyz. a mi azelőtt... ajándékoztattott meg. Ez túlzás. Plutarch szerint a nép koszorúkkal, t. i. lombból készületekkel fogadta őt, a népgyűlésben pedig arany koszorúkkal (alig több mint egygyel) ajándékozták meg.

7. De Alcibiadesnek e diadala nem igen volt tartós. Mert noha minden hivatal reá ruházott, s az egész köztársaság ügye béke és háborúban reá bízott, hogy azt egy maga véleménye szerint igazgassa, s az sem tagadtatott meg tőle, a mit maga kívánt, hogy Thrasybulos és Adimantos adassanak melléje vezértársakul: mégis, midőn hajóhadával Ázsiába indult, minthogy Cyme mellett kevésbé harczolt kívánság szerint, újra gyűlölségbe esett. Mert azt vélék, hogy reá nézve mi sem kivihetlen. A mi által megtörtént, hogy a mi kevésbé szerencsésen folyt, azt az ő vétségének tulajdonítják vala, mondván: hogy vagy hanyagságból vagy rossz akaratból tette; így történt ekkor. Mert azzal vádolák, hogy a királytól megvesztegetve nem akarta Cymét elfoglalni. Így tehát azt véljük, hogy leginkább a lángesze és katonai ügyessége felőli nagy közvélemény volt vesztére. Mert nem kevésbé féltek tőle, hogy kedvező szerencséje és nagy hatalma által elkapatva, az egyeduradalomra vágyódják, mint szerették. S így történt hogy hivatalától a távollevőt megfosztják és mást küldenek helyébe. Midőn ő ezt meghallá, nem akart hazatérni, hanem elment Pactyebe, itt három erődöt, Bornos, Bizanthe, és Neontichost épített, s válogatott csapattal, az első görög államból való, Thráciába rontott: dicsőbbnek tartván a barbarok zsákmányával gazdagodni mint a görögökével. Ez által növekedék mind híre mind

hatalma, s némely thrák királylyal szoros barátságba jutott.

Jegyz. Thrasybulos és Adimantos; nem Thrasybulos, hanem Aristocrates lőn Adimantos vezértársa.

az első görög államból való. Ez csak a beltartományokra vonatkozik; mert hisz a partokon már rég valának görög gyarmatok.

8. Mindazonáltal nem volt képes elfojtani a hazája iránti szeretetét. Mert midőn Aegos folyó mellett Philocles, az athenebeliek vezére hajóhadát fölállította, s nem volt távol Lysander a lacedaemonok vezére, ki azon volt, hogy a háborút minél hosszabbra nyujtsa: mint-hogy őket a perzsa király pénzzel segíté, míg a kimerült athenebelieknek fegyver s hajóikon kívül semmi egyébük nem volt, Alcibiades az athenebeliek seregéhez megy, s itt a hadnép jelenlétében kimondja: ha akarják, ő kényszeríti Lysandert, hogy vagy harczoljon, vagy kérjen békét; a lacedaemonok, állitá, azért nem akarnak a tengeren megütközni, minthogy szárazföldi seregük erősebb mint hajóhaduk; de néki könnyű Seuthes thrák királyt reá birni, hogy Lysandert üzze el a szárazföldről, a minek folytán vagy meg kell ütköznie, vagy a háborút meg kell szüntetnie. Ámbár Philocles belátja vala, hogy a dolog valóban úgy áll, mégsem akarta

a kívántakat teljesíteni, tudván: hogy, ha Alcibiadest befogadja, néki jövőben semmi tekintélye sem lesz, ellenben ha a dolog rossz véget érne, a közös vétekért a vád egyedül őt sujtaná. Alcibiades eltávozván: „Mivel ugymond, a hazagyőzelmének ellenszegülsz, csak arra intelek, az ellenséghez közel táborozz hajóiddal, mert tartani lehet, nehogy harczosaitok zabolátlan-ságánál alkalom adassék Lysandernek seregeitek elnyomására. És ebben nem is csalatkozott, Mert Lysander, midőn kémek által tudtára esett, hogy az athenei hadnép a szárazföldön szétosz-lott zsákmányolni, s a hajók csaknem üresen vannak hagyva, nem szalasztotta el a cselek-vésre alkalmas időt, s e csapással az egész háborút megszüntette.

Jegyz. Philocles az atheneiek vezére sat. Kivüle még őt vezér vala s ezek között Conon.

9. Alcibiades pedig az athenebeliek legyő-zetése után azon vidéket maga számára elég biztosnak nem tartván, Thracia beljébe vonult a Propontis fölé, remélvén, hogy itt a legköny-nyebben rejtheti el sorsát. De csalatkozott. Mert a thrákok megtudván, hogy ő nagy kincsekkel jött, lest hánytak neki, a mit magával hozott elrablák tőle, őt magát azonban el nem foghatták. Őlátván, hogy a lacedaemonok hatalma miatt nincs

számára biztos hely Graeciában, Pharnabazushoz ment Ázsiába ; ezt finom viselete által annyira lekötöztette, hogy barátai között elsővé lőn. Mert néki adá Grynium erődöt Phrygiában, a melyből 50 talentomnyi adót nyert. De e sorssal Alcibiades nem vala megelégedve, és nem is tűrhette, hogy Athene legyőzve a spartabelieknek hódolt. Minden gondját tehát annak megszabadítására fordítá. De látja vala, hogy ez a perzsa király nélkül nem lehetséges, s ezt óhajtá barátjává tenni s nem is kételkedék, hogy ez könnyen fog sikerülni, ha csak alkalma leend vele beszélhetni. Mert tudta, hogy ennek fivére Cyros, a lacedaemonok segélyével titkon háborúra készül : ha ezt néki fölfedezheti, előre látja vala, nagy kegybe fog nála juthatni.

Jegyz. Alcibiades azonnal Bithyniába ment Ázsiában, itt kifosztották őt a bithyniai thrákok s innen elment Pharnabazushoz a közel Phrygiába.

a perzsa király nélkül sat. Perzsa király ekkor Artaxerxes Mnemon vala.

10. Midőn ezzel foglalkozék, s kéré Pharnabazust, küldené őt a királyhoz, ugyanakkor Critias és Athene többi zsarnokai biztos embereket küldének Lysanderhez Ázsiába, kik őt tudósíták, hogy, ha csak Alcibiadest el nem vesztí, mindazok közül, a miket Athenében rendelt, mi sem fog megmaradni, a miért, ha akarja

hogy művei állandók legyenek, üldözze őt. Ez által indíttatva a lacedaemon, elhatároza Pharnabazussal határozottabban végezni. Fölmondja tehát ennek a szövetséget, mely a király és a lacedaemonok között létezik, ha Alcibiadest élve vagy halva ki nem adja. E sürgetésnek nem állt ellen a helytartó, és inkább akarta megsérteni az emberszeretetet kötelmé, mint a király hatalmát kisebbiteni. Tehát kiküldé Susametrest és Bagaeust Alcibiades megölésére, midőn ez Phrygiában tartózkodik s utra készül vala a királyhoz. A küldöttek a helynek lakóit, melynek szomszédságában Alcibiades lakott, titkon megbízzák a gyilkolással. Ezek minthogy fegyverrel megtámadni nem merik vala, éjjel fát halmoznak össze ama kunyhó körül, a melyben aluvék, s azt meggyújtják, hogy tüzzel öljk meg azt, kit fegyverrel legyőzni nem mertek. Ő pedig mihelyt őt a tűz pattogása fölébreszté, mivel kardját titkon elszedték, barátjának rövid gyilkát kirántja hüvelykéből: mert vala vele egy vendégbarátja Arcadiából, ki soha sem akart tőle elmaradni. Ennek meghagyja, hogy kövesse őt, s a mi ruhanemű kéznél volt, viszi. Ezeket a tűzbe dobván, a lángokon átszökkent. Midőn látják vala a barbarok hogy a tűzből kimenekült, a távolban nyilakkal lelődözék, s fejét Pharnabazushoz vivék. Egy asszony pedig, a ki közönségesen nála élt, női ruhájával befödven a holtat, azt elégeté a ház lángjaiban, a melyek

az élő megégetésére valának szánva. Így halt meg Alcibiades, mintegy negyven éves korában.

J e g y z. I g y — 40 é v e s k o r á b a n. Alci-
biades ekkor legalább 45 éves vala.

11. Őt, a kit olyannyian gyaláztak, három leghitelesebb történetíró illeti a legfőbb dicsérettel. Thucydides, ki kortársa vala, Theopompus, ki valamivel utána élt, és Timaeus; e két utóbbi, kik különben oly igen hajlandók az ócsárlásra, nem tudom miként, ez egynél a dicséréshez szoktak. Mert a miket főnebb irtunk, azokat ők mondták felőle, és még a következőt: Athenében, az igen fényes polgárzatban születve, mindenkit fölülmult fényes és pompás életmódja által; miután innen száműzvetve Thebaebe jutott, annyira hódolt e város lakói kedvencz foglalatosságainak, hogy munkásság és testi erőre nézve ki sem érhetett föl vele (mert minden boeotiabeli inkább gondol a test erejével, mint az elme éles-ségével) s szintugy a lacedaemonoknál, a kiknek szokásai szerint minden erény a türelembe van helyezve, oly szigorú életmódot élt, hogy élelme és öltönye egyszerűsége által minden lacedaemon fölülmult; élt a thrákoknál, iszákos és kéjvágyó népnél, ezeket pedig e dolgokban múlta fölül; eljutott a perzsákhoz, a kiknél legnagyobb dicsőség vala bátran vadászni, és dőzsölve élni: ezek szokásait olyannyira magáévá

tette, hogy ők maguk bámulták őt ebben leginkább. Mi által azt nyerte, hogy bárkinél is volt legyen, néki adák az elsőséget, és igen kedvesnek tartaték. De elég erről; lássunk a többiekhez.

VIII. Thrasybulos.

1. Thrasybulos, Lycos fia, athénei. Ha a derékség magában a szerencse nélkül bir nyomatékka, kétkedem, vajjon ezt ne tegyem-e mindenek között elsővé; ennyit kétség nélkül: hűség, állhatatosság, nagylelkűség és honszeretetre nézve senkit sem teszek elébe. Mert a mit sokan akartak, de csak kevesen voltak képesek véghezvinni, hazájukat egy zsarnoktól megszabadítani, ennek annyira sikerült, hogy a harmincz által elnyomottat, a szolgaságból a szabadságra vezérlé. De nem tudom mikép eshetett, hogy midőn őt az erényekben ki sem előzte meg, hírnévre mégis oly sokan múlták fölül. Először a peloponneszi háborúban sokat vitt végbe ő Alcibiades nélkül, ez semmit sem nélküle; mégis mindennek, a természet valamely veleszületett ajándéka folytán, ez látta hasznát. De mindezekben osztoznak a vezérek a katonák s a szerencsével, minthogy a csata folyamában a dolog eldöntése a számítástól átmegy a harczolók erőmegfeszítésére és vitézségére. Így tehát

joggal követeli a vezértől a dicsőség egy részét a katona, legnagyobb részét pedig a szerencse, a mely méltán dicsekedhetik, hogy itt többet tett mint a vezér okossága. A miért amaz oly igen hires tett egészen Thrasybulos érdeme. Mert midőn a lacedaemonoktól rendelt harmincz zsarnok szolgaságban tartja vala Athenet, s a legtöbb polgárt, a kiket a háboru sorsa megkímélt volt, részint száműzik, részint megölik, a legtöbbeknek javait pedig lefoglalván, egymás közt fölosztják vala, ő nem csak az első, hanem eleve csak egy maga üzent nekik háborut.

Jegyz. Nepos ítéletében igen túloz. Thrasybulos derék katona, és tiszteletet érdemlő jellem volt, de csak másodrendű nagyságként tekinthető. *Nipperdey.*

2. Midőn tudniillik Phylébe, Attica egyik igen erős erődjébe menekült, nem volt vele több mint harmincz követője. Ez volt kezdete Athene megmentésének, ez támasza egy oly hirneves állam szabadságának. És valóban eleve a zsarnokok megvetették őt és csekély pártját. És ép e dolog volt ama megvetőknek vesztére, e megvetetnek pedig üdvére. Mert ez azokat az üldözésben hanyagokká, ezeket pedig időt nyervén a készülődésre, erősebbekké tevő. Annál inkább tartsa észben ki-ki e szabályt: a harczban mit sem kell megvetni, és nem ok nélkül mondják: az

előrelátó anyja nem szokott sirni. De Thrasybulos hatalmas nem növekedett várakozása szerint. Mert már az időben is, a jó hazafiak inkább szoktak volt a szabadság mellett beszélni mint érte küzdeni. Innen a Piraeosba ment s megerősíté Munychiát. Ezt kétszer támadták meg rohammal a zsarnokok, de gyalázatosan visszaüzetek, s elvesztve fegyvereiket és málhájukat, egyenesen a városba menekülének. Nem kevesebb eszélyességet tanusított Thrasybulos, mint bátorságot. Ugyanis megtiltá a menekvőket bántani; mert illőnek tartja vala, hogy a polgár a polgárt kimélje. És nem is sebesített meg senki, ha csak előbb támadni nem akart. Egy elesettet sem fosztott meg ruháitól, és semmihez sem nyúlt, csak a fegyverekhez, a mikre szüksége vala, és az eleségnemüekhez. A második ütközetben elesett Critias a zsarnokok feje, midőn éppen Thrasybulossal igen bátran harczol vala.

Jegyz. Thras. először Thebaebe menekült s onnan foglalta el Phylét. .

És valóban csekély pártját. Ellenkezőleg a zsarnokok azonnal indultak ellene, de az erődöt hiába kísérték meg rohammal bevenni.

De Thrasybulos . . . szerint. Midőn Thrasybulos a Piraeosba ment 1000 harczosa volt. *Xen. Hell. II. 4, 5—110.*

3. Ennek bukása után az athenebeliek segélyére jöve Pausanias a lacedaemonok kirá-

lya. Ez Thrasybulos, és azok között, kik a várost tartják vala, szövetséget hozott létre a következő feltételek mellett: a harmincz zsarnokon, és ama tizen kívül, a kik azok után vezérekké választva, elődjeik módjára kegyetlenkedtek, ki se küldessék számkivettetésbe, sem javai le ne foglaltassanak; a köztársaság igazgatása pedig adassék vissza a népnek. Jeles tette volt Thrasybulosnak az is, hogy a békekötés után, midőn legtöbbet tehetett a városban, törvényt hozott, hogy ki se ítéltessek el, avagy büntettessek meg, előbb elkövetett dolgok miatt; ezt ők feledési törvénynek nevezik vala. De nem csak azon volt hogy hozzák, hanem kieszközlé, hogy azt meg is tartsák. Mert midőn néhányan azok közül, a kik vele voltak száműzetésben, meg akarák ölni azokat, a kikkel nyilvánosan kibékültek vala, ő azt megakadályozá s a mit megígért azt meg is tartá.

4. E nagy érdemeiért a nép egy, két olajág-ból fonott diszkoronát adott néki; a mely, mint-hogy a nép szeretete és nem erőszak szerzé meg néki, irigységet nem gerjesztett és nagy dicsőségére vált. Jól mondá tehát Pittacus, ki a hét bölcs sorába számíttatik, midőn a mytilenebeliek sok ezer hold földet akarának néki ajándékul adni: „Kérlek ne adjátok, ugymond, azt, a mit sokan irigyelhetnének, és még többen megkívánhatnának. Azért nem tartok meg többet belőle száz holdnál, mint tanuságát mind az én

megelégedésemmek, mind pedig a ti jóakaratosoknak." Mert kis ajándékok tartósak, a dúsak elidegeníthetők szoktak lenni. Tehát ama koronával megelégedve, Trasybulos többet nem követelt, sőt azt hívé, hogy senki sem volt úgy megtisztelve mint ő. Midőn ez időfolytával, mint vezér hajóhadával Ciliciában partra szállott, s táborában az örök eléggé nem örködnek vala, a barbarok által, a kik éjjel városukból kirontottak, sátrában megöletett.

Jegyz. P a m p h y l i á b a n, és nem Ciliciában szállott partra Aspendos városánál, s ennek lakóitól pénzt hajtott volt be; de minthogy a katonái a mezőkön zsákmányolának, Aspendos lakói, kik nem barbarok hanem görögök valának, éjjel megtámadák táborát, s őt sátrában megölték. *Xen. Hell. IV. 8, 30.*

IX. Conon

1. Az athenei Conon, a peloponnesi háborúban folyt be a köztársaság ügyeibe, s hatása ezekben igen nagy jelentőségű vala. Mert mint vezér mind a szárazföldi sereget vezérlé, mind pedig mint hajóparancsnok nagy dolgokat vitt végbe. Mert ő egymaga viselte a főparancsnokságot az összes szigetek fölött, a mely idő alatt

elfoglalá Pherae lacedaemoni gyarmatot. Vezér volt a peloponnesi háború végidejében is, a midőn Aegos folyó mellett az athenebeliek seregeit Lysander leverte. De ez időben távol vala; annál rosszabban vezéreltetteka dolgok. Mert ő mind katonai dolgokban jártas, mind pedig pontos vezér vala. Ugy hogy az időben ki sem kételkedék, miszerint ha jelen van, az athenebelieket e vereség nem éri.

Jegyz. Mert ő egymagá sat. Főparancsnok a szigetek fölött Conon soha sem volt, hanem igen vezérré tették őt a perzsák a szigetek s az Ázsiában lévő görög városok által kiállított hajóhad fölött, s mint ilyen pusztította el Pherae környékét. *Nipperdey.* -

De ez időben távol vala; ez nem áll, mert ő az ütközet után 8 hajóvaltova menekült; de a veszteségben neki nem volt része.

2. A dolgok szerencsétlen állásánál pedig, a mint meghallja, hogy szülőváosát ostromolják, nem azt kérdi, hogy ő hol élhet biztonságban, hanem hogy honnan lehet polgártársainak segítségére. Elment tehát Pharnabazushoz Jonia és Lydia helytartójához, ki egyszersmind a király veje és rokona vala, s a kinél sok fáradalmak és veszélyek után kieszközlé, hogy nagy kegyébe jutott. Mert midőn a lacedaemonok legyőzván az athenebelieket, a szövetséget, melyet Arta-

xerxessel kötöttek, meg nem tartották, s őt had-
dal megtámadni Agesilaost Ázsiába küldötték,
leginkább ösztönöztetve Tissaphernes által, ki
a király benső barátjai közül elpártolt s a la-
cedaemonokkal szövetséget kötött: a látszat
szerint ugyan Pharnabazus volt a hadvezér,
de valósággal Conon vezérlé a sereget, s
mindenek az ő rendelete szerint történtek. Ez
gyakran akadály volt az oly jeles vezérre Age-
silaosra nézve s terveinek gyakran állta útját, s
valóban világos volt, hogy ő nem lévén, Agesilaos
elfoglalta volna a királyságot Ázsiát egész a Tau-
rusig. Miután polgártársai ezt hazahítták, mint-
hogy a boeotia- és athenebeliek a lacedaemo-
noknak hadat üzentek, Conon mindamellett a
király helytartóinál forgolódék, s ezek mind-
egyikének nagy hasznára volt.

Jegyz. A második fejezet egészen hibás. Conon az ütközet után Evagorashoz ment Cyprus szigetére. Midőn a lacedaemonok a perzsákkal háborúba elegyedtek, fölajánlá szolgálatát a perzsa királynak, s ekkor nyerte a megbízást a hajóhad gyűjtésére. Conon Agesilaos ellen nem harczolt, s ennek eltávoztával történt az, a mit Nep. a 4. fejezetben mond. *Nipperdey.*

3. Elpártolt Tissaphernes a királyságtól, s ezt nem is tudá annyira Artaxerxes, mint a többiek. Mert számos és nagy érdemei folytán a királyra

még akkor is gyakorolt befolyást, midőn hozzá már hivtelenné lőn. És nem is csuda, ha az könnyen nem hitt ilyest felőle, emlékezetben tartván, hogy az ő segélyével győzte le fivérét Cyrost. Ennek bevádolására Conon Pharnabazus által a királyhoz küldetvén, miután megérkezett, a perzsák szokásai szerint először Tithraustes testőrezredeshez megy, ki a második személy vala az országban és jelenti, hogy a királylyal kíván szólni. Ennélkül ugyanis senki sem bocsáttatik be. Ennek amaz: „Nincs semmi akadály“, ugymond, „de gondold meg, vajjon szóval akarod-e előadni szándékokodat vagy írásban. Kell ugyanis, ha szembe lépsz a királylyal, hogy leborulván előtte imádjad (a mi a görögöknél προσκύνησις elnevezéssel bír). Ha néked ez alkalmatlan, mindazonáltal el fogod érni kívánságodat, nékem azt átadván.“ Erre Conon: „Nékem, ugymond, valóban nem alkalmatlan a királynak bár minemű tiszteletet megadni, de tartok tőle, nehogy hazám gyalázatára válják, ha én ama polgárzattól jövőn, a mely a többi nemzeteknek parancsolni szokott, inkább követném a barbarok. mint az ő szokásait.“ Tehát a mit akart, azt ennek írásban átadá.

Jegyz. Conon a királyhoz főkép pénz szerzés miatt ment.

a mi....elnevezéssel bír. A προσκύνησις abban állott, hogy a király előtt arczra borultak és a földet csókolták.

4. Ez elolvastatván, a királyra ennek tanácsa oly benyomást tőn, hogy mind Tissaphernest ellenségnek nyilvánítá, mind pedig meghagyá, hogy a lacedaemonokat haddal támadják meg, és Cononra bízá, hogy hadi pénztárnokot tetszése szerint válasszon. De Conon kijelenté, hogy ez nem az ő dolga, hanem azé, a kinek legjobban kell ismernie az övéit; de ő tanácsolja, hogy a király Pharnabazusra ruházza e hivatalt. Erre gazdagon megajándékozva a tengerre küldetett, hogy a Cyprus és phoeniciabelieknek, valamint a többi tengeri polgárzatoknak is parancsolja meg hadihajók állítását, és hajóhadat gyűjtsön egybe, a melylyel a következő nyáron a tengert védhesse, segítségül hozzá adatván, mint maga kívánta volt, Pharnabazus. Megtudván ezt a lacedaemonok, nem gond nélkül üzék készülődéseiket: belátván, hogy a háború veszélyesebb leend, mintha egyedül a barbarral küzdenének. Mert látják vala, hogy bátor és eszélyes vezér fogja a király seregeit vezérelni és velük küzdeni, a kit sem eszélyességre, sem a harczosok számára nézve nem mulhatnak fölül. E tudatban nagy hajóhadat gyűjtenék egybe, s Pisander vezérlete alatt utra kelnek. Ezeket Conon Cnidus folyó mellett megtámadván, nagy ütközetben megszalasztja, sok hajójukat elfogja, még többet elsülyeszt. Mely győzelem folytán nemcsak Athene, hanem az egész Graecia is, mely a lacedaemonok uralma alatt vala, sza-

baddá lőn. Conon hajói egy részével hazájába jő, a Lysander által lerombolt falakat mindketőt, a Piraeos és Athene városáét fölépítteti, s polgártársainak 50 talentomnyi pénzt ajándékoz, a melyet Pharnabazustól kapott volt.

Jegyz. T i s s a p h e r n e s t n y i l v á n i t á . A miért Tissaphernes ügyetlenül és szerencsétlenül harczolt Agesialaos ellen, a perzsák gyávaság és árulással vádolák. S a királyt reá birták, hogy lefejeztette.

P h a r n a b a z u s r a s a t . Pharnabazus nem csak pénztárnoka lőn Cononnak, hanem névszerinti fővezér is.

p o l g á r t á r s a i n a k . . . a j á n d é k o z s a t .
é p e pénzt fordították a falak építésére.

5. A mi egyéb halandókon, az megesett rajta is, hogy a szerencsében vigyázatlanabb lőn mint a szerencsétlenségben. Mert miután a peloponnesosiak hajóhadát legyőzte volt, s azt vélé, hogy a hazáján elkövetett sérelmeket megboszulta, többre vágyódott, mint a mit végrehajtani képes vala. Mind a mellett hazafias és helyeslendő volt szándoka, hogy inkább akarta növelni hazája hatalmát, mint a királyét. Mint-hogy t. i. azon tengeri ütközet által, melyet Cnidusnál vívott, nagy tekintélyt szerzett magának nemcsak a barbárok, hanem a görög államoknál is, titkon oda kezdett munkálkodni, hogy Joniát

és Aeoliát visszaszerezze az athenebelieknek. Minthogy azonban ezt nem elég szorgosan titkolta el, a sardesi kormányzó, Tiribazus Conont magához hivatja, színlelvén mintha a királyhoz akarná őt küldeni valamely fontos ügyben. Midőn e hirnek engedelmeskedvén hozzá jött, börtönbe vettetett; a hol egy ideig benn maradt. Innen némelyek szerint a királyhoz vezettetett és ott megöletett. Ellenben Dinon történetíró, kinek a perzsa dolgokban legtöbb hitelt adok, azt írja, hogy megszökött; abban azomban nem bizonyos, vajjon Tiribazus tudtával avagy tudtán kívül történt-e ez.

Jegyz. Joniát és Aeoliát sat. nemcsak ezeket hanem a szigeteket, valamint ama városokat is, melyek az ázsiai partokon s a Hellespontus mellett feküdtek,

Tiribazus..... magához hivatja. Tiribazus Conont nem hivatta magához, hanem minthogy a lacedaemonok Antalcidast küldték volt Tiribazushoz, őt Conon tervéről értesítendők, az athenebeliek is küldének követeket s ezek között Conont, a ki azután Antalcidas vádolása folytán elfogatott. Meghalt pedig Conon Cyprus szigetén 390 táján betegség folytán. *Nipperdey.*

X. Dion.

1. A syracusai Dion, Hipparinus fia, ki nemes családból származott; összeköttetésben volt mindkét Dionysios kényuralmával. Mert az öregebb nőtől birja vala Aristomachét Dion nővérét, a kitől két fiut nyert: Hipparinus és Nisaeust, s ugyanannyi leányt: Sophrosynét és Aretét; a kik közül az elsőt ugyanazon Dionysios nevű fiának adta nőül, a kire kormánya is szállott, a másodikat pedig Dionnak. Dion pedig előkelő rokonság és elődei dicső nevén kívül, a természet sok egyéb adományával is birt, u. m. tanulékony, nyájas és a szépművészetekre hajlandó elmével; igen nemes alakkal, a mi nem kevésbé ajánl, s azon fölül atyjától örökölt nagy gazdagsággal a mit maga is nagyobbított a kényúr adományaival. Meghittje vala az idősb Dionysiosnak, s pedig nem kevésbé jelleme, mint rokonsága miatt. Mert noha néki Dionysios kegyetlensége nem tetszék, mégis ügyekvék őt föntartani, mind a rokonság miatt, mind pedig még inkább az övéinek érdekében. Segélyére vala fontos ügyekben; és a kényúr sokban hajlott tanácsára, ha csak valami dologban nagyon hatalmas szenvedélye nem szegült ellene. De minden fényesebb követség Dionra bizaték, a melyekben szorgalmasan eljárván, s hiven munkálkodván, a hirnevet, a melyben a kényúr kegyet-

lensége miatt állott, saját nyájasságával fődé el. Midőn őt Dionysios a carthagobeliekhez küldé, ezek oly nagyra becsülték, hogy még egy görög nyelven beszélőt sem csudáltak oly nagyon mint őt.

2. S ez nem került el Dionysios figyelmét, mert érzé mennyire van ez néki diszére. A minek folytán megtörtént, hogy mindenek között néki kedvezett leginkább, és nem szerettté kevésbé mint önfiaát; hiszen, midőn eljött annak hire Siciliába, hogy Platon Tarentumba érkezett, nem tagadhatá meg az ifjunak, hogy azt magához ne hívja, minthogy Dion égett a vágytól őt hallhatni. Teljesíté tehát kérését, s nagy pompával elhozatja Syracusába. Kit is Dion annyira csudált és annyira megszeretett, hogy egészen néki adá magát. De Platon sem kevésbé gyönyörködött Dionban. Azért noha őt Dionysios kegyetlenül megsértette, parancsot adván az ő eladatására, mégis visszatért ismét, Dion könyörgésére. Ezalatt betegségbe esett Dionysios. Midőn ez súlyosbodék, kérdé Dion az orvosoktól, hogy mint van, s egyszersmind kéré, ha talán nagyobb veszélyben volna, mondanák meg azt néki; mert ő akar vele beszélni az ország fölosztása felől, minthogy azt vélé, hogy nővére fiainak, a kiket a kényur nemzett, is kell abban részesülniök. Ezt az orvosok el nem hallgatták, hanem elmondák a beszédet Dionysios fiának, mi által ez indittatva, nehogy Dion atyjával a

hatalom felől értekezhessék, kényszeríti az orvosokat ennek altató italt adni. Bevevén ezt a beteg, elaludt mintha természetes álomba szunynyadt volna és meghalt.

Jegyz. Az idősb Dionysios nem hívta Platont Siciliába, az önmagától jött.

még is visszatért sat. De csak az idősb Dionysios halála után.

3. Ez volt kezdete Dion és Dionysios meghasonlásának, s mely sok körülmény által nagyobbodott. De azért eleinte még megmaradt köztük a színlelt barátság. Midőn Dion nem szünt meg Dionysioszt ostromolni, hozassa el Platont Athenéből és éljen annak tanácsával, ő, ki legalább valamiben akarta atyját utánozni, engedett néki. Ugyanaz időben visszahozta Philistus történetírót is, ki nem kevésbé volt barátja a kényuraknak átalában, mint e kényurnak. De erről több van írva ama könyvben, melyet a görög történetírók felől irtam. Platon azomban tekintélye által oly befolyással volt Dionysiosra, és ékesszólása olyannyira hatott reá, hogy rábirta, miszerint a kényuraságnak vessen véget, s adja vissza a syracusabelieknek a szabadságot; de ez e szándokától, Philistus tanácsa által visszaijesztetvén, még sokkal kegyetlenebb kezdé lenni mint valaha.

4. Midőn ez látja vala, hogy Dion őt elmebeli tehetség, tekintély és a nép szeretetére

nézve fölülmulja, tartván nehogy ha őt maga körül tartja, valahogy alkalmat nyujtsa neki az ő megbuktatására, háromvezős hajót adott neki, hogy ezzel Corinthusba menjen, azon nyilatkozattal, hogy ő ezt mindkettőjük érdekében teszi, nehogy egymástól kölcsönösen félvén, egyik a másikat támadással megelőzze. Midőn é tettén sokan fölháborodának és nagy volt a gyűlölet a kényur ellen, Dionysios Dionnak minden ingó vagyonát hajókra rakatta és elküldé neki. Így akará t. i. elhitetni, hogy azt nem ama férfiú iránti gyűlöletből, hanem annak érdekében tette. Miután azomban meghallá, hogy az a Peloponnesosban harczosokat gyűjt, s őt meg akarja haddal támadni, Aretét, Dion nejét, másnak adja nőül s megparancsolja, hogy ennek fiát úgy neveljék, hogy engedékenységgel, a leggyalázatosb gyönyörökbe süllyedjen. Mert a pehelyetlen fiuhoz kéjhölgyeket vezetének, borral és ételekkel tulterhelék, s kijózanodásra időt neki nem engedének. Ez megváltoztatott életmódját midőn atyja hazájába visszatért (mert adattak mellé felügyelők, a kik előbbi életmódjától elszoktassák), megszokni annyira nem volt képes, hogy a ház tetejéről ledönté magát, és így elveszett. De visszatérek az előbbihez.

5. Midőn Dion Corinthusba érkezék és oda meneküle Heraclides is, a lovasság előbbi vezére, szintén Dionysios által elüzetve, egész erejükből a hadra kezdenék készülődni. De nem

nagyon haladtak, mert az évek óta alapított kényuralom igen hatalmasnak tartatik vala. A mi okból kevesen birattak rá, résztvenni az ily veszélyes vállalatban. De Dion, nem annyira saját harczosiban, mint inkább a kényur elleni gyűlöletben bizván, elszánt lélekkel, csak két teherhordó hajóval utra kelt, egy ötven év óta főnálló uralmat, a mely 500 hadi hajó, 10,000 lovas és 100,000 gyalog harczos által volt védve, megtámadni, és az egész világ bámulatára azt oly könnyen dönté halomra, hogy három nappal Siciliában való partra szállása után Syracusába bevonult. A miből láthatni, hogy egy uralom sem biztos csak a szeretet által támogatott. Az időben Dionysios távol vala, és azon hitben, hogy ki sem jöhet ellene nagy sereg nélkül, Italiában várta ellenei hajóhadát. De ebben csalatkozott. Mert Dion ugyanazokkal törte meg a királyi gőgöt, a kik ellene hatalma alatt voltak, s elfoglalta egészen Sicilia ama részét, melyet Dionysios bir vala, hasonlókép Syracusa városát a váron és a várossal határos szigeten kívül; s oda vitte a dolgot, hogy a kényur a következő feltételek mellett akart békét kötni: Siciliát tartsa meg Dion, Italiát Dionysios, Syracusát Apollocrates, a kiben Dion mindenek között legtöbbet bizott.

Jegyz. várta ellenei hajóhadát. Ha Graeciából Siciliába hajózána, rendesen Italia déli

csúcsa felé szótkak volt hajózni. De Dion más utat választott.

A p o l l o c r a t e s Dionysios fia volt, — Külömben Dion a békeföltételeket nem fogadta el.

6. E szintoly kedvező, mint váratlan eseményeket, rögtön változás, követte, minthogy a szerencse változékonysága folytán, azt kit kevéssel ezelőtt fölemelt, buktatni kezdé. Először fián mutatta ki erejét, a kiről fenebb megemlékeztünk. Mert midőn visszavette nejét, a ki másnak volt adva, s fiát a vészthozó, feslett életből az erény útjára akará visszavezérelni, mint atya a legfájóbb sebet nyerte, a fiu halála által. Később egyenetlenség támadt közte és Heraclides között, ki minthogy néki az elsőséget engedni nem akará, magának pártot gyűjtött. S ez nem is birt kisebb tekintélylyel a főemberek előtt, mert azok beléegyeztével kormányzá a hajóhadat, míg Dion a szárazföldi sereget vezérli vala. Ezt nem tűré Dion nyugodt lélekkel, és Heraclides ellen Homer második énekének ama versét idézé, a melynek következő az értelme: nem lehet jól kormányozni az államot sokaknak uralma mellett. Mely mondatot nagy gyűlölség, követett, mert ugy látszék, mintha ezzel azon kívánságát nyilvánította volna, hogy minden az ő hatalmában legyen. Ezt ő nem hogy engedékenység által törekedett volna enyhíteni, hanem

szigorral akará elfojtani, s Heraclidest, midőn ez Syracusába jöve, megöleté.

Jegyz. A viszály Dion és Heraclides között, mindjárt Siciliában megérkezttükor kezdődött. Heraclides pártját a nép képezé, Dionét az optimatok.

Homer második énekének, lásd Ilias II. 204.

7. E tett mindenkit a legnagyobb félelembe ejt vala. Mert ennek megöletése után, ki sem vélé magát biztosnak. Ő pedig, eltávolítván ellenfelét, meglehetős önkényszerüleg osztá szét a harczosok közt azoknak javait, a kikről tudja vala, hogy ellenérzelműek. Midőn ezek el valának osztva, minthogy a napontai kiadások felette magasra rugának, csakhamar a pénz kezdett hiányozni, s nem volt egyéb a mi után nyulhattott volna, mint párthiveinek birtokai. S ennek következménye vala, hogy midőn a katonák szeretetét megszerezte magának, az optimatókét elveszté. Az e miatti gondok lesujták őt, és nem lévén szokva magáról rosszat hallani, nem tűrheté egykedvüleg, hogy balul vélekedjenek felőle azok, a kik csak nemrég éig magasztalták volt dicséreteikkel. A köznép pedig, a midőn katonáinak érzülete is ingerült vala, szabadban nyilatkozott ellene, és ismételve rebesgeté, hogy a zsarnokot tovább tűrni nem kell.

8. Midőn ez e viszonyok fölött tünődék, s nem tudá, hogy mikép csillapítsa, és aggódék kimenetük fölött, bizonyos Callicrates, athenei polgár, a ki vele együtt jött volt Siciliába, ravasz és álnok ember, minden lelkiösméret és hűség nélkül való, Dionhoz jó és azt mondja, hogy ő nagy veszélyben van a nép ingerültsége és a katonák gyűlölete miatt, a mit másképp el nem kerülhet, ha csak valakit az övéi közül meg nem biz azzal, hogy színlelje magát ellenségeül. Ha talál valakit erre alkalmast, úgy hamar fogja megtudni mindenkinek érzületét, és elleneit elfojthatja, minthogy ellenségei ennek föl fogják tární ellenséges érzelmeiket. E terv elfogadtatván, ezen szerepet maga Callicrates vállalja el, és fölhasználja Dion vakbizalmát fegyverül; az ő megölésére társakat gyűjt, ellenségeivel összejő, kölcsönös eskü által megerősíti őket. A számos részes mellett a dolog kitudódván, tudtára adatik Aristomachének Dion nővérének, valamint nejének Aretének is. Ezek megrémülve jönnek ahoz, a kinek veszélye őket félelemmel tölté el. Ő ellenben tagadja, hogy Callicrates utána leselkedik, sőt inkább a mit teszen, azt az ő megbízása folytán teszi. Az aszszonyok mindazonáltal Callicratest Proserpina imaházába vezetik, és esküdni kényszerítik, hogy Diont részéről semmi baj sem fenyegeti. Azt ez eskü nem rettentí vissza, sőt buzdítá a végre-

hajtásra, nehogy terve elébb kitudassék, mintsem teljesítette.

Jegyz. *Callicrates*, nem ez hanem *Callipus* volt e férjü neve.

9. E szándékkal, a legközelebbi ünnepen, midőn Dion az ünnepi gyülekezettől visszavonultan otthon tartózkodék, és a ház felső részének egyik termében lenyugodott, czinkostársainak átadja a város megerősítettebb pontjait, a házat örökkel körülveszi, az ajtó elébe biztos embereket állit, a kik onnan el ne távozzanak; három evezős hajót szerel fel, s azt fivérére, *Philostratos*ra bizza, s meghagyja néki, hogy, azt mintha az evezősöket akarná gyakorolni, a kikötőben ide s tova jártassa, a czélból, hogy hátán a sors terveit akadályozná, hogy legyen min menekülnie. Az övéinek számából pedig kiválaszt néhány mind igen vakmerő, mind pedig igen nagy erejű *zacynthosi* ifjút, s ezeket megbizza, hogy menjenek be *Dion*hoz fegyver nélkül, hogy lássék, mintha vele beszélni akarnának. Ezek mint ismerősök bebocsáttatnak. Ők azomban alig lépték át a terem küszöbét, midőn az ajtót eltorlaszolván az ágyban fekvőre rohannak, s őt megkötik. Zaj támad oly nagy, hogy künn is lehet hallani. Itt, mint már azelőtt is gyakran mondtuk, mindenkinek könnyen belátható vala, hogy mily gyűlölt az egyeduralom, és mily saj-

nálándó azoknak élete, kik inkább akarják, hogy őket féljék mintsem szeressék. Mert maguk az örök, ha jó akarattal viseltetnek iránta, betörvén az ajtókat megmenthetik vala őt, minthogy azok fegyvertelenül tarták őt élve, s csak kívülről kérenek gyilkot. Minthogy segélyére ki sem sietett, bizonyos Lyco nevű syracusai, az ablakon át benyujtá nekik kardját, a mivel Diont megölték.

10. Midőn a gyilkolás elkövettetése után, a sokaság kíváncsian betódult, néhányan az ártatlanok közül vétkesek gyanánt lemészároltattak. Mert csakhamar elterjedvén a hír, hogy Dion megöletett, sokan összesereglének, a kik ily gaztettet nem helyeseltek. Ezek hamis gyanú által vezérelve, az ártatlanokat, a gonoszok gyanánt megölik. Midőn ennek halála felől a hír nyilvánossá lőn, csudálatosan megváltoztak a köznép érzületei. Mert a kik őt élteben zsarnoknak nevezték volt, ugyanazok most a haza megszabadítójának s a zsarnok elűzőjének hirdetik vala. Így rögtön követte a gyűlöletet a sajnálat, olyannyira, hogy ha lehetett volna saját vérükön váltották volna vissza Acherontól. Tehát miután közköltiségen eltemettetett a város leglátogatottabb helyén, siremléket emeltek néki. Meghalt mintegy ötvenöt éves korában, négy évvel azután, hogy a Peloponnesosból Siciliába visszatért vala.

XI. Iphicrates.

1. Az athenei Iphicrates nem annyira viselt dolgainak nagysága, mint inkább a katonai dolgokban való jártassága által lón hirnevéssé. Mert oly vezér vala, hogy nemcsak korának leghíresebbjeivel hasonlították össze, hanem a régiek közül sem tétették elébe senki. Sokat forgott a háborúban; gyakran vezérlett seregeket; ön vétke miatt szerencsétlen sohasem volt; mindig okos tervekkel győzött, s ebben oly kitűnő vala, hogy hadi dolgokban sokat részint újjá alkotott, részint megjavított. Mert ő a gyalogharczosok fegyverzetét megváltoztatá; mint-hogy az ő vezérsége előtt igen nagy paizsokkal, rövid dárdákkal és apró kardokkal éltek vala, ő ellenben a peltát hozta a parma helyébe, (a miért az időtől fogva a gyalogok peltastae névvel birtak); hogy mozgás és ütközetben, annál könnyébbek legyenek, a dárda hosszát megkettőzteté, a kardokat meghosszabbítá; ugyan ő az érczkarikás pánczélok helyett vászonvértéket adott. Mi által a harczosokat gyorsabbakká tévé; mert a tehertől megfosztván, gongoskodott más készületről, mely a testet hasonlólag védje és könnyű legyen.

Jegyz. Parma kerek, Pelta könnyű és félhold idomú paizs vala.

2. Hadakozott a thrákokkal, és Seuthest, az athenebeliek szövetségesét királyságába ismét visszahelyezé. Corinthus mellett oly szigorral vezérlé seregeit, hogy Graeciában sem gyakorlottabb, sem a vezér szavát pontosabban követő hadak soha nem voltak, s arra szoktatá, hogy miután a vezér az ütközetre jelt adott, ezt annak minden közremunkálása nélkül oly rendben kezdjék meg, mintha minden egyest a legjártsabb vezér állította volna föl. E sereggel egy lacedaemon morát semmisített meg; mely tett egész Graeciában igen dicsőítettett. Másszor ugyan e háborúban azoknak egész seregét megszaszaltá; a mely tett által nagy hirre tón szert. Midőn Artaxerxes Aegyptos királyát haddal akará megtámadni, Iphicratest kérte az athenebeliektől vezérnek, s azt vezérré tévé bérlett katonákból álló serege fölött, a kiknek száma 12,000-re rúgott. Ezeket úgy begyakorolta, hogy valamint egykor római katonák Fabiusoknak neveztettek, úgy az Iphicratok a görögök-nél a legnagyobb hirnévvel birtak. Ugyan ő a lacedaemonok segélyére menván, Epaminondas rohamát föltartóztatá. Mert ha ő nem siet hozzájuk, a thebeiek Sparta elől nem fogtak volna eltávozni, míg azt elfoglalván tűz által el nem pusztították volna.

Jegyz. Corinthus mellett sat. Iphicrates csak a zsoldosokat (peltastae) vezérlé.

Mora, a sparta gyalog harczosok egy osztálya, mely 300 — 900 emberből állott.

Artaxerxes, Mnemon.

Fabiusok. Itt Fabius Maximus Cunctator értendő.

Epaminondas rohamát föltartóztatá. A dicsőség itt inkább Agesilaost illeti. Mert Iphicrates e hadjáratban semmit sem tőn, sőt inkább úgy látszik szándékosan rosszul vezérlett. *Nipperdey*.

3. Mind bátorságra mind testalkatra nézve nagy és oly vezéri alakkal birt, hogy csak reá tekintvén mindenki bámulattal telt el iránta; de a munkában, mint Theopompus megjegyzi, kissé fáradékony s keveset tűrő vala; jó polgár azonban és nagy hűségű. Ezt mind egyéb dolgokban tanúsította, mind pedig különösen akkor, midőn a macedon Amyntas gyermekeit védelmezé. Eurydice, Perdiccas és Philippos anyja, Amyntas halála után, e két gyermekével Iphicrateshez menekült, s ennek serege által védelmezteték. Késő vénségig élt, polgártársai szeretetében. Főbenjáró perbe egyszer idézték, a szövetséges háború alkalmával, Timotheossal együtt, de a bírák által fölmentetett. Menestheos nevű fiat hagyott hátra, kit Thressa, Cotys thrák király leánya szült. Midőn ez aziránt kérdezteték, hogy kit becsül a kettő közül többre, atyját-e vagy anyját? „Anyámat!” úgymond. Midőn ez min-

denkinek csudálatosnak tetszék: „s ezt pedig méltán teszem, mondá, mert atyám a mennyiben rajta állott, thráknak nemzett, anyám ellenben atheneinek szült.”

Jegyz. Theopompus megjegyzi sat. ezt Theopompus Chabriasról jegyzi meg, s Nepos valószínűleg tévedésből Iphicratesnél alkalmazza.

Amintas, Macedonia királya, Fülöp atyja, Nagy Sándor nagyatyja.

XII. Chabrias.

1. Chabrias, athenei. Ez is a legjelesb vezérek sorába tartozék, s sok emlékezetre méltó dolgot vitt végbe. De ezek közül leginkább kitűnik találmánya, melyet a Thebae melletti ütközetben tőn, midőn a boeotiabeliek segélyére jöve. Mert abban az oly kitűnő vezér, Agesilaos, már bizton számolván a győzelemre, minthogy a zsoldos csapatokat már megszalasztotta volt, Chabrias a még helyt álló phalanxnak megtiltja a hátrálást, és megtanítja miként kell paizsnak feszített térddel s előre bocsátott dárdával az ellenség rohamát fölfogni. Ez új tüneményt meg látván Agesilaos, előnyomulni nem mer, hanem az övéit, kik már rohanó félben valának, harsona által visszahívja. Ez egész Graeciában annyira

magasztaltatott és ünnepeltetett, hogy Chabrias a szobrot, melyet az athenebeliek néki a piaczon emelének, ily állásban kíváná alakíttatni. A minnek folytán, azóta a bajvívók és hasonnemű művészek, a nékik állítandó szobrokat az őket jellemző állásban készítették.

Jegyz. paizsnaak feszített térdde l sat. A bal térdet a paizshoz, a melyet a bal karon viselének, kelle támasztaniok és a dárdát előre bo csátaniok.

az őket jellemző állásban. „Ezen a kéziratokban elrontott helyet mit. i. így olvasuk: ut postea athletae ceterique artifices suis statibus in statuis ponendis uterentur, cum victoriam essent adepti.” *Siebelis*.

2. Chabrias sok hadat vezérlett Európában, midőn az athenebeliek vezére vala; Aegyptosban mint önkéntes harczolt. Mert Nectenebis segélyére menvén, ennek királyságát ismét visszaadá. Ugyanezt tevé Cyprusban, de itt segélyül küldetve Evagorasnak az athenebeliek által, és innen el sem távozott, míg az egész szigetet haddal le nem győzte; a mely dologból az athenebeliekre nagy dicsőség háramlott. Azalatt háború tört ki az aegyptosbeliek és perzsák között. Az athenebeliek Artaxerxessel valának szövetségben, a lacedaemonok az aegyptosbeliekkel, a kiktől királyuk Agesilaos, tetemes

zsákmányt szerzett. Ezt látván Chabrias, mint-hogy semmi dologban sem áll vala Agesilaos mögött, önkéntesen ezek segélyére menván, Aegyptos hajóhadát kormányzá, szárazföldi seregét pedig Agesilaos.

Jegyz. Az időrend helytelen. Chabrias 388-ban Evagorast segíté. 379-ben Nectenebisonél Aegyptusban s a perzsák kívánságára visszahítták az athenebeliek (fej. 3.) Végre 361-ben ismét Aegyptosban volt. Kifeledte N. Chabrias legnevezeteseb tettét, a tengeri győzelmet, a lacedaemonok fölött, Naxos mellett 376-ban.

N e c t e n e b i s helyesebben N e c t a n a b i s.

3. Erre a perzsa király vezérei követeket küldének Athenebe panaszkodni, hogy Chabrias a király ellen küzd, az aegyptosbeliek szövetségében. Az athenebeliek Chabriasnak bizonyos napot meghatároznak, s tudtul adák néki, hogy ha addig haza nem tér, halálra fogják őt ítélni. E hír folytán ő visszatért Athenebe, de itt nem maradt tovább, mint a meddig szükséges vala. Mert nem örömet volt polgártársai szemei előtt, minthogy mind pompásabban élt, mind inkább adta magát az élvezeteknek, semhogy a köz-nép irigységét kikerülhette volna. Közös rossz oldala ugyanis ez a nagy és szabad polgárzatoknak, hogy az irigység a dicsőség kísérelője szokott lenni, s hogy örömet kisebbítik azokat, a kik

magasabban látszanak kitűnni; és nem is nézik egykedvűleg a szegények, más gazdagok vagyonát. Tehát Chabrias, a mikor csak lehetséges volt, legtöbbnyire távol vala. De nem csak egyedül ő élt örömet távol Athenétől, hanem majdnem mind a többi főember is ugyanezt tevő, mert annyira vélik vala magukat távol az irigységtől, a mennyire elvonták magukat polgártársaik tekintete elől. Így Conon leginkább Cyprusban élt, Iphicrates Thráciában, Timotheos Lesbos szigetén, Chares Sigeumban; Chares ugyan különbözik ezektől mind tetteire, mind erkölcsére nézve, Atheneben mindazonáltal tisztelt és hatalmas férfiú vala.

Jegyz. Ch a r e s, e felől lásd Timotheos.

4. Chabrias a szövetséges háborúban vészett el, következő módon. Ostromolják vala az athenebeliek Chiost. Ő a hajóhadon vala vezéri hivatal nélkül, noha minden vezért fölülmul vala tekintélyre, s a harczosok többet ügyelének reá, mint a parancsnokokra. A mely dolog halálát sietteté. Mert a mint az első törekszik vala a kikötőbe bejutni, s megparancsolja a kormányosnak, hogy oda irányozza a hajót, saját maga vesztére vala. Ugyanis miután benyomult volt, a többiek őt nem követték. A minek folytán ellenségeitől körülvéve midőn igen bátran harczal vala, hajója más hajó orra által átütve sü-

lyedni kezd. Noha innen kimenekülhetett volna, magát a tengerbe vetvén, mert közel vala az athenebeliek hajóhada az úszó fölfogására, mégis inkább akart meghalni, mint fegyvereit elvetve, elhagyni a hajót, a mely oda vitte. Ezt tenni a többiek nem akarák, s úszva biztos helyre menekülének. Ő ellenben elébe tevén a díszes halált a dísztelen életnek, közelről harczolván, az ellenségek nyilai által megöletett.

Jegyz. dísztelen életnek. A fegyverek elvetése dísztelennek tartaték.

XIII. Timotheos.

1. Timotheos Conon fia, athenei. Ez az atyjától öröklött dicsőséget, számos jeles tulajdonok által bővíté. Mert ékesen szóló, serény, munkás a hadügyben, s nem kevésbé a polgárzat kormányzatában is jártas vala. Sok jeles tette van ennek, de a leghiresebb a következő. Az olynthosbelieket és byzantiumiakat hadban legyőzé. Samost elfoglalá: a melynek elfoglalására az athenebeliek az előbbi háborúban 1200 talentomot fordítottak volt, és ezt ő minden köz költség nélkül visszaszerzé a népnek. Hadat viselt Cotys ellen, és attól 1200 talentomnyi zsákmányt hozott az állami kincstárba. Cyzicu-

mot ostrom alól fölmenté. Ariobàrzanés segélyére ment Agesilaossal; s a míg attól a lacedaemon készpénzt kapott, ő inkább akarta polgártársait mezőségek és városokkal gazdagítani, mint olyast fogadni, a minek egy része saját ereszényét gazdagította volna. S így Crithote és Sestost kapta.

Jegyz. A dolgok menete a következő: 375-ben a 2-ik fejezetben elmondott győzelmek, s 366-ban Ariobarzanés segélyzése. Erre következik Samos elfoglalása. 364-ben az Olynthos elleni háború, Cyzicum fölszabadítása, s valószínűleg a Byzant s Cotys thrák király elleni hadjárat.

előbbi háborúban 439-ben, a midőn Pericles a szigetet elfoglalta.

Az Agesilaos elleni vád helytelen. Lásd Agesilaos 7.

2. Ugyánezt mint a hajóhad vezére, körülhajózáván a Peloponnesost és Laconiát elpusztítván, a lacedaemonok hajóhadát megszalasztá, Corcyrát ismét Athene hatalma alá hajtja, és egyszersmind ennek szövetségeseivé teszi az epirotok-, athamanok-, chaonok-, és mindazon népfajokat, melyek a tenger mellett laknak vala. A minek folytán a lacedaemonok a hosszas harctól megszűnnek, és önként engedék át az athenebelieknek a tengeren a főséget, békét pedig oly föltételek mellett kötnek, hogy az athene-

beliek legyenek vezérek a tengeren. Ennek folytán oly nagy lőn a vígság Atticában, hogy akkor először, a béke istennőjének közkölségen oltárokat emelének, és pamlagot alapítának neki. S hogy e dicsőség emléke fönmaradjon, a közös pénztárból, Timotheosnak a piaczon szobrot állítának. Mely kitüntetés mind ez időig egyetlen vala, hogy midőn a nép az atyának szobrot emelt volt, a fiúnak is állított egyet. Így a fiúnak mellette álló új szobra, megújítá az- atya régi emlékezetét.

Jegyz. „Pulvinar, pamlag vagy vánkossos ágyacska, melyre ünnepek s áldozatok alkalmával az istenek képei helyeztetiek, néha étkekkel rakott asztalok is tétettek elékbe, mintha az istenek oda telepednének. E szokást gyakorlák a rómaiak is.“
Czuczor.

3. Midőn ez aggkorú lőn, s megszűnt vala hivatalt viselni, az athenebeliek mindünnen hadal kezdének szorongattatni. Elpártolt Samos. elszakadt a Hellespontus, s a már akkor hatalmas macedoni Fülöp nagy vállalatokra készüle; Charesben pedig a kit. ellene küldének, nem véltek elég biztosságot találhatni. Menestheost választják vezérré, Iphicrates fiát s Timotheos vejét, és háborúba küldik. Tanácsosokúl két tapasztalás és belátásra eszélyes férfiú adatik melléje, atyja és ipa, s ezek oly tekintélyben

valának, hogy nagy remény vala, általuk az elvesztetteket visszanyerhetni. Midőn ezek Samosba elindultak; és Chares megtudván jövetelüket, szintén oda vonult seregeivel, nehogy úgy lássék, mintha valami nélküle történt volna; megtörtént, hogy midőn a szigethez közeledének, nagy szélvész támadt; ezt a két agg vezér elkerülni helyesnek vélvén, hajóikkal megállapodának. Chares ellenben botor elméjét követvén, s az idősbek tanácsát mellőzvé, hogy a sors döntsön, eljutott oda a hova szándékozott, és hogy ugyan oda kövessék, Timotheos és Iphicrateshez hírnököket küld. Itt roszul menvén dolga, miután több hajót elvesztett volt, visszatéve a hova eltávozott, és hivatalos levelet küld Athenebe, hogy ő könnyen bevehette volna Samost, ha Timotheos és Iphicrates őt el nem hagyják. A nép szenvedélyes, gyanakodó és azért állhatatlantalan, ellenséges indulatú, irigy (a nagyon nagy hatalom miatt is vádoltatának) lévén, haza hívja őket s árulással vádolja. E perben Timotheos elítéltetett, s büntetés: 100 talentomra határoztatott. Erre a hálátlan polgárzat gyűlölete által kényszerítve, Chalcisba vonula.

Jegyz. Samos nem pártolt el, a Hellespontusban Byzancz, Chios, Rhodos és Kos szakadtak el. És ezek ellen volt kiküldve Chares.

4. Halála után a nép ítéletét megbánván azt 9 részszer kisebbíté, és megparancsolá fiának

Cononnak, hogy fizessen tiz talentomot, a fal valamely részének helyreállítására. A miből kiismerhető a szerencse változékonysága. Mert a mely falakat a nagyapa Conon az ellenségek zsákmányából építte föl, ugyanazokat az unoka. a család legnagyobb szégyenére kényszerítve volt saját magánvagyonából helyreállítani. Timotheos mérsékelt és bölcs életének ugyan sok bizonyosságát hozhatnám föl, de megelégszünk egygyel, minthogy abból leginkább lehet kiismerni, mily kedves volt légyen az övéi előtt. Midőn ő még mint ifjú ember, magát törvény előtt védé, nemcsak magánéletű barátai és vendégbarátai jövőnek össze az ő védelmére, hanem Jason is, Thessalia kényura, ki az időben a leg-hatalmasabb vala. Ez noha magát otthon test-örök nélkül biztosnak nem vélé, mégis eljött Athenebe minden oltalom nélkül, és annyira becsülte vendégbarátját, hogy inkább akarta életét veszélyeztetni, mint Timotheost jó nevének védelmében nem segíteni. Ez ellen később Timotheos a nép parancsa folytán mégis háborút viselt; s hazája parancsait szentebbeknek tartá, mint a vendégbarátságéit. Ez volt végső kora az athenei vezéreknek, Iphicrates, Chabrias és Timotheosé; s ezeknek halála után nem is volt többé emlékezetre méltó vezére e városnak. Áttérek most a legbátrabb, legeszélyesb férfú-
ra minden barbarok között, kivéve a két karthagóit, Hamilcart és Hannibalt. Kiről is többet

fogok elmondani, minthogy mind tettei legtöbbször nem ismertek, mind pedig a mi néki sikerült, azt nem érte el seregei sokasága, hanem eszélyessége által, a mire nézve akkor mindenkit fölülmúlt. Mely dolgok nem lehetnek világosokká, ha csak folyamatukat elő nem sorolom.

XIV. Datames.

1. Datames, kinek atyja a kar eredetű Camisares, anyja pedig Scythissa vala, eleve azon csapathoz tartozék, a mely Artaxerxes király lakának őrseregét képezé. Atyja Camisares, minthogy mind bátor és elszánt férfiú vala, mind pedig a király őt több alkalommal hűnek találta volt, Ciliciának Cappadociával határos részét, melyet a leucosyrok laknak vala, bírá kormányzásul. Hogy mennyire ért a hadi tiszt viseléséhez, kimutatta Datames a háborúban, melyet a király a cadusiaiak ellen viselt. Mert itt, midőn sok ezer a király emberei közül elesett, igen fontos szolgálatot tőn. A minek folytán, minthogy e háborúban Camisares megölelt, az atyai tartomány néki adatott át.

2. Hasonló bátorságúnak mutatta később magát, midőn Autophródates a király parancsára, az elpártoltakat haddal megtámadá. Mert

az ő működése folytán, az ellen midőn már benyomult a táborba visszaüzetett, s a király hátralévő serege megmentetett. Ennek folytán nagy dolgokat kezdének reá bízni. Vala az időben Paphlagoniának fejedelme Thuys, régi családból való, mert ama Pylaemenestől származott, a kiról Homer azt állítja, hogy a trójai háborúban Patroclus által megöletett. Ez a királynak nem engedelmeskedék. Azért ez elhatározá őt haddal megtámadni, s e dolog vezetését Datamesre a paphlagon rokonára bízta, mert unokatestvérek valának. Azért megkísérté Datames először, vajjon fegyver nélkül nem bírhatja-e rokonát az engedelmességre. Midőn ehez, a barátnál semmi cselhányástól nem tartván, őrcsapat nélkül ment, csaknem elveszett. Mert Thuys őt titkon meg akará gyilkolni. Datameszel vala anyja, a paphlagon atyai nagynénje. Hogy mik készülnek történni, ez megtudá s fiát erre figyelmezteté. Datames futással kerülte el a veszélyt, és Thuysnak hadat üzene. A melyet noha Ariobarzanes, Lydia, Jonia és egész Phrygia helytartója által elhagyatva, mindazonáltal serényen folytatott, és Thuyst neje és gyermekeivel élve elfogá.

Jegyz. P y l a e m e n e s t Menelaos ölte meg.
(II. V. 576.)

A r i o b a r z a n e s egyedül csak Phrygia helytartója vala.

3. Hogy e tettének híre nálánál előbb a királyhoz ne jusson, az iránt gondoskodott. Tehát mindenek tudta nélkül azon helyre megy, a hol a király tartózkodék, másnap Thuyst, az igen nagy testalkatú és minthogy mind fekete színe, mind pedig hosszan alácsüngő haja és szakálla vala, ijesztő arczú férfiút a legjobb ruhába öltözteti, a milyent a királyi helytartók szoknak vala viselni, fölékesíti egyszersmind nyaklánczczal és arany karpereczekkel s más királyi ékszerekkel; ő maga kettős pórköpenybe és bojtos ruhába burkolva, fején vadász-sisakkal, jobbjaiban bunkóval, baljában pedig pórázzal, a melyen Thuyst kötözve úgy vezeté, mintha valamely elfogott vadállatot terelne maga előtt. Midőn a szokatlan öltözet és ismeretlen alak miatt, mindenek szemeiket erre irányzák, és e miatt sokan egybecsődülének, találkoznak némelyek, a kik Thuysra ismerének s e felől a királyt tudósíták. Eleinte nem hitt; tehát a dolog megvizsgálására Pharnabazust küldé. De a midőn ettől megtudja, hogy a dolog valóban megtörtént, megparancsolja, hogy rögtön bocsássák őt hozzá és igen gyönyörködik vala, mind a tetten, mind pedig a fölékitésen, különösen, minthogy nemes törzsből való fejedelem váratlanul esett hatalmába. Megajándékozván tehát Datamest pompásan, elküldé őt ama sereghez, mely akkor Pharnabazus és Tithraustes vezérségük alatt az aegyptosi hadra gyűjteték, és azokéval egyenlő hatalommal ru-

házá őt fel. Miután azomban Pharnabazust a király visszahívta, az egész vezérség reá bizaték.

4. Midőn ez a sereget a legnagyobb buzgalommal gyűjté, és Aegyptosba menni készül vala, rögtön levelet kap a királytól, hogy támadja meg Aspist, a ki Cataoniát bírá; a mely tartomány északnak fekszik Ciliciától és határos Capadociával. Mert Aspis hegyes és erődök által megerősített tartományt lakván, nemcsak nem engedelmeskedék a királynak, hanem egyszerűsmind a szomszéd részeket is nyugtalanítá, és a mit a királynak szállítának, azt elrablá. Datames noha távol vala ama tartománytól és ezáltal nagyobb üggyől vonták el, mégis teljesítendőnek vélé a király akaratát. Tehát hajóra száll kevés de bátor férfiakkal, mivel a mint megtörtént, azt hiszi vala, hogy könnyebben győzheti le a készületlent csekély csapattal, mint a felkészültet nagy hadi erővel. Ciliciába érvén, partra szállott s éjjel s nappal folytatva utját, átkel a Tauruson, s eljut oda a hova szándékozott. Kérdezősködvén Aspis holléte felől, megtudja, hogy nem messze a vadászaton van. De mig ő utána leselkedik, jöttének oka kitudódván, Aspis a pisdákat és kíséreit ellenállásra gyűjté egybe. Ezt meghallván Datames, fegyvert ragad s embereinek meghagyja hogy kövessék; ő maga vágatva az ellenségnek rohan. Látván Aspis távolról, hogy ez feléje tart, megijedvén s az ellenállás szándokával fölhagyván, megadja magát. Data-

mes őt bilincsekben, Mithridates által a királyhoz küldi.

5. Mig ezek így történtek, Artaxerxes megemlékezvén, hogy oly nagy háborútól mily csekély dologra küldte el vezérei legjelesbikét, önnön magának tön szemrehányásokat, és vélvén hogy Datames még el sem távozott, Acebe követet küld, a ki mondja meg néki, hogy ne távozzék el a seregtől. Ez mielőtt oda eljutott volna a hová indult, találkozik utjában azokkal, a kik Aspist vezetik vala. Midőn Datames e gyorsasága által a király kegyét nagy mérvben megnyerte, nem kisebb gyűlölet támadt ellene az udvaroncoknál, látván ezek, hogy ez egy többre becsültetik mindnyájuknál. A minek folytán mindnyájan egyesülének az ő elnyomására. E felől Pandantes, a királyi kincstárnok, Datames barátja, tudósítást küld néki, a melyben kifejti: „hogy őt nagy veszély fenyegeti, ha az ő fővezérsége alatt Aegyptosban valami szerencsétlen esemény történik. Mert az a királyok szokása, hogy a kedvezőtlen eseményeket embereiknek, a kedvezőeket pedig saját maguk szerencséjének tulajdonítják; a miért könnyen lehet őket rábirni azok elvesztésére, a kiről hallják, hogy vezérletük alatt rosszul folynak a dolgok. Őt annál nagyobb veszély fenyegeti, minthogy azok a legnagyobb ellenségei, a kikre a király legtöbbet hallgat.” E levelet elolvassván, midőn már visszatért vala

Acebe a sereghez, minthogy jól tudá, hogy az valót írt, elhatározá a királytól elpártolni. De semmit sem tőn, a mi becsületességéhez nem illett volna. Mert a magnesiabeli Mandroklest a sereg vezérévé rendelé; ő pedig Cappadociába vonula, s azt a vele egybekötött Paphlagoniával együtt elfoglalá, titkolván, hogy mily érzülettel viseltetik a király ellen. Titkon szövötkszik Ariobarzanessel, harczosokat gyűjt, s a megerősített városok őrizetét párthiveire bizza.

Jegyz. A r i o b a r z a n e s. Lásd 2. fejt.

6. De ez a téli időszak miatt, mind kevésbé szerencsésen haladt. Meghallja, hogy a pisidák néhány csapatot gyűjtének ellene. Fiát Arsídeust küldi oda sereggel; az ifjú az ütközetben elesik. Elmegy tehát az atya oda, nem nagyon nagy csapattal, eltitkolván hogy mily seb ejtetett rajta, minthogy előbb akart az ellenséghez eljutni, mintsem a szerencsétlenség híre eljusson övéihez, nehogy fia halálát megtudván, elbátor-talanodjanak. Elérkezik kitűzött céljához, s oly helyen üti fel táborát, hogy sem körül nem kerítheté őt az ellenek száma, sem meg nem akadályozhatá, hogy az ütközetben összes erejét szabadon kifejthesse. Vele vala sógora Metrobarzanes, a lovasság vezére. Ez kétségbe esvén sógora ügye felől, átszökött az ellenséghez. Meghallván ezt Datames, átlátja vala, hogy megtud-

ván a hadnép, hogy őt oly közel rokona elhagyta, a többiek is fognák ennek példáját követni: ki-
hirdeti tehát: hogy Metrobarzanes az ő paran-
csolatára ment át szökevény gyanánt, hogy
az ellenségeket, általuk fölfogadtatván, annál
könnyebben megsemmisíthessék. Azért nem kell
elhagyniuk, hanem azonnal mindnyájuknak kö-
vetniük. Mert ha ezt elszántan megteszik, az ellen-
ség nem fog nekik ellenállhatni, minthogy mind
a táboron belül, mind azon kívül le fog mészá-
roltatni. Terve helyeseltetvén, seregét kivezeti
s Metrobarzanest követi; midőn pedig ez az
ellenséghez ért, jelt ad a támadásra. A pisidák
e váratlan dolog által meglepetve azon véle-
ményre jutnak, hogy a szökevények hűtlenül és
összebeszélés folytán cselekedtek, hogy befo-
gadtatván, annál nagyobb bajt idézzenek elő.
Tehát először ezeket támadják meg. Ezek nem
tudván hogy mi és miért történik, kényszerülve
vannak azok ellen harczolni a kikhez átszöktek,
és azok részén lenni a kiket elhagytak volt; s
minthogy egyik rész sem kimélé őket, hamar
fölkonzoltatnak. A többi pisidákat, a kik még
ellenállnak vala, Datames megtámadja; az első
rohammal megfutamítja, a menekvőket üzőbe
veszi, közülök sokat megöl, s az ellenség táborát
elfoglalja. E csel által ugyan egy időben mind az
árulókat semmisíté meg, mind pedig az ellensé-
get győzte le, s így a mi vesztére vala készítve,
azt hasznára fordítá. Minél sem elmésb lele-

ményt, sem gyorsabb végbevítelt, egy vezértől sem olvastunk.

7. S e férfitől mégis elszakadt legidősb fia Sysinás, elment a királyhoz, s azt atyja elpártolása felől tudósítá. Ez által indítatva, Artaxerxes, a ki átlátja vala, hogy bátor és elszánt férfival van dolga: a ki a mit megfontolt, azt végre is meri hajtani, de a ki mielőtt valamire vállalkozik, azt meg szokta fontolni, Autophrodatest Cappadociába küldi. Hogy ez ide be ne nyomulhasson, törekvék Datames előre elfoglalni a hegyet, a melyen a Ciliciába vezető szorosok vannak. De ily rögtön nem volt képes seregeit egybegyűjteni. E tervétől elállni kényszerülve, a csapattal a melyet egybegyűjtött, oly helyet választ vala ki magának, hogy sem körül ne keríthesse őt az ellenség, sem pedig mellette el ne vonulhasson a nélkül, hogy mindünnen veszély ne érje, és ha maga akarna harczolni, az ellenség sokasága az ő kis csapatának sokat ne árthasson.

8. Noha Autophrodates ezt jól látja vala, mégis elhatározá megütközni, minthogy sem nem akart ~~ok~~ nagy számu sereggel hátrálni, sem pedig oly soká egy helyen maradni. Mert vala 20,000 barbar lovasa, 100,000 gyalog katonája, azon nemből melyet cardaxoknak neveznek, és hasonnemű 3000 parittyása; ezen fölül 8000 cappadociabelije, 10,000 phrygiaija, 5000 lydiabelije, az aspendiabeliek és pisidák közül mintegy 3000 harczosa, a ciliciabeliekből 2000,

ugyanannyi a captianok közül, 3000 görög zsoldosa és igen nagy számú könnyű fegyverzetűje. E nagy számú sereg ellenében, Datames minden reménye magában s a hely minőségében vála helyezve; mert néki huszadrésznyi serege sem vala. Ebben bízván megütközék s ellenei közül sok ezeret leöldösött, míg az ő seregéből nem esett el több ezer embernél; a miért másnap fölállítá a győzelem jelet ama helyen, a hol előtte való nap harczoltak volt. Midőn ez innen tovább vonult, és csekély számú harczosai daczára minden ütközetben győzedelmeskedék, minthogy soha sem ütközék meg, ha csak elleneit szorulatokba nem zárhatta, (a mi a helylyel való ismeretsége és ravasz találékonysága folytán gyakran megtörtént): Autophrodates látván, hogy a hadviselés inkább a király mint az ellenség kárára huzódik, Datamest béke és barátságra inté, hogy a királylyal ismét kibékülhessen. Jóllehet Datames ennek állandóságán kétkedik vala, ez indítványt mégis elfogadja, s megígéri, hogy Artaxerxeshez követeket fog küldeni. Így szűnt meg a háború, a melyet a király Datames ellen kezdett. Autophrodates pedig visszatért Phrygiába.

9. De a király, kit Datames ellen engesztelhetlen gyűlölet tölt vala meg, midőn észrevé, hogy haddal őt el nem nyomhatja, lesek által törekvék őt elvesztetni; de az ezeket többször kikerülé. Így midőn tudósíták hogy lesel-

kednek utána néhányan barátai közül. Mely hírt minthogy elleneitől jött volt, úgy vélé, sem föltétlenül hinnie, sem megvetnie nem kell; s meg akará vizsgálni, vajjon igazat vagy hamisat adtak néki tudtúl. Elmegy tehát arra, a merre a tudósítás szerint a lesnek lennie kelle, kiválaszt hozzá testre és termetre igen hasonlót, ráadja a maga ruháját, s megparancsolja néki, hogy azon helyen menjen, a hol ő szokott menni. Ő maga közkatonai öltözetében, testőrei között folytatja útját. A leselkedők pedig, mihelyt a csapat ama helyre érkezék, megcsalatva a helyzet és öltözet által, arra rohannak, a ki Datames helyén vala. De meghagyta volt Datames kísé-
rőinek, hogy készek legyenek azt tenni, a mit tenni őt látandják. Mihelyt meglátta, mint futnak össze a leselkedők, gerelyeket vetett ellenük. Minthogy ezt a többiek is megtevék, azok mielőtt elérhettek volna ahoz a kit meg akarának ölni, mindnyájan leölettek.

Jegyz. arra a merre sat. Az előbbiben csak az volt mondva, hogy a felől tudósíták Datamest, hogy néhányan leselkednek utána, a hely azonban ismeretlen volt előtte.

10. És ez oly szemes férfiút, végre mégis kelepczébe ejté Mithridates, Ariobarzanes fia. Mert ez megigéré a királynak, hogy ő megöli Datamest, ha engedélyt ad néki a király, hogy

bármit akar, azt büntetlenül elkövetheti, s ha őt e felől perzsa módon biztosítja jobbjának adása által. Minekutána a király néki ezt megküldte volt, sereget gyűjt, s a nélkül hogy véle össze-jött volna, szövetséget köt Datamessel, a király tartományait nyugtalanítja, erődöket elfoglal, nagy zsákmányt nyer, a melyet részint harczosai közt oszt szét, részint Datameshez küld el; s hasonlókép több erődöt is át ad néki. Ezt hosszabb időig folytatván, elhiteti vele, hogy engesztelhetlen harczot kezdett a király ellen, kiválóan, minthogy, nehogy benne gyanút ébresszen, sem vele szólni, sem találkozni nem törekvék. Így a távolból szövetségben vala vele, úgy hogy nem a tett kölcsönösszolgálatok, hanem a király elleni gyűlölet által látszának egyesítve lenni.

Jegyz. *Dextram mittere*; δεξιὰν πέμπειν ez vagy közbenjáró, vagy levél után történt.

11. Midőn gondolá, hogy ezt Datamessel eléggé elhitette, tudósítá, hogy itt az idő nagyobb seregeket gyűjteni, s a hadat magával a királylyal megkezdeni, s e dolog felől, ha néki tetszik, jöjjenek össze a mely helyen akar, tanácskozni. Elfogadtatván az ajánlat, az összejövetel ideje s a hely a hol összejöjjenek meghatároztatik. Ide jó néhány nappal előbb Mithridates egygyel a ki iránt a legtöbb bizalommal viseltetik vala, s több helyütt külön-külön a földbe kardokat

ás be, és e helyeket jól megjegyzi. Magán az összejövetelnek napján, mindketten küldenek embereket, a kik mind a helyet, mind pedig őket magukat vizsgálják meg; azután maguk jövének egybe. Miután itt egy darab időig beszélgették, és különböző irányokba szétmentek, s Datames már távol vala; Mithridates mielőtt az övéihez ért volna, nehogy gyanút ébresszen visszatér, s ott a hol a kard el volt rejtve, leül, mintha pihenni akarna, és Datamest visszahívja, színlelvén, hogy a beszélgetés közben valamit elfeledett. Az alatt a kardot a mely el vala rejtve előhúzza, s hüvelykéből kivonva ruhája alá rejti, s a közelgő Datamesnek mondja, hogy ő elmenés közben észrevett egy látkörükben lévő helyet, a mely igen alkalmas a tábor fölállítására. Midőn ezt ujjal mutogatá Datames pedig nézé, hátulról köröszül döfi a karddal, s előbb mintsem valaki segélyére jöhetett volna megöli. Így ama férfiú, a ki ravaszság által oly sokat, de árulás által senkit sem ejtett törbe, kelepczébe került színlelt barátság által.

77. 5/22

XV. Epaminondas.

1. Epaminondas, Polymnis fia, thebaei. Mielőtt erről írnék, úgy vélem figyelmeztetnem kell az olvasókat, nehogy az idegen szokásokat

az övéikkel hasonlítsák egybe, sem azt a mi nekik csekélyebbnek látszik, azt a többieknek hasonlóképp lenni ne véljék. Tudjuk ugyanis, hogy a zene, a mi szokásaink szerint előkelő személyhez nem illő, tánczolni pedig erkölcsellennek is tartatik: mely dolgok a görögöknél mind kedvesek, mind pedig dicséreteseknek tartatnak. Midőn pedig Epaminondas életmódjának és tevékenységének rajzát akarom adni, úgy hiszem mit sem szabad mellőznöm, a mi annak fölvilágosítására szolgálhat. A miért szólni fogok először származásáról, azután mily tanulmányokban kik tanították; azután jelleméről, elméleti tehetségeiről, és ha más emlékezetre méltó leszen; végre viselt dolgairól, a melyeket legtöbbször minden mások hős tetteinek elébe teszik.

Jegyz. végre viselt dolgairól. Ezekről szólni Nepos elfeledett.

2. Született tehát nevezett atyjától, tisztességes családból, szegényen hagyatva még ősaitól, de oly oktatásban részesült, mint senki sem a thebaeiek közül; mert eziterázni és hangszer kíséret mellett énekelni Dionysiosztól tanult, a kinek mint zenésznek nem vala csekélyebb hírneve, mint Damon vagy Lamprusnak, a kiknek nevei általánosan ismertek; fuvolázni Olympiodorustól, tánczolni Calliphrontól. A bölcsészet-

ben pedig, a tarentumi Lysis, Pythagoras tanítványa volt oktatója, a kihez is annyira ragaszkodék, hogy az ifjú, a komor és komoly öreget, a társalgásban minden kortársának elébe tévé és nem is bocsátá el őt magától, mígnem a bölcsészeti tanulmányokban annyira fölülmulja a többieket, hogy könnyen át lehele látni, miszerint hasonlóképen a többi művészetekben is fölülmuland mindeneket. És a mi szokásaink szerint, ezek csekély dolgok s inkább megvetendők; Graeciában ellemben, hajdan mindenkép nagy dicséretre váltak. Minekutána ephebussá lön, és elkezde testgyakorlattal foglalkozni, nem annyira nagy testi erő, mint inkább gyorsaság után törekvék. Azt véli vala ugyanis, hogy az a bajvivók szolgálatára van, míg ez a hadban hasznos. Tehát leginkább szaladásban gyakorlá magát, és a birkózásban annyira, a míg állva át lehele mást karolni és küzdeni. A fegyvergyakorlatra azomban a legtöbb időt fordítá.

Jegyz. Pythagoras görög bölcsész élt a 6-ik században Krisztus előtt.

Ephebus, ἔφηβος, 18 — 20 éves ifjú.

a míg állva sat. volt a birkózásnak egy neme, a mely fekvé folyt.

3. A test ez edzettségéhez még a lélek több jelessége is járult. Mert szerény vala, észé-
lyes, előrelátó, a körülményekkel ügyesen élő,

hadban jártas, erős kezű, igen nagy bátorságú,
és oly igazságszerető, hogy még tréfából sem
hazudék. Szintugy önmegtartóztató, nyájas, bá-
mulatos módon türelmes, nemcsak a nép hanem
barátai bántalmait is tűrő, de mindenek előtt
titoktartó, a mi néha nem kevésbé használ,
mint ékesen szólni; és a beszédre buzgón figyelő,
minthogy azt véli vala, hogy ebből tanul leg-
könnyebben. Így tehát, ha oly körbe jutott, a
 hol vagy a köztársaság fölött tanácskoznak,
 vagy a bölcsészetről volt szó, onnan el nem
távozott, míg a társalgás be nem lőn fejezve.
A szegénységet oly könnyen tűré, hogy a köz-
társaságtól dicsőségen kívül mit sem nyert, s a
maga hasznára, barátjai javaival sem élt, benne
való bizalmukat ellemben mások fölsegélésére
oly gyakorta fölhasználá, hogy hinni leheté, mi-
szerint barátjaival mindent közösen bír. Mert a
 midőn vagy polgártársai közül valaki az ellen-
 ség hatalmába került, vagy barátja eladó leánya
 szegénység miatt férjhez nem mehetett, barát-
 jaival tanácskozáék, s tehetsége szerint, mennyit
 adjon mindegyik, meghatározá. Együtt levén a
 pénz, mielőtt azt elfogadta volna, azt, ki azt
 keresé, elvezeté azokhoz, a kik azt adták volt,
 s azon volt, hogy személyesen adják át néki,
 hogy az a kinek kezébe az összeg jutott, tud-
 hassa, hogy kinek-kinek mennyivel tartozik.

4. Önmegtartóztatását pedig megkisérté
a a cyzicusi Diomedon. Ugyanis ez Artaxerxes

király kérelmére magára vállalta volt Epaminondast pénzzel megvesztegetni. Nagy összeg arannyal tehát Thebaebe jött, és Micythos nevű ifjonczot, a kit Epaminondas az időben igen kedvel vala, öt talentommal a maga részére megnyeré. Micythos Epaminondashoz jó, s Diomedon jöttének okát elmondja. Ő pedig Diomedonnak szembe: „Semmi szükség, úgymond, a pénzre. Mert ha a király azt akarja, a mi a thebaebeliek hasznára van, kész vagyok azt ingyen megtenni, ha pedig az ellenkezőt, úgy nincs elég arany és ezüstje; mert a kerek föld kincseit nem akarom elfogadni honszeretetem árán. Hogy te engem nem ismerve megkisértettél s magadhoz hasonlóknak véltél, a fölött nem csudálkozom, s néked azt megbocsátom; de távozz innen mielőbb, nehogy másokat vesztegess meg, engem nem bírván. Te pedig Micythos, add ennek vissza a pénzt, vagy, ha csak azt rögtön meg nem teszed, átadlak a törvényszéknek.” Midőn Diomedon őt kéré, hogy lehessen biztonságba mennie, s a magával hozottakat elvinnie: „Azt, úgymond, megteszem, nem ugyan miattad, hanem miattam, nehogy elvételvé tőled a pénz, valaki mondja, hogy rablás útján jutott hozzám az, a mit kínálva elfogadni vonakodtam.” Midőn tőle kérdé, hogy hova akar vezettetni, s ez Athenaeon mondá, őrcsapatot adott melléje, hogy oda biztonságba eljuthasson. És ezt még nem hívé elég ségesnek, hanem hogy biztonságba lehessen hajóra

szállnia, az athenaei Chabrias által, a kiről főlebb említést tevénk, kieszközlé. Elég bizonyága lesz ez önmegettartóztatásának. Hozhatnék föl ugyan még igen sokat, de mértéket kell tartanom, mert ez egy kötetben számos jeles férfiú élet-rajzát akarom egybefoglalni, a kiket előttem több író irt le igen részletesen.

Jegyz. Artaxerxes Mnemon 405—359 a ki görög segélyhadakat keresett Aegyptos ellen.

5. Ékesen szóló is vala, úgy hogy egy thebaei sem vala hozzá hasonló az ékesszólásban, s nem kevésbé szabatos rövid feleleteiben, mint ékes a hosszas beszédben. Vetélytársa és a közigazgatásban ellene vala bizonyos Meneclides, szinte thebaei, eléggé jártas az ékesszólásban mint t. i. afféle thebaei; mert ama nép több testi erő, mint elmebéli tehetséggel bír. Ez, minthogy Epaminondast a hadügyben tündökölni látja, buzdítani szokja vala a thebaeieket, hogy tegyék a békét a hadnak elébe, nehogy annak vezérsége után kíváncsozzanak. Ennek amaz: „Ámitod, úgymond, szavakkal polgárfeleidet, midőn őket elvonod a háborútól; mert béke neve alatt szolgaságot tanácsolsz. Minthogy a béke a háborúból ered. Így tehát a kik azt hosszasan akarják élvezni, azoknak a hadban gyakorlottaknak kell lenniök. Azért ha Graecia fejei akartok lenni, a táborba kell mennetek,

nem pedig a testgyakordába. “ Midőn ugyanazon Meneclides ennek szemére lobbantá, hogy gyermekei nincsenek, s nőt nem vőn, különösen pedig elbizottságát, hogy magát hadi dicsőségben hasonlónak véli Agamemnonhoz: „Szünjél meg, ugymond, nékem a nőtlenséget szememre lobbantani; mert e dologban kinek sem akarok kevésbé élni tanácsával. “ (Ugyanis Meneclides a házasságtörés gyanújában vala.) „Hogy pedig engem Agamemnon vágytársának vélsz, abban csalatkozol. Mert az, az egész Graecia segélyével tiz év alatt alig foglalt el egy várost; ellemben én, ezen egy városunkkal, egy nap alatt, megszalasztván a lacedaemonokat, egész Graeciát megszabadítottam. “

6. Midőn ez az arcadok gyülekezetébe jött, kérvén, hogy ezek a thebaeiek és argivokkal kössenek szövetséget, s ellene Callistratos, az athenaebeliek követé, ki az időben ékesszólásban mindenkit fölülmult, sürgeté, hogy inkább az atticabeliek barátságát keressék, s beszédjében gyakorta kifakadt a thebaeiek és argivok ellen, s a többi között fölhozá, hogy vegyék figyelembe az arcadok, hogy mily polgárokat szült légyen e két város, a miből a többiekre is lehet következtetést vonniuk; mert argivok voltak Orestes és Alcmaeon anyagyilkosok, Thebaeben pedig Oedipos született, a ki megölvén atyját, anyjával magzatokat nemzett; ennek felelvén Epaminondas, minekutána a többiekről

szólt volna, mondá hogy ő csudálja az atticai szónok botorságát, ki be nem látta, hogy azok ártatlanokul születtek, s midőn a vétkeket elkövetve honukból száműzettek, az athenaebeliek őket befogadták. De leginkább kitűnt ékesszólása Spartában, mint követé a Leuctra melletti ütközet előtt. A hol, midőn ide minden szövetségesek követei egybegyülének, a követek leglátogatottabb gyülekezete előtt olyannyira vádolá a lacedaemonok zsarnokságát, hogy nem kevésbé törte meg hatalmukat ama beszéd, mint a Leuctra melletti ütközet által. Mert akkor a mi később kitűnt, kieszközlé, hogy a lacedaemonok szövetségeik segélyétől megfosztattak.

Jegyz. Orestes megölte atyját Agamemnon-t. Alcmaeon pedig anyját Eriphylét, mert árulást követett el atyján Amphiaraoson.

Oedipus atyja Laius vala, anyja Jocaste.

7. Hogy türelmes s az övéi bántalmait tűrő vala, minthogy hazájára haragudni tilosnak tartá, a következők bizonyosságai. Midőn őt a polgárok irigységből a sereg vezérlésével megbízni nem akarák, s hadban járatlan vezért választának, a kinek hibája folytán a katonák ama sokasága oda jutott, hogy a menekvés felől mindnyájan kétségbe esének, minthogy szűk helyre szorítva az ellenség által szorongattatának: kívánczolni kezének Epaminondas sze-

messége után, a ki jelen vala mint katona, vezéri hivatal nélkül. Midőn tőle segílyt kérének, mit sem gondolt a rajta elkövetett jogtalansággal, s a sereget az ostrom alól kimentvén, sértetlenül haza vezetteté. S ezt nem csak egyszer tevé, hanem gyakrabban. Leghiresebbé lőn azomban, midőn a Peloponnesosba hadat vezérelt a lacedaemonok ellen, s két vezértársa vala, a kiknek egyike Pelopidas, bátor és serény férfiú. Minthogy elleneik vádolása folytán ezek a nép kegyét mind elveszték, s e miatt tőlük a vezérség visszaköveteltetett, s helyükbe más vezérek tétettek: Epaminondas a néphatározatnak nem engedelmeskedék, s rábírá társait, hogy hasonlókép cselekedjenek, és a megkezdett háborút folytatta. Észreveszi vala ugyanis, hogy, ha csak ezt még nem teszi, a sereg a vezérek tudatlansága és ügyetlensége folytán el fog veszni. Törvény vala Thebaeben, a mely halálbüntetést szabott, ha valaki a vezérséget tovább viselé, a törvény által határozott időnél. Epaminondas belátván hogy ez a köztársaság üdvére hozatott, annak vesztére fordítani nem akará, s négy hóval tovább viselte a kormányt mintsem azt a nép határozta.

8. Minekutána hazatért, társai e vétség miatt bevádoltattak. A kiknek ő megengedte, hogy mindent reá hárítsanak, s állítsák, hogy ő az oka, hogy a törvénynek nem engedelmeskedtek. A mely védelem folytán azok

fölmentetvén, ki sem hitte, hogy Epaminondas magáért felelend, mit mondania nem lévén. Ő pedig megjelen a törvényszéknél, mit sem tagad abból a mivel vádolják, mindent bevalla mit hivataltársai mondtak, s nem is kívánta magát a törvényszerű büntetés alól kivonni; csak azt kéré, hogy elítéltetésének jegyzőkönyvébe írják be: „Epaminondast a thebaeiek halálra ítélték, mert őket kényszerítette Leuctra mellett legyőzni a lacedaemonokat, a kikkel az ő vezérsége előtt egy boeotiabeli sem mert harczban szembeszállni, s mert egy ütközetben nem csak Thebaet menté meg a végveszélytől, hanem egyszersmind egész Graeciát is szabaddá tévé; s mert mindkettőjük dolgát oda vivé, hogy a thebaeiek Spartát ostromlák, s a lacedaemonok megelégedének, ha csak megmenekedhettek, s mert nem szűnt meg előbb harczolni, mígnem Messene városát kelyreállitván, az ellen városát ostrommal körülfogá.“ Midőn ezt elmondta, mindnyájan vidám nevetésre fakadtak, és egy bíró sem mert fölötte szavazni. Így a főbenjáró pörből, a legnagyobb dicsőséggel menekült ki.

9. Ez utoljára vezér Mantinea mellett, midőn a csatarendet fölállitván, túlbátoran nyomult az ellenségbe, s a lacedaemonok őt megismerék, minthogy ez egy vesztétől hiszik vala függni hazájuk üdvét, mindnyájan ez egyre rohannak, s nem is szűnnek meg előbb, míg nagy mézszárlás közben, s sokaknak megöletése

után, magát a legbátrabban küzdő Epaminondast, távolból vetett láncsa által átdöfve lerogyni nem látják. Ennek eleste valamennyire késlelteté ugyan a boeotokat, de mégis előbb harczolni meg nem szüntek, mintsem elleneiket legyőzték. Epaminondas pedig, midőn észrevevé hogy halálos sebet nyert, s hogy, ha a láncsából testében maradt vasat kihuzza, rögtön meghal, azt mindaddig bentartá, mignem tudósították, hogy a boeotok győztek. Ezt meghallván: „Eleget éltem, ugymond, mert le nem győzve halok meg.“ Erre kihuzván a vasat, legott meghalt.

Jegyz. Mantineia, Arcadia városa, az itteni csata 362-ben vívatott.

Sparus, „kajmós alakú láncsa, melyet az ellenségre hajítani szoktak.“ *Czuczor.*

10. Epaminondas feleséget soha sem vőn. Midőn Pelopidas, kinek vásott s gonosz fia vala, szemére veté, hogy nem hagy hátra magzatokat, s hogy ebben nem jól gondoskodott hazájáról: „Vigyázz, ugymond, nehogy te rosszabbul gondoskodtál légyen, a ki oly szülöttet hagy sz hátra. De utódom nékem nem hiányozhatik. Mert mint leányomat hátra hagyom a Leuctra melletti csatát, mely nem csak túl fog élni, hanem halhatatlan is leend.“ A midőn Pelopidas vezérsége mellett a száműzöttek Thebaet elfoglalák, s a lacedaemon őrizetet a várból kiűzék,

Epaminondas, míg a polgárok mészárlása tartott, házában tartózkodék, mert sem a rossz indulatú polgárokat védeni, sem ellenük küzdeni nem akart, nehogy kezeit polgárfelei vérével beszennyezze. Mert minden polgári győzelmet szomorúnak tart vala. Ugyanő, midőn Cadmea mellett a lacedaemonokkal kezdének küzdeni, az elsők között vala. Ennek jelességei s életéről elég leendő mondva, ha ez egyet hozzá teszem, a mit ki sem tagad, hogy Thebae, Epaminondas születése előtt és halála után, folytonosan idegen uralom alatt vala, ellemben míg ő kormányzá a köztársaságot, feje volt az egész Graeciának. A miből látható, hogy ez egy ember többet nyomott, mint az egész polgárzat.

Jegyz. Thebae uralom alatt vala sat. Ez úgy értelmezendő, hogy Epaminondas alatt a thebaeiek elnyerték a főséget Graecia fölött, halála után pedig azt ismét elveszték.

XVI. Pelopidas. =

1. A thebaei Pelopidas, inkább a történetben jártasoknál ismeretes mint a nagy közönségnél, a miért is kétségben vagyok hogy jelességeiről miként szóljak, minthogy tartok tőle,

nehogy, ha tetteit elkezdtem kifejteni, nem élet-
rajzát ecsetelni, hanem történetet írni láttas-
sam; ha pedig csak a főpontokat érintem, hogy
a görög irodalomban járatlanok előtt nem leend
eléggé világos, hogy mily nagy volt légyen e
férfiú. Tehát a mennyire lehetséges, mindkét
dologra tekintettel leszek, és segíteni fogok
mind az olvasók túlterhelésén, mind azok unal-
mán. Midőn a lacedaemon Phoebidas, Olyn-
thosba sereget vezérlett, s Thebae határán vo-
nult át, a város erődjét, mely Cadmeának nevez-
tetik vala, elfoglalá, néhány thebaei¹⁾ buzdítására,
a kik hogy az ellenpártnak annál könnyebben
állhassanak ellent, a lacedaemonokhoz szitottak;
s ezt önszántából tévé, nem pedig az állam
határozata folytán. A miért a lacedaemo-
nok őt a seregtől elmozdíták, s pénzbírságra
ítélék; mindazonáltal a várat a thebaeieknek
vissza nem adák, minthogy, miután kölcsönös
ellenségeskedés keletkezett köztük, üdvösbnek
tartják vala őket ostromzár alatt tartani, mint
szabadon hagyni. Mert a peloponnesosi háború
folytán az athenaebeliek le lévén győzve, átlát-
ják vala, hogy a thebaeiekkel leend dolguk, és
hogy egyedül ők fognak merészelni nekik ellent-
állani. Erre tekintettel, párthíveikre bízzák a
legfőbb hivatalokat, az ellenpárt fejeit pedig
részint megölik, részint pedig száműzik; ez
utóbbiak sorában Pelopidasunk is, a kiről írni

*1) főleg Leontiades (Xenophon⁹, Helle-
nica, V. 25.)*

kezdék, mint száműzött meg vala fosztva házájától.

Jegyz. Az ellenpártot a nép képezé. mert a peloponnesosi háború folytán sat, Cadmea elfoglalásakor, Athenae már új erőre kapott volt, s több más állammal egyesülten részt vett a corinthosi háborúban Sparta ellen.

2. Ezek csaknem mindnyájan Athenaebe költözének, nem hogy ott henyéljenek, hanem hogy az első alkálommal a melyet a szerencse adand, megkisértsék honukat visszaszerezni. Tehát elérkezvén a cselekvés ideje, szövetségben Thebae-ben lévő párthíveikkel, az ellenség elnyomására s a polgárzat megszabadítására ama napot választják ki, a melyen a legfőbb tanács együtt szokott vendégeskedni. Nagy dolgok gyakran nem igen nagyszámú csapatokkal vitetnek végbe; de ily csekély készület által, oly nagy hatalom valóban még sohasem töretett meg. Mert csak tizenkét ifjú lépett össze azok közül, a kik száműzve valának, midőn összesen nem valának többben száznál, a kik ily nagy veszélyre vállalkoztak. E csekély csapat halálosan sujtá a lacedaemonok hatalmát. Mert ezek nemcsak az ellenpárttal szálltak az időben harczra, hanem a spartanokkal is, kik az egész Graecia élén valának; a kik uralmának tekintélye e kezdet által megingatva, nem sokára a leuctrai csatában

összeomlott. Ama tizenkettő tehát, a kiknek vezére Pelopidas vala, a nap oly részében indult ki Athenaeből, hogy Thebaebe alkonyatkor jutottak, vadászebekkel menének, hálókát vive, pór-öltönyben, hogy utjokat minél kisebb gyanúval végezzék. Megérkezvén a kívánt időben, szerencsésen eljutának Charon házába, a ki a napot és órát meghatározta volt.

3. Itt, habár nem tartozik elbeszélésem tárgyához, közbe szúrom a megjegyzést, hogy mily vészhozó szokott a túlságos bizalom lenni. Mert a thebai tisztviselők füleihez rögtön eljutott a hír, hogy száműzöttek érkeztek a városba. De ezt ők evés s ivással elfoglalva, oly kevésre becsülték, hogy e nagy dolgot kutatásra sem méltatták. Hozzá járult még más is, a mi vakságukat még inkább bizonyítsa. Hoztak t. i. levelet Archiastól Athenaeből; Archiasnak ezek egyikének, a ki az időben Thebaeben a legmagasb hivatalt viselé, a melyben azoknak kiindulása egészen le volt írva. Mivel ezt akkor adák át neki, mikoz már a vendégségnél fekvék, a mint be volt pecsételve, vánkosa alá tevén: „Holnapra halasztom, úgymond, a komoly dolgokat.“ És azok mindnyájan, előhaladott éjjel, részegen, a Pelopidas vezérlete alatt lévő száműzöttek által megölettek. Ez elvégeztetvén, s a nép fegyver és a szabadságra hivatván, nemcsak a városban lévők, hanem egyszersmind mindünnen a földekről is összezsűdülnek, a lacedaemonok őrca-

patát az erődből kiűzik, a hazát az ostromállapot alól fölmentik, Cadmea elfoglalásának okozóit részint megölik, részint száműzik.

4. Ez oly zajos időben mint főnebb mondám, Epaminondas, a míg polgárok ellen küzdének, házában tartózkodék. Így tehát Thebae megszabadításának dicsősége, egyedüli tulajdona Pelopidasnak; a többiben csaknem mindig Epaminondassal osztozott. Mert a Leuctra mellett vívott ütközetben, Epaminondas vezérkedésekor; ő vezeté amá válogatott csapatot; amely első verte le a lacedaemonok phalanxát. Azon fölül minden veszélyes vállalataiban részt vőn (így midőn az Spartát ostromlá, a másik szárnyat vezeti vala), s hogy Messene annál gyorsabban fölépíttessék, követként Perzsiába mene. Szóval, második személy vala Thebaeben, de oly második, hogy igen közel álla Epaminondashoz.

5. Azomban küzdenie kelle a balsorssal. Mert mind kezdetben, a mint mondám, száműzve, hazájától meg vala fosztva, mind pedig midőn Thessaliát a thebaeiek hatalma alá akará hajtani, s magát a követségi jog által, a mely hisz minden népnél szent szokott lenni, eléggé biztosítva vélé, a pheraei Alexander őt Ismeniassal együtt elfogatta s börtönbe vetteté. Őt visszaszerzé Epaminondas, haddal megtámadva Alexandert. Ez esemény óta, szívében többé ki nem békülhetett azzal, a ki őt megsértette. Rábeszélé

tehát a thebaieket, hogy menjenek Thessalia segélyére, és zsarnokát üzzék el. Miután e had legfőbb vezérlete reá bízott, és ő seregével oda el is távozott, mihelyt az ellenséget meglátá, nem habozott vele megütközni. Midőn ez ütközetben Alexandert meglátja, haragra lobbanva, neki indítja lovát, s minthogy messzire távozott az övétől, nyilzápor által átdöfve elesik. Ez pedig akkor történt, midőn már részére hajlott a győzelem; mert már inogtak a zsarnok seregei. A miért Thessalia minden polgárzatai a megölt Pelopidast arany koszorúkkal és ércz szobrokkal, gyermekeit pedig nagy mennyiségű szántófölddel ajándékozák meg.

XVII. Agesilaos. sz. 438-6aa.

V. ö. Xenophon, Hell. V. 4. fejelet.

1. A lacedaemon Agesilaost mind a többi írók, mind pedig jelesen Socrates tanítványa Xenophon, különös dicsérettel említik; mert ezzel szoros barátságban vala. Eleve Leotychidessal, fivére fiával küzdött a királyság fölött. Szokás ugyanis, az ösöktől öröklött a lacedaemonoknál, hogy mindig két királylyal bírnak, inkább névleg mint hatalomra nézve; két családból, Procles és Eurystheneséből, a kik első királyok voltak Hercules utódjai közül Spartában. E két család egyikéből, a másik megürült

helyébe lépni tilos vala, s így mindegyik a maga sorát követte. Először tekintettel voltak arra, hogy ki legidősb a megholt király magzatai között. Ha ez férfi sarjadékot hátra nem hagyott, a legközelebb rokonát választák. Meghalt Agis király, Agesilaos fivére. Hátrahagyott Leotychides nevű fiát, kit születésekor fiának ugyan el nem ismert, de azt már mint haldokló a magáénak vallotta. Ez a királyi hatalom miatt viszálykodott nagybátyjával Agesilaossal; de a mire törekedett, azt el nem érte. Mert Lysandernek, a mint főnebb említettük, cselszövő és az időben nagy befolyású férfiú segélye folytán, Agesilaos elébe tétetett.

Jegyz. Socrates tanítványa Xenophon sat. Itt N. az előszóban említettük „Agesilaos” vezimű dicsbeszédre utal, a melyet ő igen sok helyütt követett.

2. Mihelyt ez a királyi hatalom birtokába jutott, rábeszélé a lacedaemonokat, hogy küldjenek sereget Ázsiába s haddal támadják meg a királyt; kimutatván, hogy üdvösb Ázsiában harcolni, mintsem Európában. Hire járt tudniillik, hogy Artaxerxes hajóhadat s szárazföldi sereget gyűjt, azt Graeciába küldendő. Főlhatalmaztatván, oly gyorsan járt el, hogy elébb érkezék Ázsiába seregeivel, mintsem a király helytartói az ő eltávoztát megtudták. Tudtára esvén ez

Tissaphernesnek, ki akkoron a királyi helytartók között a főparancsnoksággal bir vala, fegyverszünetet kért a lacedaemontól, színlelvén mintha azon volna, hogy a lacedaemonokat a királylyal kibékítse, tulajdonkép pedig hadsereg gyűjtése miatt; s azt három óra meg is nyerte. Megesküvének pedig mindkettlen, hogy a fegyverszünetet hiven meg fogják tartani. E szerződést Agesilaos bé is tölté hűségesen, a míg Tissaphernes mit sem teve egyebet, mint a hadra készüle. Noha észrevevé ezt a laconiai, mégis megtartá esküjét, s állítá, hogy ő ezáltal sokat nyer, minthogy, míg Tissaphernes esküszegése által mind az embereket elidegeníti magától, mind pedig az isteneket felbőszíti maga ellen, ő azalatt esküjét megtartván, mind seregét fölbatörítjá, észrevevén ez hogy az istenek áldása van velük, mind pedig az embereket teszi magá iránt barátságosabbakká, minthogy ezek azok felé szoktak hajolni, a kiknél látják, hogy szavukat megtartják.

Jegyz. A lacedaemonok már a 400-ik évtől fogva hadakozának a királylyal Ázsiában. Agesilaos ama hír következtében, hogy a király új hajóhadat szerel föl, küldetett sereggel Ázsiába. *Nipperdey.*

3. Eltelvén a fegyverszünet ideje, a barbar nem kételkedvén, hogy (minthogy magának is igen sok kastélya vala Cariában és ama tarto-

mány az időben jóval a leggazdagabbnak tartatik vala) az ellenek rohamukat különösen oda intézendik, minden seregét oda gyűjté egybe. Agesilaos ellemben Phrygiának fordult, s azt előbb elpusztította, mintsem Tissaphernes megmozdult. Harczosít nagy zsákmánynyal meggazdagítván, seregét Ephesusba vezeti vala vissza telelni, és itt fegyvergyárakat állítván föl, nagy szorgalommal készüle a háborúra. Hogy pedig minél gyorsabban fegyverkezzenek, és magukat minél jobban fölszereljék, jutalmakat tűzött azok számára, a kiknek ebbeli munkássága kitünő vala. Ugyanazt tevé a különböző gyakorlatoknál, hogy a kik a többiek közül kitünének, azokat gazdagon megajándékozá. E dolgok által tehát kieszközlé, hogy mind legjobban fölszerelt, mind pedig a leggyakoroltabb serege vala. Midőn elérkezettnek vélé az időpontot hogy seregét a téli szállásokból kivezesse, ő átlátja vala, hogy, ha nyiltan kimondja, hogy melyik utat fogja követni, az ellenségek hitelt néki nem fognak adni, s más tartományokat fognak seregeikkel elfoglalni, s nem is fognak kételkedni, miszerint ő másfelé menend, mintsem azt hireszteli. Tehát a midőn ő Sardesbe mondá hogy megy, Tissaphernes ismét Cariát vélé megvédendőnek. Midőn ebben családkozott, s magát csel által legyőzvetve látá, későn ment övéinek segélyére. Mert mire ő elérkezett, Agesilaos sok helyet elfoglalván, már nagy zsákmány-

nak vala birtokában. Látván pedig a laconiai, hogy az ellenség őt lovasságra fölülmulja, soha sem közelite hozzá sík mezőn, hanem csak oly helyeken ütközék meg, a hol többet döntöttek a gyalog harczosok. Megszalasztá tehát, valahányszor megütközött ellenei sokkal nagyobb számú seregeit, s úgy forgolódék Ázsiában, hogy mindenek véleménye őt tartá győztesnek.

Jegyz. jóval a leggazdagabbnak tartaték. A leggazdagabb tartomány Lydia vala.

sok helyet elfoglalván, ezt csak Nepos említi.

úgy forgolódék sat. Átalában csak három ütközet vívatott, a döntőben a Pactolus mellett Agesilaos győzött, a két kisebbben a perzsák valának győzők.

4. Midőn ő már azon vala, hogy Perzsiába megy s magát a királyt támadja meg, hazájából ephoroktól küldött hírnök jöve hozzá: az athe-naebeliek és boeotok hadat üzentek a lacēdæmonoknak, a miért visszajöni ne késlekedjék. Itt nem kevésbé csudálándó engedelmessége, mint harczy bátorsága. Mert jóllehet igen nagy reménye vala a perzsa királyságot elfoglalhatni, mégis oly önmérséklettel engedelmeskedék a távollevő előljárók parancsainak, mintha magánemberként volna a tanácsépületben Spartában. Vajha akarták volna ennek példáját követni a mi hadvezéreink! De térjünk vissza az előbbi-

hez. Agesilaos a leggazdagabb uralomnak elébe tette a jó hirnevet, és jóval dicsőbbnek tartá hazája rendeleteinek engedelmeskedni, mint Aziát hadban legyőzni. E gondolkodással tehát seregeit a Hellespontuson átvezeté és oly gyorsasággal járt el, hogy a mely utat Xerxes egy év alatt tett volt, ő azt harmincz napon haladta át. Midőn így már nem vala távol a Peloponnesostól, az athenaeiek, boeotok és többi szövetségeseik, Coronea mellett utját akarák állni, a kiket mind legyőzött véres ütközetben. E győzelménél legfőbb dicséretére az vált, hogy midőn futás közben igen sokan Minerva imaházába menekültek, és ő kérdezteték, hogy mit akar hogy azokkal történjék, noha az ütközetben néhány sebet nyert, és mindazok ellen, kik ellene fegyvert viseltek volt, felbőszültnék látszék, mégis elébe tette a vallást az ő haragjának, és azokat bántalmazni megtiltá. S azt nemcsak Graeciában tévé, hogy az istenek imaházait megkimélte, hanem a barbaroknál is minden szentélyt és oltárt a legfőbb vallásossággal védett meg. Azért mondá hogy ő csudálja, hogy miért nem tekintnek szentségfertőztetők gyanánt, a kik az azokban segélyt keresőknek ártanak, vagy miért nem sujtatnak a vallásosság ellen cselekvők keményebben, mint a szentségrablók.

Jegyz. a mi hadvezéreink. Itt Julius Caesar, Antonius és talán Augustus értendők, a

kiknek elseje 49-ben Kr. sz. e. vonakodott tartományáról a tanács parancsa folytán lemondani; Antonius 44-ben Kr. sz. e. a tanács rendelete ellen, fegyverrel akarta elfoglalni Gallia cisalpina tartományt; Augustus pedig a következő évben, serege élén vitta ki magának a consulságot, és Antonius és Lepidussal egyesülten a triumviratust fölláttá. A mely cselekmény a köztársaságot megbuktatá.

5. Ez ütközet után az egész háború Corinth felé huzódott s innen corinthei háborúnak nevezetik. Midőn itt Agesilaos vezérlete alatt, egy ütközetben az ellenségek közül tíz ezer lemészároltatott s ez által azok hatalma ingadozni látszék, ő annyira távol volt e miatt büszkélkedni, hogy szánakozék Graecia sorsa fölött, minthogy az ellenek hibája miatt, oly sokan, általa legyőzve megölettek; mert ama sokasággal, eszélyesek lévén a görögök, a perzsákat megsemmisítéssel fenýíthetik vala meg. Ugyanő midőn ellenségeit a falak mögé űzte, és sokan buzdíták hogy rohanja meg Corinthot, mondá hogy az az ő jellemével nem egyez meg; mert ő oly férfi, a ki az elpártoltakat hűségre kényszerítse, nem pedig Graecia legszebb városait elfoglalja. „Mert ha, ugymond, azokat akarjuk kiirtani, a kik velünk a barbarok ellen küzdöttek, akkor önnön magunkat rontjuk meg, míg azok pihennek. A minek folytán, a mikor akarják, fáradság nélkül elnyomhatnak bennünket.“

Az alatt a lacedaemonokat amá csapás érte Leuctra mellett. Hogy oda ne kelljen mennie, midőn a legtöbben az eltávozásra buzdították, mintha a kimenetet jósként előre látta volna, eltávozni épenséggel nem akart. Ugyan ő, midőn Epaminondas Spartát a falak nélküli várost ostromlá, oly vezérnek mutatkozik, hogy az időben mindenki áltatta, hogy ő nem lévén, Sparta elveszett volna. Ugyan e veszélyben, gyors megtalálása mindnyájuk üdvére vált. Mert midőn néhány ifjoncz az ellenek közeledte által elrettentve a thebaeiekhez akart átszökni s a városon kívül fekvő helyet foglalták el, Agesilaos, ki átlátta hogy mennyire volna vészhozó ha kitudódnék, hogy valaki hajlandó az ellenséghez átszökni, övéivel az ifjakhoz odament, s mintha azt jószándékból tették volna, dicsérére eszközket hogy e helyet elfoglalák, s mondá hogy ő is észrevette, hogy ennek meg kell történnie. Így az ifjonczokat színlelt dicsérete által újra fölbátorítá, és néhányat társai közül melléjük adván, a helyet is biztosítá. Mert ők, megszaporodva olyak számával, kik tervüket nem ismerték, elmozdulni nem mertek, annál inkább, minthogy szándékukat nem ismertnek vélik vala.

Jegyz. A corinthusi háború folyama 394—387. Az itt említett ütközet még a Coronea melletti előtt történt, a midőn Agesilaos Ázsiából visszatérve még útban vala, ő tehát ott vezér nem lehetett. Az elesettek száma túlozva van. *Siebelis*.

6. Kétségtelen, hogy a Leuctra mellett vivott ütközet óta a lacedaemonok uj erőre soha sem kaptak, és előbbi hatalmukat vissza nem nyerték, noha azalatt Agesilaos nem szűnt meg, minden lehető módon, hazáját segílni. Mert mint-hogy a lacedaemonok főleg pénz szükében valának, ő minden a királytól elpártolt segélyére vala; és így támogatá hazáját ama pénzösszegek által, a melyeket ezektől nyert. És itt különösen az vala csudálatra méltó, hogy midőn tömérdek ajándékokkal látták őt el királyok, fejedelmek és polgárzatok, ő azokból mitsem vitt a saját házába, sem pedig a laconok életmódját és öltözetét meg nem változtatá. Megelégedék ugyan-oly házzal, a melyenben élt elődjének ősapja Eurysthenes; a ki abba belépett, a kéjelgés és pazarlás semmi, a sanyaruság és mértékletes-ségnek ellemben igen sok jeleire akadt, ugy vala ugyanis berendezve, hogy miben sem különbözék bármelyik szegény és magánemberétől.

Jegyz. Nem Eurysthenes volt Agesilaos ősapja, hanem Procles.

7. S valamint ez oly nagy férfiúnak a természet oly annyira kedvezett a lélek tulajdonainak osztásában, szintoly mostohának mutatkozott iránta testének alakításában. Mert mind alacsony termetű, mind sovány testű vala, mind

pedig egyik lábára sántított, a mely dolog őt némikép el is rútitá. A kik őt nem ismerték s csak külsejét nézték, megvetették, a kik ellemben jelességeit ismerték, eléggé nem csudálhatták. A mi valóban megtörtént rajta midőn 80 éves korában Tachus segélyére ment Aegyptomba, s az övéivel a tengerparton minden föld nélkül letelepedett, nyugágya pedig nem vala egyéb mint a földre szórt szalma, mely nem volt mással földve mint állati bőrökkel, s ott feküvének a többi társai is ugyanoly szegényes és kopott ruhában, úgy hogy ruházatuk nemcsak királyt nem gyaníttatott, hanem azon gyanunak adott helyet, hogy ezek nem a leggazdagabb emberek. Ennek jöttének hire a király embereihez eljutván, sebesen mindennemű ajándékok vitettek hozzá. Ezek kérdezősködvén Agesilaos után, alig hihették el, hogy ő egyike azoknak, kik akkor ott feküvének. Midőn erre néki a király nevében a magukkal hozott ajándékokat átadták, ő borjúhúson s más főzelékneműeken kívül, a melyekre éppen szüksége vala, mit sem fogadott el; a kenőcsöket, koszorúkat és csemegéket szolgálai közt osztá szét, a többit pedig visszavinni parancsolá. A minek folytán őt a barbarok méginkább lenézték, vélvén, hogy a jó dolgokat nem ismerve, választotta amaz alábbvalókat. Midőn Aegyptusból visszatért, kétszáz husz talentommal, hogy azzal honfitársit ajándékozza meg, Nectanabistól megajándékozva, és

eljutott a Menelaos nevű kikötőbe, a mely Cyrene és Aegyptos között fekszik, betegségbe esván, meghalt. Itt őt barátjai, hogy annál könnyebben vihessék Spartába, méz hiányában, viasszal önték be s így hazájába vivék.

Jegyz. regios, értsd az aegyptosi király (Tachus) emberei.

Tachus, az aegyptosi királyságot magához ragadta, de Agesilaos őt nem sokára elhagyván, s ellenéhez Nectanabishez csatlakozván, Tachus elűzetett.

viasszal önték be sat. Diodor szerint mézzel öntötték be.

XVIII. Eumenes.

1. Eumenes cardiabeli. Ha e férfiú bátorságának hasonló szerencse felelt volna meg, valóban nagyobbá, minthogy a nagy férfiakat vitézségük és nem szerencsésük után ítéljük meg, ugyan nem, de jóval hiresebb és nevesebbé lett volna. Mert minthogy élete azon korba esett, a midőn a macedonok virágznak, ezek között élván, különösen azon körülmény vala hátrányára, hogy idegen polgárzatból való volt, és nem is hiányzék néki semmi egyéb, mint nemes macedon családból való származás. És jóllehet

hazájában az első családok egyikéhez tartozék, a macedonok mégis nem örömet láttak, ha ő néha elébük tétetett. És ezt mégis kelle türniük, minthogy mindnyájukat gondosság, szemesség, türelem, ravaszság és elmebéli ügyességre nézve fölülmulja vala. Ő mint igen ifjú barátságba lépett Fülöppel, Amyntas fiával, s rövid idő alatt belső bizodalját nyerte el. Kitünt ugyanis már az ifjonczból a derékségre való hajlam. Ezért irnok gyanánt tartá magánál, a mely állás a görögöknél jóval tisztességesebb, mint nálunk rómaiaknál. Mert nálunk tulajdonkép, az irnokok bérszolgáknak tartatnak, a mint valóban is azok; ellemben azoknál ki sem nyerhette el ez állást, hacsak nem vala tisztességes családból való, és mind ismert hűségű, mind pedig szorgalmú, minthogy minden tanácskozásokban részt kelle vennie. E hivatalt, Philippus bizalmával hét éven át viselte. Ennek megöletése után, ugyanazon hivatalt viselte Alexander mellett tizenhárom éven át. Az utolsó időben ő ama lovasság egyik részét is vezérlé, a mely hetae-ricae névvel birt. Mindkét király mellett a tanácsban részt vőn, és minden dologba beavatottnak tartaték.

Jegyz. irnok stb. A mi itt az irnokokról mondatik, az csak néhányról áll (s ezek közé tartozott Eumenes) a többick az alsóbb osztályba tartoztak.

Hetairok (*ἑταῖροι*) „barátok“, a macedonokból álló csapatok a király barátjainak nevezeténél.

2. Midőn Alexandernek Babylonban történt halála után, országai egyes barátai között szétosztatták, a főhatalom megőrzése pedig arra bízott, a kinek a haldokló Alexander gyűrűjét adta át, Perdiccasra; a miből mindnyájan azt következteték, hogy Alexander reá bízta a kormányt, mígnem gyermekei nagykorúakká lesznek (távol valának ugyanis Crateros és Antipater, a kik még nagyobb bizalommal látszának birni; holt vala Hephaestis, a kit Alexander, mint könnyen átlátható vala, a legtöbbre becsült); ez időben Eumenesnek Cappadocia adatott vagy inkább ígértetett, minthogy az ekkor az ellenség hatalmában vala. Őt Perdiccas, minden lehető módon magához vonzotta, fölismervén benne a hű és tevékeny férfit, nem kételkedvén, hogy, ha őt magáévá teszi, nagy hasznára leend néki a maga dolgaiban, a melyeket előkészített. Ő t. i. mint csaknem mindnyájan, nagy hatalom után szoktak törekedni, tervelé, mindegyik részét magához ragadni és egyesíteni. - És ezt ő nem egyedül tévé, hanem a többiek is mind, a kik Alexander barátai voltak. Először Leonnatusnak volt szándéka Macedoniát a többiek elől elfoglalni. Ez számos és nagy ígéretek által törekvék rábirni Eumeneset, hagyja el Perdiccast és szövetkezzék vele. Mi-

dön őt erre nem bírhatta, meg akará őt ölni; és meg is teszi, ha Eumenes éjjel őrei közül titkon el nem szönik.

3. Az alatt kitörtek ama háborúk, a melyek egész a megsemmisülésig folytak, Alexander halála után, és mindnyájan egyesíték támadásaikat Perdiccas elnyomására. Jóllehet Eumenes ezt gyöngének látja vala, minthogy mind ellen kell vala harczolnia, mégsem hagyta el barátját, és nem is gondolt inkább üdvével mint hűségével. Perdiccas őt Ázsia ama részének tette fejévé, a mely a Taurus hegy és a Hellespontus között fekszik, és őt egymagát állítá szembe, európai ellenségeivel; maga pedig Aegyptost elfoglalandó, Ptolomaeus ellen indult. Minthogy Eumenesnek sem nagy számú, sem biztos harczosi nem valának, mert ezek begyakorolva még nem voltak, s csak nem rég az előtt gyűjtettek egybe, híre járt pedig, hogy Antipater és Crateos macedonok nagy seregével közelednek s a Hellespontuson átkeltek (a macedon katonák pedig az időben oly hírrel bírtak a milyvel jelenleg a rómaiak; minthogy mindig azok tartatnak a legbátrabbaknak, a kik a legfőbb hatalommal bírnak), ő átlátta, hogy, ha katonái megtudják hogy ki ellen vezettetnek, nemcsak nem fognak menni, hanem e hírre szét is fognak oszolni. Ily körülmények között legesélyesebbnek véli vala harczosit mellékútakon vezetni, ahol a valót-meg nem tudhatják, és elhíttetni ve-

lük, hogy némi barbartörzs ellen vezérli. Véghez is vivé e tervét, és elébb állítá katonáit csatarendbe s kezdé meg az ütközetet, mintsem harczosi tudták hogy kikkel küzdenek. A helyjókori elfoglalása által kieszközlé azt is, hogy inkább lehete küzdenie a lovassággal, a melyre nézve erősebb; mintsem a gyalogsággal mire nézve gyöngébb vala.

4. Miután ezeknek leghevesebb rohama mellett, a küzdelem a nap nagy részén át tartott, elesnek a vezér Crateros, és Neoptolemus, a ki másodvezér vala. Ezzel Eumenes maga csapott össze. Midőn ezek egymást átölelve, lovaikról a földre bukának, hogy könnyen át lehete látni, mily ellenséges indulattal harcolnak, s hogy még nagy szenvedélylyel mint testi erőmegfeszítéssel küzdenek, nem lehete őket elébb egymástól elválasztani, mintsem egyikük meghalt. Eumenes amaz által néhány sebet nyert, mindazon által a csatát el nem hagyá, sőt inkább elle-neit annál tüzesebben szorongatá. Itt minekutána a lovasság legyőzetett, Crateros vezér megöletett, azonfelül sok a legfőbb nemesek közül elfogatott, a gyalog sereg, oly helyre szorúlván, a honnan Eumenes akarata ellen eltávoznia nem lehete, békét kért tőle. Ezt megnyervén a kötést meg nem tartá, és mihelyt alkalma nyílt, Antipaterhez pártolt. Eumenes Craterost a csatarendből félholtan kiveteté, újra fölélesztetni törekvék; midőn ezt képes nem volt, méltóságához és régi

barátságához (mert Alexander életében barátságos viszonyban valának) illőleg, ünnepélyesen eltemetteté, csontjait pedig visszaküldé Macedóniába neijéhez és gyermekeihez.

5. Míg ezek itt a Hellespontus mellett történtek, Perdiccas, a Nilus folyó mellett Seleucus és Antigonus általmegöletett, s az egész főhatalom Antipaterre szállott át. Ekkor a távollevők haditörvényszék által halálra ítéltettek, ezek sorában Eumenes. E csapás megrendíté ugyan őt de le nem sujtá, s mindazonáltal folytatá a harczt. De jóllehet a szorult helyzet bátorságát meg nem töré, azt mégis kisebbíté. Az ő üldözésében Antigonus a ki mindennemű seregnek bőviben vala, utközben általa gyakran nyugtalanították, és nem is férhetett hozzá, ha csak nem oly helyeken, a hol kevesen ellentállhatának soknak. Végre azomban, midőn az eszélyesség őt törbe nem ejtheté, a sokaság által körülvéttetett. Mindazonáltal innen is kiszabadúlt, sokat elvesztvén az övéi közül, s Phrygiának Nora nevű erődjébe menekült. Midőn itt körülfogatott és félnie kelle, nehogy egy helyt maradvá hadi lovait elveszítse, ezeknek mozgásra helyük nem lévén: eszélyes találmanya volt, mint lehet a lovat állva megmelegíteni és gyakorolni, hogy mind annál jobb ízűen egyék, mind pedig testi mozgása ne hiányozzék. Előtestét szíjjal oly magasra köté föl, hogy első lábajival a földet tökéletesen nem érintetheté; erre ütésekkel kényszeríté ugrálni, és rug-

dalózni, a mely mozgás nem kevésbé izzasztá, mint ha a pályakört futotta volna. S így minde-
nek bámulatára megtörtént, hogy több havi ost-
rom után, lovait csakoly épségben vezeté ki az
erődből, mint hogyha azok sík helyen lettek
volna. Ez ostrom alatt, a mennyiszer csak akará
Antigonus ostromgépeit és erődítményeit majd
fölgyújtá, majd szétszórá. Tartá pedig magát ez
egy helyen míg a tél tartott, minthogy ekkor
szabad ég alatt táboroznia nem lehetett. Közele-
dett a tavasz : ekkor megadást színlelve, míg a
föltételek fölött alkuszik, Antigonus vezéreit rá-
szedi, magát pedig az övéivel bántatlanul kisza-
badítja.

Jegyz. Előtestét szíjjal stb. A szósze-
rinti fordítás szerint: Fejét szíjjal stb. de mi tekin-
tetbe véve hogy a szíjat csak az előlábak mögött
lehet alkalmazni, helyesebbnek véltük az előbbi
kifejezést.

a tél tartott stb. Eumenes az erődben egy
egész éven át ostromoltatott, 320-nak telétől egész
318-nak tavaszáig.

6. Midőn ehez Olympias, ki Alexander-
nek anyja volt, Ázsiába levelet és hírnököt kül-
dött, tőle tanácsot kérendő, vajjon elmenjen-e
Macedoniába azt visszafoglalandó (mert akkor
Epirosban lakék) és azt elfoglalja-e : ő minde-
nek előtt tanácslá neki, hogy maradjon veszteg,

és várja meg, míg Alexander fia a kormányra jutand; de ha különös vágy vonzza őt Macedoniába, feledjen el minden sérelmeket, és kivel se éreztesse nagyon kormánya súlyát. Mindebből Olympia mit sem tőn. Mert mind elment Macedoniába, mind pedig itt igen kegyetlenkedett. De kéré a távollevő Eumenest, ne tölje hogy Philippos házának és családjának legnagyobb ellenei ennek még törzsét is kiirtsák, és támogassa Alexander magzatainak ügyét. Ha erre hajlandó, mielőbb gyűjtsön sereget, és hozza azt neki segélyül; hogy ezt neki megkönnyítse, megparancsolta levélben a még hű maradt kormányzóknak, hogy neki engedelmeskedjenek, és tanácsát kövessék. Ez által indítatva Eumenes jobbnak vélé, ha a sors úgy hozza magával, jóltevőihez háladatosan elveszni, mint háladatlanul élve maradni.

7. Seregeket vont tehát egybe, s hadra készült Antigonus ellen. Valánála több macedon nemes, ezek között Peucestes, Alexander volt testőre, de ki ekkor Persis tartományt bírja vala, és Antigenes, a kinek parancsa alatt a macedon phalanx vala. Tartván tehát a macedonok irígységtől, a melyet végre sem kerülhetett el, ha ő az idegen, a többi macedon előtt, a kiknek ott nagy száma vala, bírja a főhatalmat, a főtáborhelyen Alexander neve alatt sátort állíttatott, helyeztetvén ebbe arany királyi széket kormánypálcza és koronával, és ott gyülének egybe

naponta mindnyájan, az összes ügyekről tanácskozni; hivén, hogy kevésbé leendő kitéve a gyűlöletnek, ha a háborút látszólag Alexander főparancsnoksága és neve alatt viselé. És azt el is érte. Mert minthogy nem Eumenes, hanem a király főhadiszállásán jövének össze, hogy ott az ügyek fölött tanácskozzanak, ő mintegy a háttérben maradt, jóllehet mégis minden általa történt.

Jegyz. főhadiszállás. Nepos principia kifejezéssel él, a mi a rómaiaknál a tábor főutját és az annak közepén fekvő főtért jelenté, a hol az oltárok, tábori jelvények, a fővezér sátora és a vezérek gyűlhelye valának. A görög tábor nem volt ilykép elrendezve, mindazonáltal a fővezéri sátor a tábor közepén állott. *Siebelis.*

8. Erre a paraetacok tartományában megütközék Antigonussal nem fölállított csatarendben, hanem útközben, és azt keményen fogadva, kényszeríté Mediába visszamenni téli szállásra. Maga Persis tartomány határos részeibe osztá szét seregeit téli szállásokba, nem akarata szerint, hanem a mint a katonák kívánsága kényszeríté. Mert Alexander Magnus ama phalanxa, a mely Ázsiát köröszkülhaladta s a perzsákat legyőzte volt, mind régi dicsőséggel, mind pedig elbizakodottsággal telve, nem akart a vezéreknek engedelmeskedni, hanem parancsolni, mint

azt jelenleg a mi veteranjaink teszik. Ezért tartani kell, nehogy úgy tegyenek mint azok, t. i. zabolátlanság és elbizakodottságuk által mindenkit elveszítsenek, nem kevésbé azokat a kik mellett vannak, mint azokat, a kik ellen harczolnak. Ha tehát valaki ama veteranok tetteit olvassa, azt a mieinkéivel egyenlőnek fogja találni, és úgy itélni, hogy semmi egyébben csak az időben rejlik a különbség. Hanem térjünk vissza azokhoz. Téli szállást választának, nem a hadi szokás, hanem saját kényelmükhöz mértet és messzire szétválának egymástól. Midőn ezt Antigonus megtudja, és belátja vala hogy a kész ellenséggel egyenlő nem lehet, elhatározá valami új tervhez folyamodni. Két út vala a melyen Mediából a hol ő telet, az ellenek téli szállásához lehet jutni. Ezek egyike rövidebb, pusztaság és vízhiány miatt senki által sem lakott helyeken át, mintegy tíz napi járásnyi; a másik pedig a hol mindnyájan közlekedének, az előbbinél jóval hosszabb ívet képezett, de dús és mindennek bőviben vala. Ha ezen indul, belátja vala, előbb megtudja az ellen közeledtét, mintsem az utnak csak harmadrészét megjárhatja; ha ellemenben a pusztaság helyeken keresztül megy, reménye lehet, a vigyázatlan ellent elnyomhatni. Ennek létesítésére lehetőleg sok tömlőt sőt bőrszakot is készített, továbbá eleséget szerzett, azon fölül élelmi szereket főzet tíz napra, hogy minél kevesebb tüzet gyujtsanak a táborban. Hogy

hova szándékszik, mindenki előtt eltitkolja. Így fölkészülten a kitűzött utnak indul.

9. Alig haladta meg az út felét, midőn táborra füstje folytán Enmeneshez azon sejtelmet vitték, hogy az ellen közeledik. Egybejönnek a vezérek és tanácskoznak mit kelljen tenni. Belátják mindnyájan hogy oly gyorsan egybe nem gyűjthetik seregeiket, mintsem Antigonus megérkezendni látszék. Midőn itt mindnyájan zavar és kétségbeesésben vannak, Eumenes azt mondja, hogy, ha gyorsaságot akarnak alkalmazni, és parancsait teljesíteni, a mit eddig nem tettek, ő segít a dolgon. Mert ha az ellen öt nap alatt megérkezhetik, ő kieszközli, hogy nem kevesebb mint ugyanannyi nappal tartóztassék föl utjában. Menjenek tehát körül és vonja össze mindegyik seregeit; Antigonus gyors megérkezését megakadályozandó pedig a következő cselhez fogott. Biztos embereket küld a hegység tövéhez, mely az ellen utjában feküdt, és ezeknek meghagyá, hogy az éj közeledtével oly szélyel a mint csak lehet, lehetőleg nagy tüzet gyujtsanak, ezeket a második őrváltáskor gyöngítsék, a harmadikkor hagyják azt csaknem kialudni, s e színlelt tábori szokás által támasszák az ellenben a sejtelmet hogy itt tábor van, és közeledte tudatik. Hasonlót tegyenek a második éjben is. A kiknek a parancs adatott, azok azt pontosan teljesítették. Antigonus az éj közeledtével észreveszi a tüzet, s azt hiszi hogy közeledte tudva van, s az ellen-

ség sereget vont a oda egybe. Megváltoztatja ter-
vét, és minthogy váratlanul meg nem lepheti,
oldalt vonul, és a dús út ama nagyobb kerüle-
tére tér. Itt egy napot vár, hogy harczosi fára-
dalmát pihenés által enyhítse és lovait erősítse,
hogy annál erőteljesb sereggel lehessen har-
czolnia.

Jegyz. a füst által stb. minthogy Anti-
gonos katonái a tilalom daczára is tüzet gyújtának.
a második örváltáskor. A görögök
az éjt három, a rómaiak négy örváltásra oszták. *Nak*
szavát és.

10. Itt tehát Eumenes fölülmultra a ravasz
vezért eszélyességgel és gyorsaságát megaka-
dályozá, ez mégis nem sokat használt neki. Mert
a vele levő vezérek irígysége, s a macedon vete-
ranok hűtlensége által, ámbár győzött az ütkö-
zetben, Antigonusnak kiszolgáltatót, jöllehet
a sereg neki háromszor, különböző időkben
megesküdött volt, hogy őt védendi és el nem
hagyandja. De oly nagy volt némelyeknek
deréksége iránti féltékenysége, hogy inkább
akarának esküszegők lenni, mint őt el nem vesz-
teni. És Antigonus ámbár oly nagy ellensége
volt, mégis életben tartotta volna őt, ha azt az
övéi miatt teheti, mert kitől sem remélhetett
annyi segílyt mint tőle a bekövetkezendő dol-
gokban, miket már akkor minden előre látott.
Mert fenyegetőleg állának ellene Seleucus, Lysi-

machus, Ptolomaeus már akkor hatalmasok, a kikkel a főség miatt kellendett harczolnia. De nem tűrék a körülötte levők, belátván, hogy befogadtatván Eumenes, ők mellette mind csekélybe fognak vétetni. Antigonus maga pedig oly föl volt ingerelve ellene, hogy csak egyedül a remény a legfőbbet elérhetni csöndesítheté őt le.

11. Azért is mondá midőn őt őrizet alá adta s az örök fője kérdé mint kívánja, hogy bánjanak vele: „Mint a legdühösb oroszánynyal, vagy a legvadabb elefánttal.“ Mert ekkor még nem volt elhatározva, vajjon életben tartsa-e vagy ne? Jövének pedig Eumeneshez mindkét nemű emberek, olyanok kik gyűlöletből gyönyörködni akarának bukásában, és olyanok, kik régi barátság folytán, beszélni akarának vele, és őt vigasztalni; de sokan olyanok is, a kik külsőjét akarák megismerni, hogy milyen az, a kitől oly soká és oly nagyon féltek, a kinek az elvesztére volt alapítva győzhetési reményük. Eumenes pedig midőn hosszabb ideig vala békákban, azt mondja Onomarchosnak az őrség fejének, hogy ő csudálkozik, miért tartják így már harmadnapja; mert az nem fér meg Antigonus eszélyességével, hogy így visszaél a legyőzöttel; sőt inkább azt vagy öltesse meg vagy bocsássa szabadon. Minthogy ez Onomarchosnak igen daczosnak látszék mondva: Hogyan? úgymond, ha oly büszke valál mért nem estél el inkább az ütközetben, mintsem ellenséged hatal-

mába kerültél? Ennek Eumenes: „Bár történt volna meg ez, de ez azért nem történt, mert soha sem találkoztam nálamnál erősebbel. Mert nem elleneim vitézsége, hanem barátaim hűtlensége folytán buktam meg.“ És ez nem valótlan Mert mind méltóságos alakú, mind munkára edzett vala, s nem annyira nagy testű, mint kelemes termetű.

Jegyz. És ez nem valótlan. Itt úgy látszik hiányzik egy mondat, a melyben a nem valótlanág bizonyított.

12. Minekutána Antigonus fölötte egyedül végezni nem mert, ügyét a haditanács elibe terjeszté. Itt eleve mindnyájan elrémülve csudálkoznak, hogy a halálbüntetés nem hajtatott még végre azon, a ki évek óta oly roszúl bánt velük, hogy gyakran kétségbeejtette, s a ki a legnagyobb vezéreiket leölte, a ki végre oly jelentőségű, hogymíg ő él, ők biztosak nem lehetnek, míg ellemben ha ő halva leend, számukra nem létezend több akadály; végre kérdék Antigonust, hogy ha ezt élve hagyandja, kik leendnek barátjai; mert ők Eumenessel együtt nem fognak mellette maradni. Midőn ilykép megtudta a tanács érzületét, mégis a hetedik napig engedett magának megfontolási időt. De ekkor, midőn már tartania kelle hogy a seregben lázadás támad, megtiltá, hogy kit se bocsássanak

többé hozzá, s meghagyá hogy a mindennapi ételt tőle vonják meg. Mert monda, nem akar erőszakot elkövetni azon, ki egykor barátja vala. Ez mégis nem gyötörtetett tovább három napnál az éhségtől, mert midőn tovább indulának, Antigonus tudta nélkül, őrei által megöletett.

13. Így élte negyvenötödik évében, minek-utána a 20-iktól kezdve, mint főnebb mondók, hét évig Philippusnak szolgált, tizenhárom éven át ugyanazon helyet foglalta el Alexander mellett, ez alatt egy évig a lovasságot vezérlé, Alexander Magnus halála után pedig seregeket vezérelt, s a legjelentékenyebb vezéreket részint visszaverte, részint megölte, halt meg Eumenes, fogságba esve, nem Antigonus vitézsége, hanem a macedonok esküszegése folytán. Hogy mily nagy tekintettel viseltettek iránta mindnyájan, kik Alexander után királyi czímet viseltek, kilátszik leginkább abból, hogy ki sem neveztetett Eumenes életében királynak, hanem helytartónak; ellemben ugyanezek, ennek halála után rögtön fölvevék a királyi jelvényeket és czímet, és a mit eleve ígértek volt, t. i. Alexander magzatainak a királyi széket megtartani, betölteni, nem akarák, hanem ez egy védőnek eleste után, érzelmeiket föltárák. E gonoszságban elsők valának Antigonus, Ptolomaeus, Seleucus, Lysimachus, Casandrus; Antigonus pedig, a halott Eumenest átadá rokonainak eltemetésül. Ezek illő katonai szertartással, s az egész hadsereg kísé-

rete mellett temették el, csontjait pedig Cappadociába küldék anyjához, nejéhez és gyermekeihez.

XIX. Phocion.

Az athenaei Phocion, ámbátor gyakran vezérelt seregeket, és viselt főhivatalt, mégis ismereteseb feddhetlen élete, mint hadi tettei által. Ezeknek semmi emlékezete nincs, annak ellemben nagy hire vala, a mely miatt becsületesnek nevezteték. Mert mindig szegény maradt, midőn igen gazdaggá lehetett volna, a számos hivatalok s a főhatalom folytán, mit a nép reá bízott. Midőn ő Philippus király nagy ajándokait visszatartatá, s a követek biztatták, hogy fogadja azokat el, s egyszersmind emlékezteték: ha ő azokat könnyen nélkülözi is, gondoljon legalább magzataira, a kiknek nehéz leend a legnagyobb szegénységben föntartani atyjuk dicsőségét: „Ha hozzám hasonlók leendnek, úgymond, úgy táplálандja őket ama kis szántóföld, a mely engem ily dicsőségre emelt, de ha hozzám hasonlatlanok lesznek, nem akarom táplálni és növelni saját költségeimen dőzsölésüket.“

Jegyz. Ezeknek semmi emlékezete nincs. Ennek nem az az értelme, hogy Phocion

hadi tettei általában nem ismertek, — ő 45-ször volt strateg, és elismert jó hadvezér — hanem az, hogy azok becsületességének nagy híre mellett eltűnnek. *Siebelis*.

2. Ugyanő midőn szerencsés körülmények között éltenek már nyolczvanadik évét érte el, az utolsó időben, nagy mérvben magára voná polgártársai gyűlöletét; először mivel Demades-sel, hogy a város Antipaternek átadassék, meg-egyezett és az ő tanácsára Demosthenes és a többiek, kik a köztársaság körül maguknak érdemeket szerezteknek tartattak, néphatározat folytán számkivettetésbe küldettek. De nem csak az által vétett, hogy hazájának rossz tanácsot adott, hanem azáltal is, hogy barátja iránt hűségét megszegé. Mert Demosthenes által emelve és segítve, jutott a magas polczra mit elfoglalt, minekutána ez őt Chares ellen támo-gatta; ugyanettől a törvényszék előtt midőn főbenjáró pörbe idéztetett, nehányszor védelmez-tetve, kiszabadult. Ő ellemben ezt nemcsak nem védte a veszélyben, hanem neki ártott is. Buká-sát azomban leginkább egy vád idézte elő, hogy midőn a fővezérség kezeiben volt, és Dercylus inté őt, hogy Nicanor, Cassander vezére tervez valamit az athenaebeliek Piraeosa ellen, és kéré hogy gondoskodjék, nehogy a polgárzat élelmi-szerektől megfosztassék, Phocion a nép előtt tagadá a veszély létezését, és ígéré, hogy ő azért kezes leend. És nem sokkal ez után Nicanor a

Piraeost elfoglalta. Midőn ennek visszafoglalására a nép fegyveresen egybeesődött, ő nemcsak kit sem hitt fegyverre, hanem a fegyvereseket még csak vezetni sem akará. De a Piraeos nélkül Athenae épenséggel fönn nem állhat.

Jegyz. Demades, athenaei államférfiú és szonok, macedon pártbeli, és Demosthenes ellene vala.

3. Az időben két párt vala, a melynek egyike a nép, másika az optimatok javán működék. Ez utóbbihoz tartozának Phocion és a phalerumi Demetrius. Mindketten macedon segélyre támaszkodtak. Mert a nép emberei Polyperchonnak kedvezének, az optimatok Cassandernek. Az alatt Polyperchon kiűzte Cassandert Macedoniából. A mely esemény folytán, a néppárt fölül kerekedvén, rögtön száműzé az ellenpárt vezéreit, azokat halálra ítélvén, s ezek között Phociont és a phalerumi Demetriust; s ez ügyben követeket küldenek Polyperchonhoz, kik kérjék, hogy erősítse meg határozataikat. Ugyan ide ment Phocion is. Alig hogy elérkezett, szólíttatott névleg ugyan Philippus király, de tulajdonkép Polyperchon által, hogy igazolja magát; mert ekkor ez vezérli vala a király ügyeit. Itt bevádoltatva Agnon által, hogy a Piraeost Nicanornak elárulta, a tanács végzése folytán elfogták és Athenaebe kísérték, hogy itt a törvények szerint ítéljenek fölötte.

Jegyz. halálra ítélvén, ez nincs ellentétben a száműzéssel; minekutána egyrészt a halálra ítélték a büntetés előli félelmükben maguk mentek a számkivettetésbe; másrészt *capitis damnare* a polgári halálra is vonatkozhatik.

Philippus, Alexander Magnus mostoha testvére.

4. Ide érkezének, minekutána ő kora miatt gyalog nem igen mehetvén, kocsin vitetett. Nagy összecsendülés történt, minthogy néhányan, megemlékezvén régi hírnevéről, aggkorát sajnálák, a legtöbbben azomban düh által buzdítottak, mert gyanúban vala hogy a Piraeost elárulta, legfőképp pedig, minthogy aggkorában a nép javának ellene szegült. A mi okból nem is hagyták őt végig beszélni s magát védeni. Ezután bizonyos törvényes szertartások betöltése után a törvényszék által elítéltetvén, átadatott a tizenegy férfiaknak, a kiknek, athenaei szokás szerint, a törvényesen elítéltek, a halálbüntetés végrehajtásaul át szoknak vala adatni. Midőn ő a vesztőhelyre vitetett, találkozék vele Euphyletus, a kivel baráti viszonyban vala. Midőn az könyezve mondá: „Oh mily méltatlant túrsz Phocion!“ „De nem váratlant, ügymond, mertily véget ért a legtöbb jeles athenaei.“ Oly nagy volt iránta a nép gyűlölete, hogy senki szabad sem merte őt eltemetni. Tehát a szolgák által temtetett el.

XX. Timoleon.

1. Timoleon corinthbeli. E férfiú kétségtelesenül nagyra mutatkozott minden ítélete szerint. Mert néki egyedül sikerült az, a mi tán senki másnak, hogy mind hazáját a mely őt szülte, a zsarnok nyomása alól fölszabadítsa, mind pedig Syracusában, melynek segélyére küldetett, a már gyökeret vert, szolgaságot eltörlé, s egész Siciliát, a mely hosszas háborúban gyötörtetett, s a barbarok által elnyomatott, megérkezte által elébbi állapotába visszahelyezé. De e dolgoknál változó szerencse érte, és a mi nehezebbnek tartatik, jóval bölcsebben viselte a szerencsét mint a balsorsot. Mert midőn fivére Timophanes, a corinthbeliek által vezérré választatott, zsoldosok segélyével az egyeduralmat magához ragadja vala, s ő a kormányban részes lehetett volna, oly annyira idegen volt e gonosz tetteben való részvétől, hogy elébe tévé polgártársai szabdságát, fivére üdvének, és inkább akart a törvényeknek engedelmeskedni, mint hazája fölött parancsnokolni. Ily érzellemmel egy jós és egy közös rokonuk által, ki nővérüket bíránőül, fivérét a zsarnokot megölte. Ő nem csak hogy hozzá nem nyúlt, hanem még látni sem akará fivére halálát. Mert míg a dolog történt, távol vala az őrcsapatnál, nehogy a testőrök közül valaki segélyére siessen. Ez oly jeles tette

nem méltányoltatott mindenek által egyenlőn. Mert úgy véleik némelyek, hogy a testvéri kegyeletet megsértette, és irigységgel kisebbíték érdemét. Anyja pedig e tett után sem magához nem bocsátá fiát, sem rá nem nézhetett, a nélkül hogy szitkok között istentelen testvérgyilkosnak nevezze. A mi őt annyira megindítá, hogy néha azon volt, hogy éltenek véget vessen, s magát a háládatlan emberek tekintete elől a halál által elvonja.

2. Az alatt Dion Syracusában megöletvén, Dionysios újra elfoglalja vala a várost; ellenei Corinthhoz fordulának segélyért, s vezért kérének tőle a háborúra. Timoleon ide küldetvén, hihetlen szerencsével Dionysioszt egész Sici-liából kiűzé. Jóllehet megölhette volna őt, ez tenni nem akará, s hogy bizton eljuthasson Corinthba, kieszközlé, minthogy a corinthbeliek gyakran támogattattak, mindkét Dionysios segélye által, s ő e jótett emlékét fön akará tartani; s mert csak azon győzelmet tartja vala dicsőnek, a hol több könnyörület fordul elő mint kegyetlenség, végre hogy ne csak hallják, hanem látható is legyen, kit, és mily hatalomból juttatott ő mily sorsra. Dionysios eltávoztával Hicetassal hadakozék, ki Dionysios ellene vala; hogy ez azomban nem a kényúr elleni gyűlöletből volt ellene, hanem vágyból, kitűnik abból, hogy ő, minekutána Dionysios elűzetett, az uralmat elhagyni nem akará. Minekutána ez legyőzetett, Timoleon

a carthagobeliek egy igen nagy seregét szalasztá meg Crinissus folyó mellett, és kényszeríté őket beérni azzal, hogy csak Afrikát lehessen megtartaniuk, midőn már számos éven át birtokolják vala Siciliát. Elfogá Mamercus italiai vezért is, hatalmas hadi férfiút, ki a kényurak segélyére jött volt Siciliába.

3. Midőn ezek bevégeztetvén, nemcsak a földeket, hanem a városokat is a hosszas háború miatt elpusztítva látja vala, a mennyi gyarmatost csak lehetett, egybegyűjtött, először siciliabelieket, úgy corinthbelieket; mert ezek alapították eleve Syracusát. A régi polgároknak a magukét visszaadá, az ujak között elosztá a háború folytán megürült birtokokat, az elrombolt városfalakat, s az elpusztult szentélyeket ismét helyreállítá, a polgárzatoknak törvényeik és szabadságaikat visszaadá, s ily nagy háború után az egész szigetnek oly nyugalmat szerzett, hogy ő tekinteték ama városok alkotójának, nem pedig a kik oda az első gyarmatokat szállították. A syracusai várat, melyet Dionysios megerősített a város ostromlására, lerombolá alapjaiból; a kényuralom többi védfalait lerontatá, s azon volt, hogy a szolgaságnak minél kevesebb emléke maradjon. Jóllehet oly hatalmas vala, hogy a siciliabeliek akarata ellen is uralkodhatott volna fölöttük, és annyira szerették, hogy ő ellenkezés nélkül is megtarthatta volna az uralmat, mégis inkább akarta hogy szeressék, sem-

hogy féljék. Így tehát mihelyt csak lehetett, letévé a főuralmat, és hátralevő éveit magánemberként élte Syracusában. De ezt épen nem cselekszi vala botorúl. Mert a mit mások királyi hatalommal vittek végbe, ő azt a közszeretet folytán érte el. Semmi tisztelet nem hiányzott neki, és azután is semmi nyilvános ügy nem végeztetett el Syracusában, a mely fölött előbb határoztak volna, semhogy Timoleon tanácsát meghallgatták. Kinek tanácsa sem tétetett az övének elébe, de még csak hozzá sem hasonlított. És ép úgy történt eszélyessége mint közkedveltsége miatt.

4. Midőn már előhaladott korú vala, betegség nélkül elveszté szeme világát. De e csapást oly önmegadással tűrte, hogy soha senki őt panaszkodni nem hallotta, sem azért nem volt kevésbé tevékeny a magán és nyilvános ügyekben. Elment a színházba, valahányszor ott népgyűlés tartaték, betegsége miatt kettős fogaton, s így mondá el nézetét a kocsiról. És senki sem mondá ezt nála kevélységnek; mert soha szájából dölyfös vagy dicsekvő szó nem jött. Sőt midőn saját dicsőségét hallá hirdetni, sohasem mondott egyebet, mint hogy ő e dologban különösen az isteneknek tartozik hálával, hogy ők, midőn elhatározták Siciliát ismét fölsegélni, különösen épen őt akarták vezérnek. Azt hiszi vala ugyanis, hogy mi sem történik a földön az

istenek akarata nélkül. Ezért házában Automatia istennőnek kápolnát emelt, s azt igen szentnek tartá.

Jegyz. A színházak a görögöknél gyakran használtattak gyűlőhelyekül.

Automatia (*Ἀὐτοματία*) a rómaiak Fortunája, a szerencse istennője.

5. E férfiú rendkívüli derékségéhez, még csudás esetlegességek is járulának. Mert fő ütközteit mind születése napján vívta; a minek folytán megtörtént, hogy születése napja egész Siciliában ünnepnek tartaték. Midőn tőle bizonyos Laphystius, szemtelen és háladatlan ember, az ígéretet akará kieroszakolni, hogy a törvényszék előtt megfog jelenni, mivel törvényes keresete van elleue, és sokan egybe csődülének, kik e férfiú orozatlanságát ütlegekkel valának hajlandók megfenyíteni: Timoleon kére mindnyájukat, hogy azt ne tegyék. Mért, hogy ezt szabadjon tenni Laphistiusnak, és mindenki másnak is, vállalta ő el a legnagyobb fáradoalmak és veszélyeket. Mert az a szabadság eszménye, ha szabad mindenkinek a mit csak akar törvényes úton keresni. Ugyan ő midőn bizonyos Laphistiushoz hasonló, Demaenetus nevű, a népgyűlésben viselt dolgait ócsárolni kezdé és őt szidalmazá: „végre betelt ohajom mondá, mert mindig azt kértem a halhatatlan istenektől, hogy ismét oly

szabadságot adjanak a syracusabelieknek, a melyben mindenkinek szabad, a miről csak akar büntetlenül szólni.“ Meghalván, a syracusabeliek közközltségen eltemették őt a Timoleonteum nevezetű gymnasiumba, egész Sicilia lakóinak kísérete mellett.

Jegyzet. G y m n a s i u m, nyilvános épület, hol testgyakorlatok szoknak vala tartatni.

XXI. A királyokról.

1. Ezek voltak körülberül a görög hadvezérek, a kik emlékezetre méltóknak látszhatnak, kivéve a királyokat; mert ezeket érinteni nem akartuk, minthogy mindezek viselt dolgai már külön vannak megírva. De ezek nincsenek is valami igen sokan. A lacedaemon Agesilaos pedig, névleg és nem hatalomra volt király, mint a többi spartabeliek. Azok között ellemben, kik valódi főhatalommal uralkodtak, legjelesebbek valának nézetünk szerint a perzsák közül: Cyrus és Darius, Hystaspes fia; a kik mindketten magánállapotból derékség által jutottak uralomra. Ezek elseje a massagétáknál esett el egy ütközetben; Darius aggkorban halt meg. Ezeken kívül, ugyanegy törzsből hárman: Xer-

xes és két Artaxerxes, Macrochir és Mnemon melléknevekkel. Xerxesről legnevezetesebb az, hogy az emberek emlékezete szerint legnagyobb sereggel szárazon és tengeren haddal megtámadta Graeciát. Macrochirnak ellemben leginkább dicséretére van igen erőteljes és szép termete, a mely hihetetlen hadi vitézségnek szolgált ékeül. Mert egy perzsa sem volt személyesen bátrabb nálánál. Mnemon végre igazságosság hírében állott. Mert, midőn anyja gonosztette által elveszté nejét, csak annyit engedett fájdalmának, hogy azt a fiúi tisztelet fölülmulta. Ezek közül a két hasónnevű, betegség által róttá le a természetnek adósságát; a harmadik Artabanus helytartó által öletett meg.

Jegyzet. A külön könyv, az előszóban említettük „de regibus exterarum gentium“ című. Macrochir (μακρόχειρ) „hosszú kezű“; Mnemon (μνήμων) „jó emlékező tehetségű.“

2. A macedon törzsből tetteik dicsősége által különösen ketten tűnnek ki; Philippus, Amyntas fia és Alexander Magnus. Ez utóbbi Babylonban húnyt el betegség folytán; Philippus Aegaeen, midőn a játékszínbe megy vala, közel a színházhoz, Pausanias által megöletett. Az epirotok közül egy, Pyrrhus, a ki a római néppel hadakozott. Midőn ez Argos várost, a Peloponnesosban ostromolja vala, vetett kő által

agyonüttetett. Siciliabeli szinte egy, az idősb Dionysios. Mert mind bátor kezű, mind hadban jártas volt, s a mi nem könnyen fordul elő kény-
úrnál nem kicsapongó, nem kéjelgő, nem fős-
vény, végre semmire sem vágyakodó csak a foly-
tonos uralomra, s e miatt kegyetlen Mert ennek megerősítésére, kinek sem kimélé életét, a kiről gyanítá, hogy ellene tör. Minek utána a vitézsége által magának a kényuralmat megszerzette, azt nagy szerencsével meg is tartá. Mert hatvan évesnél idősb korában húnyt el országa virágzása közben; és annyi idő alatt, egy ivadékot se látott meghalni, jóllehet három nővel nemzett gyermekeket, és sok unokája született.

3. Azonfelül nagy királyok valának Alexander Magnus barátai között, a kik halála után uralmakat foglalának el; ezek között Antigonus, és fia Demetrius, Lysimachus, Seleucus és Ptolomaeus. Antigonus ütközetben öletett meg a hol Seleucus és Lysimachus ellen harczolt. Hasonlókép mult ki Lysimachus Seleucus által, mert szövetségük fölbomolván, egymás ellen hadakoznak vala. Demetrius pedig ámbár leányát Seleucusnak adta nőül, de mind a mellett köztük állandó barátság nem keletkezett, a hadban elfogatott, és betegségben halt meg az ipa, veje börtönében. Nem sokára ezután Seleucus is megöletett ravasz módon Ptolomaeus Ceraunus által, a kit ő, miután az atyja által Alexandriából elűzetett, s idegen segélyre szorúlt, magához foga-

dott volt. Ptolomaeust magát pedig, állítólag, minekutána még életében átadta fiának a kormányt ez ölte meg. Minekutána ezekről úgy hisszük eleget szoltunk, nem tartjuk helytelenek, nem mellőzni Hamilcart és Hannibalt, a kik mint tudva van, mint lélek nagyságra, mind pedig leleményességre nézve minden afrikabélit fölülmúltak.

Jegyz. Demetrius (πολιορκητής) „a városokat foglaló“ melléknévvel bírt.

XXII. Hamilcar.

1. A carthagói Hamilcar, Hannibal fia, Barcas melléknévvel, az első pún háborúban, de csak ennek vége felé, mint még igen ifjú kezdte Siciliában sereget vezérteni. De mig megérkezéig, a carthagobelieknek mind vizen mind szárazon rosszúl folyt dolguk, ő maga, a hol csak jelen volt, sohasem hátrált az ellen elől, sem annak ártásra alkalmat nem adott, s ha alkalma volt gyakran nyugtalanítá, s mindig győzőként távozott. A miért, midőn a púnok Siciliában csaknem mindent elvesztettek, oly jól védé, Eryx hegyet, hogy úgy látszék, mintha itt háború sem viseltett volna. Azalatt, minekutána C. Lutatius ró-

mai consul által az aegati szigeteknél tengeri ütközetben legyőzettek, elhatározzák a carthagobeliak a hadnak véget vetni, s ez ügyet Hamilcarra bízzák. Jóllehet ez égett a harczvágytól, még is a békére törekedni hiszi vala szükségesnek, belátván, hogy hazája a kiadások által ki lévén merülve, a háború terheit tovább nem viselheti; de úgy, hogy rögtön elméjében forgatá, hogy, ha a dolgok kissé javultak, a háborút megújítja, s a rómaiakat annyira szorongatja, hogy ezek vagy vitézség által győzendnek, vagy magukat meggyőzötteknek nyilvánítandják. Ily szándokkal kötö meg a békét; de oly daczosnak mutatkozzék, hogy, midőn Catulus vonakodék a háborút megszüntetni, ha csak ő s az övéi, kik Eryxt tartják vala elfoglalva, fegyvereik hátrahagyásával Siciliából el nem távoznak: kijelenté, miszerint később hazája romjaiban elveszni, sem hogy ily gyalázattal térjen haza. Mert nem egyez meg férfiaságával, a hazájától az ellenség ellen nyert fegyvereket ennek átadni. Makacsságának amaz engedett.

2. De midőn Carthagóba jött, egész más helyzetben találta az államot, mintsem azt remélte. Mert a hosszas külszorongattatás után, oly heves belháború keletkezett, hogy Carthago, sohasem volt ily veszélyben, kivéve midőn eltörültetett. Először a zsoldosok, kik a rómaiak ellen küzdöttek volt, lázadtak föl; számszerint húsz ezren. Ezek egész Africát fölbujták, s ma-

gát Carthagót is ostromlák. S e veszélyek annyira megriaszták a púnckat, hogy még a rómaiakhoz is fordultak segélyért; a mit ezek adtak is. Végre midőn már csaknem a kétségbeesésig jutottak, Hamilcart teszik fővezéré. Ez nem csak visszaveré az ellenséget Carthagó falai alúl, ámbár ez már 100,000 fegyveresre nőtte ki magát, hanem egyszersmind annyira szorongatá, hogy szűk helyekre szorúlva, többen veszének el éhség mint fegyver által. Minden elpártolt várost, közöttük Uticát és Hippót, az Africában leghatalmasabbakat, ismét visszaszerze a hazának. És még ezzel sem érte be, hanem az állam határait is nagyobbítá és egész Africának oly nyugalmat szerzett, hogy úgy látszék, mintha itt sok éven nem volt volna háború.

3. Minekutána ezek kívánság szerint elvalának végezve, telve bátorsággal s a rómaiak iránti ellenséges indulattal, hogy a háborúra annál könnyebben leljen okot, kieszközlé, hogy mint vezér sereggel Hispaniába küldetett s elvivé ide magával, kilencz éves fiát Hannibalt. Azonfelül egy igen jeles és szép, Hasdrubal nevű ifjú is kíséré őt. Erről némelyek a mendemondát terjeszték, hogy Hamilcar őt fajtalan módon szereti; mert az ily nagy férfúnak rágalmazók nem hiányozhattak. Így megtörtént, hogy az erkölcsbíró, az erkölcsök miatt megtiltá Hasdrubálnak, azt elkísérhetni. De Hamilcar nőül adá ehhez leányát, pedig az ő szokásaik szerint nem

lehetne eltiltani a vőnek az ipávali közlekedést. E férfit azért említem, mert Hamilcar elestével, ő vezérli vala a dolgokat, s nagy fontosságú tetteket vitt végbe, mert ő első rontotta meg a carthagóbeliek ős szokásait megvesztegetések által, s mert az ő halála után Hannibal nyerte a seregtől a fővezérséget.

Jegyzet. „Praefectus morum, az carthagóbelieknél körülbelül annyi volt, mint Censor a romaiaknál, ki az erkölcsre felügyelt s a törvények átalhátóit megfenyítette.“ *Czuczor.*

A mit Nepos Hasdrubal vesztegetéseiről mond, az nem érdemel föltétlen hitelt.

4. Azomban Hamilcar átkelvén a tengeren, és Hispaniába érkezvén, nagy dolgokat vitt szerencsésen végbe; igen nagy és harczias népfajokat hódított meg, és egész Africát meggazdagította, lovak, fegyverek, férfiakkal és pénzzel. Midőn a hadat Italiába szándékozáék áttenni, Hispaniába való megérkeztének kilencedik évében, egy a Vettonok ellen vívott ütközetben megöletett. Úgy látszik, hogy ennek a rómaiak ellen való engesztelhetlen gyűlölete okozta leginkább a második pún háborút. Mert fia Hannibal, atyja szüntelen esketéseivel oda jutott, hogy inkább akart meghalni, mint a rómaiakkal nem mérközni.

XXIII. Hannibal.

1. Hannibal, Hamilcar fia, carthagóbeli. Ha igaz, mit senki sem von kétségbe, hogy a római nép vitézsége által minden népeket legyőzött, úgy tagadhatlan, hogy Hannibal minden egyéb vezéreket annyira múlt fölül eszélyességre, mint a római nép minden nemzeteket bátorságra. Mert a hányszor csak megütközék Afriában, mindig győző maradt. S ha őt hazájában polgárfelei irigysége el nem erőtléníti, úgy látszik legyőzhette volna a rómaiakat. De a sokak irigysége, legyőzte az egynek derékségét. Az atyjától öröklött, a rómaiak ellen való gyűlöletet, oly híven őrzé meg, hogy előbb mondott le életéről mint arról; sőt midőn hazájából száműzetett, és idegen segélyre szorult, soha sem szünt meg eszével a rómaiak ellen harcolni.

2. Mert hogy mellőzzem Philippust, a kit mint távollevő tett a rómaiak ellenévé, az időben leghatalmasb király Antiochus vala. Ebben annyira fölébreszté a harczvágyat, hogy egész a vörös tengertől kész volt Italiát haddal megtámadni. Midőn ehez római követek jövének, hogy szándékát kifürkésszék, és törekedjenek alattomos cselszövényekkel Hannibalt a király előtt gyanúba hozni, mintha az tőlük megvesztegetve más érzelmekkel birna mint előbb, s ők ezt

nem is tevék sikertelenül : Hannibal ezt megtudván, s magát a titkosb tanácskozásokból kizárva látván, alkalmas időben a királyhoz megy, s minekutána sokat beszélt az ő hűségéről s a rómaiak ellen való gyűlöletéről, a következőt teszi hozzá : „Atyám Hamilcar úgymond, gyermekkoromban, midőn még alig valék kilencz éves, Carthagóból Hispaniába menvén mint fővezér, Jupiternek a legkegyesb és legfőbbnek áldozatokat hozott. Mialatt ez istenes szertartás véghez viteték, kérdezé tőlem, vajjon elakarok-e menni vele a táborba? Midőn ezt örömetst elfogadám, s őt kérém, ne kételkedjék elvinni; „Megteszem mondá, ha megfogadod azt, mit tőled kívánok.“ Egyszersmind az oltárhoz vezetett, a melyen áldozni készült, s eltávolítván a többieket megparancsolá, illessem azt, s esküdjem meg, hogy sohase leendek a rómaiak barátja, Atyámnak adott ez eskümet mind e koromig úgy megtartottam, hogy ki sem kételkedhetik, miszerint a nékem még hátra levő időben ugyanoly érzelmű fogok maradni. A miért, ha a rómaiak iránt barátságos érzületű vagy, nem cselekszel helytelenül, ha azt előlem eltitkolod; ha pedig hadra készülsz, úgy magád ellen munkálkodol, ha nem engem teszesz fővezérré.

Jegyzet. Philippus, Macedonia királya,
220—179.

Antiochius, a nagy, melléknévvel Syria királya 223—187.

Jupiter stb. Föltünő, hogy N. azt állítja, hogy a carthagobeli Hamilcar, legnagyobb ellenei, a romaiak istenének hozott áldozatokat; ez állítást megfejtí a görögök és romaiak azon eljárása, miszerint idegen népek isteneit, saját isteneik nevén nevezték, ügyelve természetesen a hasonlatosságra. Itt Baal értetődik, a phoenicia és carthagobeliek legfőbb istene.

3. Az említett korban tehát, atyjával Hispaniába ment; a kinek halála után, Hasdrubal fővezérré választatván, az összes lövasságot vezérli vala. Minek utána az is megöletett, a hadsereg az összes főparancsnokságot néki adta át. Ez hírül vitetvén Carthagóba, törvényesen helybenhagyatott. Így Hannibal, még nem 25 éves, fővezérré lévén, a következő három évben Hispania minden népeit meghódította; Saguntumot, a rómaiak szövetségését ostrommal elfoglalá; három igen nagy sereget gyűjtött. Ezek egyikét Africába küldé, másikat fivére Hasdrubal vezérlete alatt Hispaniában hagyá, harmadikát magával vezeté Italiába. Átment a pyrenaei hegyeken; a merre csak ment mindenütt megütközék a lakókkal s kit sem hagyott hátra legyőzetlenül. Minek utána az alpesekhez ért, a melyek Italiát Galliától elválasztják, s a melyeken előtte sereggel senki sem ment át, kivéve a

görög Herculest, a miért e hegység mai nap is görögnek neveztetik; az alpesek lakóit, kik az átkelésben gátolni akarák fölkonczolá, járásokat nyitott, utakat készített, s kieszközlé, hogy föl-szerelt elefánt járhatott ott, a hol azelőtt egyes fegyvertelen ember is alig vergődhetett keresztül; ezen által vezette seregeit s eljutott Italiába.

4. Megütközék először a Rhone folyónál, P. Cornelius Scipioval s azt visszanyomá. Ugyan-ezzel küzdött Clastidiumnál a Pó mellett, s őt megsebesítvén megszalasztá. Harmadszor ugyan ezen Scipio jött ellene társával, Tiberius Longussal a Trebia mellett. Ezekkel megütközött, s mindkettejüket legyőzte. Innen a ligurok tartományán köröszkül, átkelt az Apennineken, Etruriába tartván. Ez utjában oly súlyos szembetegség érte, hogy azóta már csak jobb szemét használhatá. Mialatt e betegség által gyötörteték és gyalog úton viteték, C Flaminius consult a seregével lesbe csaltat, megölte s nem sokára ezután C. Centenius praetort is, ki válogatott sereggel a hegyszorosokat tartja vala elfoglalva. Innen Apuliába jutott, hol két consul állta utját: C. Terentius és L. Aemilius. Mindkettőjük seregét egy ütközetben megfutamítá, Paulus consult megölte, s kivüle még néhány volt consult, ezek között Cn. Servilius Geminust, ki az előbbi évben volt vala consul.

Jegyz. A Rhone melletti ütközet, csak ki-

sebbszerű lovassági összeütközés volt, a melyben más hírek szerint a romaiak maradtak győzők.

Az említett második ütközet, nem a Pó, hanem a Ticino mellett történt.

Paulus t. i. L. Aemilius Paulus.

5. Minek utána ez ütközet vívatott, Roma ellen indult, annélkül, hogy valaki ellentállott volna; s a szomszéd hegyeken szállott meg. Midőn innen néhány napi táborozás után visszatért Capuába, Q. Fabius Maximus romai dictator állta útját a falernumi mezőn. Itt szűk helyre szorúlva, éjjel kiszabadítá magát seregének minden vesztesége nélkül, s rászedte az oly ravasz vezért, Fabiust. Sötét éjjel t. i. tulkok szarvára száraz galyakat kötött, ezeket meggyújtá, s ez állatok nagy sokát szétszórva az ellenség ellen hajtatta; s e váratlan jelenet tekintete által annyira megrémülének a romaiak, hogy ki sem merte a táborárkot túllépni. Csak kevés nappal ez esemény után, M. Minucius Rufus lovassági vezért, ki a fővezérrel a dictatorságban osztozék, csel által megütközésre bírta, és megszalasztá. Tiberius Sempronius Grachus, a másodszor consult, Lauaniában, távollevén, lesbe csalta s megölte. Hason módon ölte meg Venusia mellett M. Claudius Marcellust, az ötödször consult. Sok volna elősorolni minden csatáit. A miért legyen elég ez egyet mondanunk, a miből kivehető, hogy mily jelentékeny férfiú volt: a mig Italiában maradt,

senki vele csatarendben sikra nem szállt, kisémet üté fel ellene, a cannaei harcz óta nyílt téren táborát.

Jegyz. A cannaei harczban esett el L. Aemilius Paulus.

6. Innen le nem győzve, hona védelmeül visszahivatván, hadakozék P. Scipioval, Publiusnak, a kit ő először a Rhone, másodszor a Pó, harmadszor a Trebia mellett megszalasztott volt, fiával. Ezzel, már kilévén hazája merülve, a jelen időre békét akart kötni, hogy azután annál erélyesebben foghasson a háborúhoz. Összejőnek tanácskozni; a föltételekben meg nem egyeznek. Kevéssel ezután megütközék vele Zama mellett: leveretett, s a mi alig hihető, két nap és éjén át Hadrumentumba érkezék, a mi Zamától mintegy 300 mértföldnyire van. E futásában a numidák, kik vele együtt menekültek ki az ütközetből, cselt hánytak neki; de nem csak elkerülte őket, hanem el is nyomta. Hadrumentumban a futásból megmaradtakat egybegyűjté, s új toborzások által néhány nap alatt, számosakat gyűjtött.

Jegy. Publiusnak fiával sat. Némely szövegkiadások s ezek között Nipperdey-é szerint is, Publiust szalasztá meg; de Siebelis a szöveget itt elrontottnak véli s Publiust Genitivusba tévén, odda függeszti a filiumot.

300 mértföldnyire sat. a szöveg szerint háromszázezer lépésnyire; de minek utána egy romai mértföld 1000 lépésnyi, helyesnek véltük így fordítani.

7. Mialatt ő a legbúzgóbban foglalkozik vala a hadi készületekkel, a carthagobeliek megszüntetik a háborút a romaiakkal. Mindazonáltal tovább is vezérlé a sereget, s vállalatokat vitt végbe bátyjával Magoval, egész P. Sulpicius és C. Aurelius consulokig. Mert ezek fősége alatt, carthagói követek jövének Romába, kik a romai tanács és népnek hálát mondjának, hogy velük békét kötöttek, s e miatt nekik arany koronát adjanak s egyszersmind kérjék, hogy kezeseik Fregellaeiben tartassanak, s a foglyok adassanak vissza. Ezeknek tanácsvégzésben feleletül adott, hogy ajándékuk kedvesen fogadtatott, kezeseik a kért helyen fognak tartatni, de a foglyokat nem adják vissza, mert Hannibal, a kinek búzdítására a had elkezdődött, ki a romai név ellen a legellenségesb érzületű, még most is a seregüknél van mint fővezér, s szintűgy ennek fivére Mago. E feleletet megtudván, a carthagobeliek Hannibalt és Magot hazahivják. Visszatérte után praetorra neveztetett, minek utána király volt vala huszonkét évig. Mert mint Romában consulokat, úgy Carthagóban évente két királyt választanak. E hivatalában hasonló serénységűnek mutatkozik Hannibal, mint a hadban. Mert új

adók által kieszközlé, hogy nem csak a pénz volt meg, mit a romaiaknak kötés szerint fizetni kelle, hanem még maradt is, a mi a közpénztárba tétetett. A praetorsága után következő évben, M. Claudius és L. Furius consulok alatt, Romából követek jövének Carthagoba. Gyanítván Hannibal, hogy ezek az ő kiadatását követelendők jöttek Romából, előbb mintsem a tanács elé bocsátattak, titkon hajóra szállott, s Syriába menekült Antiochushoz. Ez kitudódván, a punok két hajót küldenek utána, kit őt ha elérhetik elfogják; javait elkobozzák, házat lerontják, magát száműzöttnek nyilvánítják.

Jegyz. Király volt vala. Hannibal nem király, hanem suffet volt.

8. S Hannibal mégis, három évvel hazájából való menekülte után, L. Cornelius és Q. Minucius consulok idejében, őt hajóval Africába jött, Cyrenae környékére, ha talán a carthago-beliek bízván és számítván Antiochusra, hadra birathatnának; mert azt már rábirta volt, hogy hadat vezessen Italiába. Ide hívá fivérét Magot. Megtudván ezt a punok, a távollevő Magot, ugyanazon büntetésben részesítettek mint fivérét. Midőn ezek kétségbeesve a dolgok fölött, a horgonyokat fölszedék s szélnek ereszték vitorláikat, Hannibal eljutott Antiochushoz; Mago haláláról kettős hír van. Mert némelyek azt ír

ják, hogy hajótörés, mások hogy saját szolgálai által veszett el. Antiochus pedig, ha hadviselés közben, csak úgy akarta volna Hannibal tanácsait követni mint azt kezdetben tette, közelebb harczolt volna a főuralom fölött a Tiberhez, sem a Thermopylákhöz. Ámbár az belátja vala, hogy ez sokat cselekszik botorúl, mégis semmi dologban nem hagyta őt el. Vezérelt néhány hajót miket Syriából Ázsiába kelle vezetnie, s ezekkel a pamphiliai tengeren, a rhodusiak hajóhadával megütközék. Ámbár az ellenek soka által az övéi legyőzettek, ő, a mely szárnyon vezérlett, győzött.

9. Miután Antiochus leveretett, félvén ne hogy kiadassék, a mi ha hozzá férnek kétség nélkül megtörténendett, Cretára ment a gortyniusokhoz, hogy itt megfontolja, hogy hova menjen. A mindenek között legravasabb férfiú átlátja vala azomban, hogy nagy veszélyben forog, ha nem intézkedik, a cretabeliek kincsvágya miatt. Nagy összeg pénzt hozott ugyanis magával, s tudta hogy ennek itt hire kelt. Tehát a következő cselhez fogott. Több kétfülű korsót megtöltött ólommal, legfölül pedig befödi arany és ezüsttel. Ezeket az előkelők jelenlétében, Diana templomába leteszi, színlelvén, hogy magát és kincseit hűségükre bizza. Miután őket így rászedte, az ércszobrokat miket magával hozott volt, minden pénzével megtölti, s azokat a ház csarnokában elszórja. A gortyniusok a templo-

mot nagy gonddal őrizék, nem annyira a többiek-től, mint inkább Hannibaltól, ne hogy tudtuk nélkül valamit kivigyen s magával elhordjon.

10. Így megmentvén javait, s a cretabelieket rászedvén, a ravasz pún Pontusba jutott Prusiashoz. Ennél ugyanoly érzelműnek mutatkozik Italia iránt, s mit sem tőn egyebet, mint a királyt fegyverzés és gyakorlá a romaiak ellen. Midőn ennek hatalmát gyöngének látja vala, megnyeri számára a többi királyokat s egyesít vele harcias néptörzseket. Ellenségeskedésben volt vele a pergamenusi király Eumenes, a romaiak nagy barátja, s had folyt köztük vizen és szárazon; annál inkább kívánta ezt Hannibal legyőzve. Hanem mindkét helyen erősebb vala Eumenes a romaiak szövetsége miatt; őt elmozdítván tehát, hívé hogy a többi könnyen sikerülend neki. — Megölésére a következő cselhez folyamodék. Kevés nap alatt a hajókkal valának küzdendők. Hannibal fölülmulaték a hajók számára nézve; csellel kelle tehát harcolni, miután fegyveres erőre egyenlőtlen vala. Megparancsolá ezért, hogy minél több élő mérges kigyót fogjanak, s cserépedényekbe zárják. Miután ezek nagy száma egybegyűjtetett, azon napon, a melyen a tengeri ütközetnek történnie kelle, a hajók fegyvereseit egybehívja, s meghagyja nekik, hogy mind az egy Eumenes király hajójára rohanjanak, s ériék be a többiek ellen magukat védeni: a mit a kigyók sokasága miatt

könnyen fognak tehetni. Hogy tudhassák, mely hajón van a király, azt kieszközölné. Akár elfogják azt, akár megölik, nagy jutalmat ígért nekik.

XI. Minekutána harczosit így buzdította, a hajóhadak mindkét részről ütközetbe lőnek vezetve. A csatarend fölállittatván, mielőtt a harczra jel adatott, Hannibal, hogy az övéinek tudtúl adja, hogy hol van Eumenes, csólnakon hirnököt küld el a bottal. Ki az ellenség hajóihoz érven s a levelet előmutatván mondá, hogy a királyt keresi, mire rögtön Eumenes elé vezettetett, ki sem kételkedvén, hogy a levélben a béke felől van írva. A hirnök, miután az övéinek a vezéri hajó tudtúl adatott, visszatért oda, a honnan kiindult volt. Eumenes pedig elolvassván a levelet, mit sem talált abban egyebet gúnyolódásoknál. Jóllehet a fölött csudálkozáék s okát nem találhatta, mégis nem habozott az ütközetet rögtön megkezdeni. Ez összecsapásban, Hannibal meghagyása szerint a bithyniaiak mind Eumenes hajójára rohannak. A kiknek rohamának ez ellent nem állhatván, futásban keresé menedékét, mit nem lelt volna, ha csak nem vonúl az őrcsapatok közé miket a közel parton fölállított volt. Midőn a többi pergamenusi hajók, az ellenséget hevesebben szorongaták, a cserép edények mikről főnebb emlékezést tevénk, rájuk kezdének vettetni. Ezeknek vetése eleve nevetésre gerjeszté a harczolókat, minthogy föl nem fog-

ták, hogy miért történik ez. De miután a hajókat telve látták kigyókkal, e váratlan dolog által elrettentve, minthogy nem tudták, hogy mi ellen védjék magukat leginkább, hajóikat megfordíták s tengeri táborukba visszavonulának. Így multa fölül csellel Hannibal a pergamensiak fegyvereit; és nem csak ekkor, hanem gyakran másszor is szárazon legyőzte az ellenséget eszélyessége által.

Jegyz. a bottal. „*Cum caduceo*. Caduceus Mercur botjának neveztetik, mert, a mese szerint, az egykor két víaskodó kigyó közé dobta, s az által a küzdésnek véget vetett, s mindkettőt botjára tekerte. Innét ezen bot a béke jelképének vétetett, s annyit tesz, hogy a ki azzal jő, annak ellenséges szándéka nincsen.“ *Czuczor*.

12. Mig ezek Ázsiában történtek, megessett, hogy Prusias követei Romában L. Quintus Flamininus volt consulnál lakmároztak, s itt szóba jöven Hannibal, egyikük mondá, hogy az Prusias birodalmában van. Ezt Flamininus más nap tudtúl adta a tanácsnak. Az egybehívott atyák, kik Hannibal élven, sohasem hívék magukat biztosaknak cseleitől, követeket küldének Bithyniába s ezek között Flamininust, kik kérjék a királyt, ne tartsa magánál legnagyobb ellenségüket, hanem szolgáltassa ki nekik. Ezeknek tagadólag felelni Prusias nem mert; csak

arra kérte, ne kívánjanak tőle oly tettet, a mi a vendégjogot sérti; ők azomban ha lehet, fogják el, tartózkodási helyét könnyen megjelölhetik. Mert Hannibal egy és ugyanazon helyen szok vala tartózkodni, egy erődben, melyet a király adott volt neki lakhelyül; ez pedig úgy vala építve, hogy az épület minden oldalán valának kijárások, aggodalomból, nehogy megtörténjék valaha, a mi megtörtént. Midőn a romai követek ide érkezének s házáat bekeríték, az ajtónálló szolga kinézvén, hírül adá Hannibálnak, hogy szokatlanul nagy számú fegyveresek mutatkoznak; ki is megparancsolá néki, hogy járja körül az épület minden nyílásait, s hozza gyorsan hírül, vajjon egyenlő módon van-e körülvéve minden oldalról. Midőn néki a szolga gyorsan tudtúl adá, hogy mint áll a dolog, s hogy minden kijáratok elfoglalvák, érzé hogy ez nem esetleg történt, hanem hogy ez őt illeti, s hogy tovább életét meg nem mentheti. Hogy ezt ne veszejtse el másnak kénye szerint, megemlékezvén régi derékségéről, mérget vőn, a mit mindig magával szok vala hordani.

13. Így holt meg a nagy hős, sok és változó fáradalmak után, 70-ik évében. Kiknek consulsága alatt húnyt el, különbözők a vélemények. Mert Atticus, annales-jeiben, M. Claudius Marcellus, és Q. Fabius Labeo consulok alatt mondja megholtanak; Polybius ellemben L. Aemilius Paulus és Cn. Baebius Tamphilus; Sulpicius

Blitho végre P. Cornelius Cethegus, és M. Baebius Tamphilus consulok alatt. És e nagy férfit, ámbár annyi háborúkkal sokfelé volt elfoglalva, mindazonáltal a tudományokra is fordított némi időt. Mert van néhány könyve, görög nyelven írott, és ezek között egy a rhodusiakhoz írt, Cn. Maulius Vultonak Ázsiában viselt dolgairól. Háborúit sokan följegyezték, de különösen ketten, kik vele a táborban valának s vele éltek, a mig a sors engedte: Silenus, s a lacedaemon Sosilus. Ezen Sosilus volt Hannibal tanítója a görög irodalomban; de ideje e könyvet befejeznünk s a római hadvezérekről szólnunk, hogy tetteiket össze hasonlítván, meglehessen határoznunk, kik érdemelnek elsőséget.

Jegyz. A t t i c u s életrajza következik; Polybius és Sulpicius Blithot illetőleg lásd C. Nepos. életrajzát.

CORNELIUS NEPOSNAK

a latin történetírókról szóló köny-
véből.

XXIV. M. Porcius Cato.

A Tusculum municipiumból való M. Cato ifjúkorát, mielőtt hivatalokat keresett a sabínok földjén töltötte, minthogy ott atyjától rá maradt örökséggel bir vala. Innen L. Valerius Flaccus buzditására, ki a consuli és censori hivatalban tisztvársa vala, mint M. Perpenna voltcensor szokta beszélni, Romába költözött s a forumon megjeleneni kezde. Első hadiszolgálatát 17 éves korában tette Q. Fabius és M. Claudius consu-
lok alatt. Hadi tribun volt Siciliában. Innen visszatérván C. Claudius Nero táborát követte, és nagyrabecsültetik tevékenysége a Sena mel-
letti csatában, a hol elesett Hannibal fivére, Has-
drubal. Quaestorul P. Africanus consul mellé jutott; de nem élt vele tisztí viszonyához

illőleg; mert teljes életében ellensége maradt. Plebeji aedilissé C. Helviussal lőn. Mint praetor Sardinia provinciát nyerte, a honnan azelőtt mint quaestor Afrikából visszetérvén, magával hozta volt Q. Ennius költőt; a mit nem becsülünk kevesebbre, mint bármi még oly tekintélyes győzelmét Sardinia fölött.

Jegyz. municipium névvel neveztetének Román kívül Italia mindazon városai, melyek romai polgári joggal, de külön törvények és hatóságokkal birtak. H a d i t r i b u n, minden legionál hat volt, kik fölváltva viselék a vezérséget. Q u a e s t o r u l — — — j u t o t t, a sors által; mert a quaestorok sorsot szoktak vala húzni a fölött, ki melyik consult, vagy praetort kövesse; a mi a quaestorok hivatalát illeti, ezek a pénzügygyel foglalkozának.

A két plebeji aedil mellett két curuli aedil is létezett, ezek eleve patriciusok közül választatának.

Q. Ennius, 269-ben Kr. sz. e. Rudiä városban Calabrióban született; a legrégibb romai költők egyike, nevezetes különösen annales című eposi költeménye által, melyben a romai történetet tárgyalta.

2. Consuli hivatalt. L. Valerius Flaccussal viselt, minek utána sors által a túlsó Hispaniát nyerte volt tartományúl, és innen dicsőséget hozott magával. Minthogy itt hosszabb időig maradt,

P. Scipio Africanus másodszor consul, a kinek előbbi consulatusában quaestor volt vala, a tartományból elakará őt üzni, s maga a helyébe következni; de jóllehet Scipio az első helyet bírja vala az államban, még sem birta ezt a tanács beleegyeztével kieszközölni, minthogy ekkor a köztársaság nem befolyás, hanem jog szerint kormányoztaték. Ezért neheztelvén, consulsága elteltével, hivatal nélkül maradt a városban. Cato ellemben ugyanazon Flaccussal censorra tétetvén, szigorúan tölté be hivatalát. Mert részint több nemest büntetett meg, részint pedig számos új határozatot vön fel edictumjába, melyek által, az ekkor már már elharapódzó fényűzés elnyomassék. Mintegy nyolczvan éven át, ifjúságától aggkoráig, nem szünt meg a köztársaság javáért gyűlölkedést szenvedni. Sokaktól perbe idézve, nem csak mit sem veszített jó hírnevéből, sőt a mig csak élt, növekedék erényei dicsérete.

Jegyz. Censori hivatalában való szigora miatt nyerte Cato a **censorius** nevet. Edictumoknak neveztettek a rendszabályok, miket a praetorok és censorok hivataluk elfoglalásakor közrebocsátottak.

3. Minden dologban különös buzgóságot tanusított. Mert értelmes földművelő, tapasztalt, jogtudós, nagy hadvezér, meglehetősen szónok, s

az irodalom buzgó kedvelője vala. Ez utóbbihoz ugyan csak előhaladottabb korában fogott, még is oly haladást tőn benne, hogy a görög és romai történetek között nem könnyen található valami, a mit ő ne ismert volna. Ifju korától beszédeken dolgozott. Aggkorában történeti munka írásához fogott, mely 7 kötetből áll. Az elsőnek foglalatja a romai nép királyainak viselt dolgai, a második és harmadiké, Italia minden városainak eredete: úgy látszik ezért adta az egész munkának az „Eredetek“ nevet; a negyediké az első púnháború; az ötödiké pedig a második; és mind ez sommásan adatik elő. Hasonló módon mondja el a többi háborukat egész Servius Galla praetorságaig, ki Lusitaniát kifosztotta. És pedig a hadvezéreket e háborúkban nem nevezi meg, hanem csak az eseményeket jegyzi föl, névmegnevezés nélkül. Ugyan e könyvekben mondja el, mi történik, vagy mi nevezetes látható Italia és a két Hispaniában. És itt nagy szorgalmat és pontosságot tüntet elő, de nem tudományt. E férfiú életéről s jelleméről többeket jegyeztünk föl azon könyvben, melyet külön irtunk felőle T. Pomponius Atticus kérelmeire; a miért azokat, a kik Cato iránt érdeklél viseltetnek, oda utasítjuk.

XXV. T. Pomponius Atticus.

1. T. Pomponius Atticus, ős római család ivadéka, az elődeitől öröklött lovagi méltóságot folytonosan föntartá. Atyja gondos, gyöngéd, az akkori időkhöz mérve gazdag s különösen tudomány kedvelő férfiú vala, ki valamint maga kedvelte a tudományokat, úgy fiát is mindazon tanokban taníttatá, melyek az ifjúkorhoz illők. De a gyermek is a tanulékonyzágon kívül igen kellemes hang és kiejtéssel is birt, úgy hogy nem csak könnyen fölfogá a néki előadottakat, hanem azokat kitűnően ki is ejté. Mi okból gyermekkorában kortársai közül kitűnőnek mondaték, és sokkal inkább kitűnt közülük, semhogy azt nemes érzületű tanuló társai nyugodtan tűrhették volna. Így tehát szorgalma által mindnyájukat buzditá. Közöttük valának L. Torquatus, C. Marius a fiú, és M. Cicero, kiket viseletével annyira magához csatolt, hogy ezeknek soha ki sem volt kedvesebb.

Jegyz. Ős római család sat. A Pomponiusok, Pompotól származtatják magukat, Numa Pompilius egyik fiától.

L. Manlius Torquatus 65-ben K. e. volt consul.

C. Marius, fia Mariusnak a cimberék és teutonok meggyőzőjének.

M. Tullius Cicero, az ismert író, 63-ban Kr. e. volt consul.

2. Atyja korán elhalt. Ő maga mint ifju, P. Sulpiciussal vala rokonsága miatt, az mint néptribun megöletvén, nem volt veszélyen kívül. Mert Pomponius unokanénje Anicia, Sulpicius fivérének, Serviusnak volt neje. Midőn tehát Sulpicius megöletése után, Cinna fölkelése által zavarban látja vala a köztársaságot, és belátja, hogy méltóságához illően nem élhet, annélkül hogy az egyik vagy másik pártot meg ne sértse, minthogy a polgárok egymás közt meghasonolva, részint Sulla, részint Cinna felekeztéhez csatlakoztak: alkalmasnak tartá az időpontot vágyódását követni, és Athenaebe költözék. Mindazonáltal, nehogy a külföldön való e tartózkodása miatt vagyonában kárt szenvedjen, ide hozta magával annak legnagyobb részét. Itt úgy élt, hogy minden athenaei méltán nagyra becsülte. Mert a kedvességen kívül, melylyel már az ifju nagy mérvben birt, gyakran segíté pénzével állami háztartásukat. Midőn t. i. kölcsönt kelle fölvenniök, s elfogadható feltételek mellett nem kaphatának, ő mindig közbejáró volt, és úgy, hogy sem uzsorás kamatot nem vőn, sem a kiszabott időn túl nem hitelezett. És ez mindkettőnek javára volt. Mert sem engedékenység által adósságukat idült bajjá válni nem engedte, sem a kamatok emelése által azt nem növelte. E szi-

vélyességet bőkezűséggel is kapcsolá egybe. Mert mindnyájukat megajándékozá gabonával, úgy hogy minden egyes hét mérőt kapott, mely mérték Atticában medimnusnak neveztetett.

III. Magaviselete olyan vala, hogy a legalsóbbakhoz leereszkedőnek, mégis a főlebbvalókkal egyenlőnek látszék. A minek folytán megtörtént, hogy minden lehető tiszteletben részesíték s polgártársukká akarak őt teni; de e jótéteményt elfogadni nem akará, mert némelyek szerint a ki másutt polgárrá lesz, elveszti a romai polgári jogot. [¶]Mig ott volt, ellenzé, hogy neki szobrot emeljenek, mint távollevő meg nem akadályozhatta. Így tehát a legszentebb helyeken állítának egynehányat neki és Midiasnak: ez t. i. minden országos ügyek elintézésében tanács és tettben segélyükre volt. Ha tehát egyrészt a szerencse ajándoka volt, hogy ép azon városban született a melyben a föld uralma összpontosítva vala, úgy hogy az volt szülő- és lakhelye is; másfelől eszélyességének bizonyása, hogy midőn ama polgárzatba vonult, a mely régiségre, műveltség és tudományosságra minden egyebet fölülmúl vala, mindnyájak előtt kedvessé lőn.

Jegyz. Midias, előkelő athenaei, ki midőn Sulla Athenaet elfoglalta, ennél kieszközlé, hogy az életben maradott polgárok nem bántalmaztattak.

4. Midőn Sulla, Ázsiából visszatérvén ide

jött, lebilincselve az ifju műveltség és tudományossága által, mindig maga körül tartá Pomponiust. Mert görögül oly jól beszélt, hogy született athenaeinek látszék; a latint pedig oly jó hangzattal ejté ki, hogy észrevehető vala, miszerint ő bizonyos vele született, nem pedig tanult kellemmel bir. Ugyan ő fölül nem mulhatón szavalt görög és latin versezeteket. Így történt, hogy Sulla sohasem bocsátá őt el magától, s magával akarta vinni. Midőn törekvék őt erre reábirhatni: „Szünjél meg, kérlek, ugymond Pomponius, engem azok ellen vezetni akarni, a kikkel ellened harczolnom az által kerültem el, hogy Italiát elhagytam.“ Sulla pedig megdicséré az ifju kötelességérzetét, s megparancsolá, hogy minden ajándokokat, miket Athenaeban kapott volt, annak átadjanak. Itt több évig tartozkodván, jóllehet vagyonával a mennyire gondos házigazdához illik foglalkozék, részint minden egyéb idejét a tudományokra vagy az athenaebeliek közügyeire fordítá, mindazonáltal Rómában is teljesíté kötelességét barátai iránt. Mert mind gyűléseikre járdogált, mind, ha valami fontos ügy fordult elő, nem hiányzott. Így Cicero iránt minden veszélyekben ritka hűséget tanusított, s midőn ez számüzetett, 250,000 sestertiumot ajándékozott neki. De midőn a romai zajongások lecsillapodtak, visszatért Romába, úgy hiszem L. Cotta és L. Torquatus consulok idejében. Elmenetele

napját az egész athenaei polgárzat úgy ülte meg, hogy könyekkel bizonyíták, mennyire fognak utána kívánczolni.

Jegyz. „Sestertium ducenta quinquaginta millia. Azaz: sestertiorum, körülbelül 16,666 ezüst forint. Mert sestertius közel négy pengő krt tőn.” *Czuczor.*

5. Volt anyjáról nagybátyja, Q. Caecilius római lovag, L. Lucullus barátja, gazdag és igen mogorva férfin. Ennek nyerseségéhez úgy alkalmazkodék, hogy jóllehet ki sem férhetett meg vele, ő szeretetét annélkül, hogy azt megsértette volna, késő vénségig megőrizé. De e kegyeletteljes viseletnek vette is jutalmát. Mert Caecilius meghalálózván, fiának fogadta és vagyona három negyedrésszében örökösévé tette. A mely örökségből mintegy 10,000,000 sestertiumot nyert. Atticus nővére Q. Tullius Cicero-nak volt neje s e házasságot M. Cicero létesítette, a kivel oskolatársaságától fogva szoros barátságban élt, jóval szorosabban mint Quintussal, miből kiviláglik, hogy a barátságra nagyobb befolyással van a jellemek hasonlósága, mint a rokonság. Q. Hortensiussal is, ki az időben első szónok vala, oly bizalmas viszonyban állott, hogy bajos leendett megkülömböztetni, vajjon melyikük szereti jobban Cicero-e vagy Hortensius. És a mi a legnehezebb, ő kieszközlé,

hogy a kik annyira voltak vetélytársak, soha sem törekedtek egymás ellen, s hogy ő volt a kapocs, mely ily férfiakat összefűzött.

Jegyz. L. Licinius Lucullus, vezér a 5-ik mithridatesi háboruban.

Q. Tullius Cicero, Marcus fivére.

Q. Hortensius Hortalus, Roma egyik legnagyobb szónoka, később Cicero által fölülmulatott.

6. A közügyekben úgy forgolódék, hogy mindenkor az optimatokhoz tartozék és számíttaték, annélkül azomban hogy a polgári forrongásokba avatkozott volna, mert a kik azokba keverednek, úgy véli vala, oly kevésbé rendelkezhetnek hatalmukkal, mint azok, kiket a szélvészek hánytorgatnak. Tiszteket soha nem keresett, noha neki azokhoz az ut nyitva állandott mind kedveltsége, mind rangja miatt: mert azokat a hivatalvadászat megvesztegetése miatt sem az ősök szokása szerint keresni, sem a törvények föntartása mellett elnyerni, sem pedig a nép erkölcsi romlottsága folytán veszély nélkül a hazára nézve üdvösen betölteni nem lehetett. Nyilvános árverezésekre soha nem ment. Soha nyilvános kezes vagy haszonbérő nem volt. Kit sem vádolt be, akár ön nevében, akár aláírással, ön ügyeiben soha nem perlekedett. A néki több consul és praetor által ajánlott prae-

fecturákat úgy fogadta el, hogy kit sem követett a tartományába, beérvén a névvel, a vagyonbeli nyereséget megveté; még Q. Ciceroval sem akart Ázsiába menni, midőn e mellett legatus lehetett volna. Nem vélé illőnek ugyanis, hogy midőn a praetorságot magát viselni nem akarta, más praetornak legyen kísérelője. S ez által nem csak tekintélyéről gondoskodott, hanem egyszerűsége nyugalmaról elkerülvén így a vétekek még gyanuját is. Ez által történt, hogy mindenek előtt annál becsesebb volt tekintete, mert láták hogy becsületességén, nem pedig félelem vagy reményen alapul.

Jegyz. „*hastā publicā*” nyilvános árverések, mert ezeken mint régi szokás szerint az ellenséges zsákmány eladásánál, jelöl dárda (*hasta*) szokott kitűzetni. E helyen száműzött polgárok javainak elárverezése értetődik.

Praes. Így neveztetik, ki magát vagy másért valamely nyilvános ügyben kezeskedik. *Maniceps* pedig az vala, ki a néptől valamit vett, vagy kibérlett. *Czuczor.*

7. A midőn a Caesar-féle polgárháború megkezdődött, mintegy hatvan éves vala. Fölhasználta tehát a neki kora által nyújtott szolgálati mentességet, és nem mozdult ki a városból. A mire Pompejushoz menő barátainak szükségük vala: mind azt a maga vagyonából

adá. Magát a vele baráti viszonyban levő Pompejust sem sérté meg honmaradásával; mert nem részesült általa semmi kitüntetésben; mint akik tőle vagy hivatalokat vagy gazdagságot nyertek, s részint igen kedvetlenül követték táborát, részint őt a legnagyobb mérvben megsértvén, hon maradtak. Atticus veszteg maradása pedig oly kedves volt Caesar előtt, hogy midőn mint győző, levél által minden polgárra pénzharácsot vetett, őt nem csak nem terhelte, hanem nővére fiát is és Q. Cicerot, kik Pompejus táborát követték volt, irántai tekintetből szabadon bocsátá. S így régi életelveivel elkerülte az új veszélyeket.

Jegyz. nővére fiát. Q. Cicero fiát.

8. Következett Caesar megöletése után azon idő, midőn a főhatalom a Brutusok és Cassius kezeiben lenni, s az egész köztársaság hozzájuk szítani látszék M. Brutussal oly viszonyban állott, milyenben ez ifju társai között senkivel sem, és nem csak a tanácsban, hanem a társalgásban is legtöbbre becsültetett általa. Indítványt tévének néhányan, hogy a romai lovagok állítsanak föl Caesar megölőinek javára külön pénztárt. Ezt könnyen hívék létesíthetni, ha ama rend főnökei is hozzájárulandnak pénzbeli segélylyel. Fölszólítá tehát C. Clavius, Brutus benső barátja Atticust, legyen ama vállalat feje. De ő, kötelességül tartván, barátan pártoskodás

nélkül segíteni, s az ilyes tervektől mindig idegenkedvén, felele: ha Brutus élni akar az ő javaival, a mennyire ezek engedik rendelkezésére állanak; de ama indítvány iránt sem szóba, sem szövetségbe nem álland senkivel. Így ezen egy-érmű egyesület ez egynek meg nem egyezése által szétbomlott. Nemsokára ezután Antonius fölül kezd kerekedni, úgy, hogy Brutus és Cassius ügyük felől kétségbeesve, ama tartományokba mentek számkivetésbe, miket nekik a consul forma végett adott volt. Atticus, ki míg ama párt virágzott, azt a többiekkel segíyezni vonakodott, a hanyatló s Italiából vonuló Brutusnak 100,000 sestertiumnyi ajándékot küldött; ugy szinte meghagyá, hogy annak az ő távollétében 300,000 sestertiumot kifizessenek. Sem nem hízelt az annál hatalmasb Antoniusnak, sem a reménynélkülieket el nem hagyá.

Jegyz. Brutusok. M. Junius Brutus és D. Junius Brutus, kik Cassiussal képezték a Caesar elleni összeesküvés fejeit.

9. Következik a mutinai háboru. Ha ennek folyama alatt csak előrelátónak mondanám, kelletnél kevésbé dicsérném, mert ő itt csaknem istentől ihletett volt, ha csakugyan isteni ihletésnek lehet nevezni, az állandó természeti jószívűséget, melyet semminemű esetek meg nem ingattak vagy csökkentettek. Antonius ellenség-

nek nyilvánítva elhagyta volt Italiát s visszajövetelére többé semmi remény nem létezett. Nem csak személyes ellenei, kik ekkor igen hatalmasok és sokan valának, hanem azok is, kik ellenségeihez csatlakoztak volt, és neki ártván valami előnyt vélének elnyerhetni, üldözik Antonius barátjait, Fulvia nejét mindentől megfosztani törekvének, sőt gyermekeit is meg akarák ölni. Atticus ámbár oly benső viszonyban volt Ciceróval, s oly baráti érzülettel viseltetik Brutus iránt, nem csak nem nyújtott segédkezet ezeknek Antonius sértésére, sőt inkább ennek a városból menekülő barátait a mennyire tőle kitelt, oltalma alá vevé, s mire szükségük volt, abban segíté. P. Volumniusnak épenséggel annyit adott, hogy annál többet atyja sem adhatott volna neki. Magának Fulviának pedig, midőn ez folytonos perekbe keverteték, és heves fenyegetések által szorongattaték, oly fáradhatlan készséggel szolgálta, hogy az sohasem jelent meg Atticus ügyvédsége nélkül törvényszék előtt, s ez helyette mindenben kezeskedék. Sőt mi több, minthogy az még kedvezőbb körülményeiben bizonyos határozott fizetési határidőre falusi jószágot vett volt, s most szerencsétlensége bekövetkeztével kölcsönt semmikép sem kaphatott, ő közbe veté magát s pénzt kölcsönze neki, kamat és minden kötlevél nélkül; mert legnagyobb nyereségnek tartá elismerőnek és hálásnak mutatkozni, s egy-szersmind bebizonyítani, hogy ő az emberek,

nem pedig ezeknek szerencséje iránt szokott baráti érzülettel viseltetni. Mert midőn ő ezt tevő, ki sem vélhette, hogy a körülmények miatt teszi. Minthogy t. i. ki sem remélhette, hogy Antonius uraíomra jutand. Mindazonáltal némely optimatok lassankint rosszalták, hogy ő igen keveset látszék gyűlölni a rossz hazafiakat. Ő azomban, mint önálló ítéletű, inkább arra ügyelt, mit illik tennie, mintsem arra, hogy mit fognának mások dicsérni.

10. Egyszerre változott a szerencse. A mint Antonius Italiába visszatért, mindenki igen veszélyesnek tartá Atticust a nagy barátság miatt, melyben Cicero és Brutushoz állott. Ezért száműzetéstől tartván, az imperatorok közeledténél a forumról visszavonult, s P. Volumniusnál rejtőzék el, a kit, mint mondám, nem rég segélyezett volt. Ily változó volt az időben a szerencse, hogy majd ezek, majd amazok a hatalom tetőpontján vagy a legnagyobb veszélyben valának; vele volt igen hasonérzelmű kortársa, Q. Gellius Canus. Az is bizonyosága Atticus jószívűségének, hogy azzal, kivel mint gyermek az iskolában megismerkedék, oly szoros összeköttetésben élt, hogy barátságuk végső korukig növekedék. Antonius pedig, jóllehet oly gyűlölettel viseltetik vala Cicero iránt, hogy nem csak ellene, hanem barátjai iránt is ellenségesnek mutatkozáék, és őket száműzni akará, mégis sokaknak buzdításai daczára megemlékezék Atticus szolgálatairól, s

neki mihelyt tartózkodását megtudta, önkezüleg megírta, hogy ne féljen s jöjjön rögtön hozzá, mert őt és barátját Canust a száműzöttek sorából kitörülte. S minthogy ez éjjel történt, hogy baja ne essék, őrcsapatot küldött oltalmára. Így Atticus a legfenyegetőbb helyzetben nem csak magának volt oltalmára, hanem annak is, kit olyan szeretett. Ha tehát a kormányost, ki hajóját szélvész és sziklás tengerből kimenti, oly nagyon dicsérjük, miért ne magasztaltassék annak eszélyessége, a ki oly gyakori és heves polgári viharokon át, biztos kikötőbe jutott.

11. Miután e veszélyekből kivergődött, nem volt egyéb gondja, minthogy mentül többnek erejéhez képest segítségére legyen. Midőn a nép, az imperatorok jutalmai által indítatva, a száműzötteket kutatta, akárki csak Epirusba vonult, miben sem látott szükségét; kinek sem tagadtatott meg az örökös ottmaradhatás. Sőt még a Philippi mellett vívott csata, s C. Cassius és M. Brutus elveszte után is, törekvék segíteni L. Julius Mocilla voltpraetort és fiát, továbbá Aulus Torquatust s a többieket, kiket hasonló sors sujtott, s mindenfélét küldözgetett nekik Epirusból Samothráciába. Bajos volna, de nem is szükséges mindeneket felsorolni. Csak azt az egyet kívánjuk megjegyezni, hogy bőkezűsége sem a körülményekhez alkalmazott, sem számitással egybekapcsolt nem volt. Mert azt magából a tények és körülményekből lehet átlátni,

minthogy nem adta el magát a virágzó pártnak, hanem a lesujtottnak sietett segélyére; sőt Brutus anyja iránt annak holta után is csak oly tiszteletet tanusított, mint midőn az még hatalmas volt. Így bőkezűséget tanusítván, kivel sem volt ellenségeskedésben, mert ő mind senkit meg nem sértett, mind pedig ha ő volt a sértett, inkább akarta a sérelmet elfeledni, semhogy azt megbozszulni. Ugyan ő a vett jótetteket kiolthatlan emlékezetben tartá; azokról ellemben, miket ő tett másoknak, csak addig emlékezék meg, a míg az azokat vette hálásnak mutatkozott. Ugy hogy igaznak bizonyult a mondás: „Mindenki saját szerencséjének kovácsa.” Mindazáltal ő előbb önmagát képezte, ugy szerencsáját, midőn ovakodott, ne hogy valami dolog miatt méltán korholtassék.

12. E tulajdonok által eszközlé, hogy M. Vipsanius Agrippa, ki szoros barátságban vala az ifju Caesarral, ámbátor mind maga befolyása, mind pedig Caesar hatalma folytán, bármily házasságra alkalma leendett volna, mindenek előtt az ő rokonságát választotta s elébe tévé a római lovag leányát, bármely magasranguénak. És e házasságnak szerzője, miért tagadjam, M. Antonius volt köztársaság triumvirje. Ámbár ennek pártfogása alatt, javait szaporíthatja vala, mégis annyira távol volt minden birvágytól, hogy azt semmi egyébre nem használta, mint arra, hogy barátjai veszélyét vagy kárát kérések által eltá-

volitsa. A mi különösen ama számkivetés idejében volt szembetűnő. Mert midőn a triumvirek kortársának Saufejus romai lovagnak, ki a philosophia iránti szeretetből indítatva több éven át Athenaeben lakott, és Athenaeben nagy birtokokkal birt, javait az akkor divó eljárás szerint eladák: Atticus fáradozásai s buzgósága által kieszközlé, miszerint ugyanazon hírnök adá tudtul Saufejusnak, hogy javaitól megfosztatott, s hogy azokat visszanyerte. Ugyanő L. Julius Calidust, a kiről joggal hiszem állithatni, hogy Lucretius és Catullus óta jóval a legfinomabb költő, kit csak korunk nemzett, de nem kevésbé derék és a szépművészetekben jártas férfit is megmenté, midőn ez a lovagok már bevégezett számüzése után africai tágas birtokai miatt, az ő távollétében, Antonius kézművescsapatjának parancsnoka, P. Volumnius által utólagosan a számüzendők lajstromába helyeztetett. És bajos meghatározni, vajjon az az akkori körülményeknél néki fáradságosabb vagy dicsőbb volt-e, minthogy világos volt, ama férfiak veszélyeinél, hogy Atticus nem kevésbé gondol távollevő, mint jelenlevő barátjaival.

Jegyz. Az ifju Caesar, Octavianus, ki később C. Julius Caesar Octavianus nevet nyerte. M. Vipsanius Agrippa ennek hú barátja és jeles hadvezérje volt.

T. Lucretius Carus, egy tanköltemény

szerzője. C. Valerius Catullusról Nepos életénél volt szó.

13. És ő nem kevésbé vala jó gazda, mint polgár. Mert jóllehet sok pénzzel birt, nálánál kevesebbet senki sem vásárlott, sem épített. Mindazáltal lakása igen kényelmes, s mindene igen jó vala. Mert az anyja bátyjáról örökségkép rá maradt Tamphilusféle házat birja vala a Quirinalis halmon; s ennek szépsége nem az épületben, hanem erdőjében álla. Az ódon épület ugyanis inkább izléses mint költséges volt, s ő rajta mit sem igazított, ha csak régisége miatt kényszerítve nem volt. Cselédjei használhatóságra igen jók valának, külalakra nézve alig közepszerűek. Mert valának köztük igen művelt szolgák, ügyes felolvasók, s számos másolók, úgy hogy még ínsa sem volt, a ki mindkettőhöz jól ne értett volna. Hasonlóképen a többi kézművesek is, kiket a háztartáshoz szükségelt ügyesek valának. Mégis egy sem volt köztük, a ki nem az ő házában született vagy neveltetett volna: bizonyága ez nem csak mértékletességének, hanem gondosságának is. Mert valamint mértékletességnek kell tartanunk, nem mohón vágyakodni azután, mit oly sokan ohajtanak, úgy nem csekély tevékenységre mutat, magának valamit inkább buzgó fáradozás, mint pénz által szerezni. Izletes volt, nem pompás, fényes de nem költekező, s egész gondja tisztaság, nem

bőségre vala irányozva. Butorzata mérsékelt, nem tulságos vala, úgy hogy egy tekintetben sem költhetett figyelmet. És nem is akarom eltitkolni, jóllehet némelyek csekélységnek fogják tekinteni: hogy, ámbár fényes asztalt tartó romai létére, épen nem csekély vendégszeretettel minden rendbélieket meghítt asztalához, mégis kiadási naplója szerint havonkint átalában nem költött többet mint 3000 sestertiumot. És ezt nem hallás után mondom, hanem saját tudtomból; minthogy a köztünk lévő baráti viszony folytán, gyakran jelen valék házi ügyeinél.

14. Asztalánál a fölolvason kívül más mulattatót ki sem hallott; a mit legalább én igen kellemesnek tartok. Nem is volt nála estebéd soha, fölolvadás nélkül, hogy vendégei nem kevesebb gyönyört leltek lelkük mint testük számára. Ugyan is olyakat szok vala meghívni, a kiknek érzülete nem különbözik az övétől. Midőn vagyona oly igen megszorodott, akkor sem változtatott semmit sem háztartásán, sem életmódján, és oly mértéklettel birt, hogy sem a 2 millió sestertiumnál, mit atyjától örökölt, nem élt kevésbé fényesen, sem midőn 10 millióval élt, nem lett pazarrabbá, mint eddig szokott, s mindkét vagyoni állapotban ugyanazon fokon maradt. Sem kertjei, sem város vagy tenger melléki költséges majorja, sem pedig Italiában az Arretium és Namentum mellett lévőkön kívül mezei jószágai nem volt, s minden jö-

vedelme az epirusi s a városban levő javaiból állott. A miből láthatni, hogy ő a pénz használatát nem annak sokaságához, hanem jól meggondolt terveihez szabta.

15. Hazugságot sem nem szólt, sem azt nem tűrhette. Azért is nyájassága nem volt szigor, sem komolysága leereszkedés nélkül; úgy hogy nehéz vala megkülömböztetni, vajjon több tisztelettel függnek rajta barátai avagy szeretettel. Bár mit is kértek tőle, teljesítését csak lelkiösmeretes megfontolás után adta, mert olyast ígérni, mit nem teljesíthetett, könnyelműségnek nem pedig jószívűségnek tartotta. Másrészt, ha valamit megígért, abban oly buzgósággal járt el, mintha nem idegenek, hanem saját ügyét viselné. A föl vállalt dologba soha sem unt belé, úgy véli vala ugyan is, hogy itt becsülete forog kérdésben, minél mi sem volt előtte becsesebb. Így történt, hogy a Cicerok, Cato, Q. Hortensius, Aulus Torquatus s sok más római lovag ügyeit ő végzé. A miből észre lehetne venni, hogy nem restség miatt, hanem győződés folytán marad távol az államügyektől.

16. Szeretetre méltóságának nagyobb bizonyosságát nem adhatjuk mint, hogy ifjkorában az agg Sullának, előhaladott korában pedig az ifju Brutusnak igen kedves vala; kortársaival pedig Q. Hortensiussal és M. Ciceroval oly viszonyban élt, hogy nehéz leendett meghatározni, mely korhoz illik inkább társalkodása. Ambátor

Cicero különösen szerette őt, úgy hogy míg őcse Quintus iránt sem viseltetett nagyobb szeretet- vagy őszinteséggel. Bizonyosága ennek, az általa kiadott könyveken kívül, a melyekben őt említi, ama 11 kötet levél, mit consulságától fogva egész végnapjaig Atticushoz írt. A ki ezeket olvassa, nem igen fogja nélkülözni ama idők összeszótt történetét. Mert bennük a főemberek törekvései, a vezérek hibái, az állam változásai oly pontosan leírják, hogy minden szembeötlő, s könnyen azon gondolatra lehet jutni, hogy az előrelátás némikép jósolat. Mert Cicero nem csak azt mondta előre, mi még életében megtörtént, hanem azt is, a mi most teljeseedik, jósként előre hirdette.

Jegyz. 11 kötet levél. Ciceronak Atticushoz írt levelei jelenkori kiadása 16 kötetet számlál.

17. Atticusnak övéihez való szeretetéről mit szóljak hosszasan? midőn őt anyja temetésénél, kit 90 éves korában temetett el, magam hallám igazat mondva dicsekedni, hogy „ámbar 67 éves, mégis soha sem kellett kiengesztelődni anyjával; nővérével, ki vele csak nem egy idős volt, sohasem czivódott. Mi annak jelé, hogy vagy sohasem volt köztük neheztelés, vagy hogy oly engedékenynek mutatkozott az övéi iránt; miszerint véteknek tartá azokra haragudni, kiket szeretnie kell. És ezt nem csupán természetes

érzületből tevő, ámbár erre mind hallgatunk, hanem tudományos műveltsége folytán is. Mert a legjelesebb bölcsek erénytanát is olyképp tanulta, hogy azt életvezérül, — nem pedig fitogtatásra használá.

18. Az elődök szokásainak is nagy követője s a régidők tisztelője volt, mikben oly járta vala, hogy azokat tökéletesen leírja ama könyvében, a hol a főbb hivatalnokokat sor szerint följegyzé. Mert nincs törvénye, sem békekötése, sem háboruja, sem valami jeles tette a római népnek, a mi abban időszerint föl ne volna jegyezve, s a mi a legnehezebb, ő abba a családok eredetét oly ügyesen beszötte, hogy kiláthatni belőle a jeles férfiak törzscsaládját. Ugyanezt cselekedte különösen más könyvekben is, így M. Brutus kérelmére a Junia családot eredetétől egész mostanig előszámlálá, megjegyezvén, hogy ki honnan származik, mily tiszteket nyert el és mily időben. Hasonlólag Claudius Marcellus kérelmére a Marcellusokét; Cornelius Scipio és Fabius Maximus kérelmére pedig a Fabiusok és Aemiliusokét; mely könyveknél mi sem lehet kedvesebb azokra nézve, a kik csak némileg is vágnak jeles férfiakat ismerni. Kisérletet tőn a költészetben is, tán hogy annak gyönyöreit se nélkülözze. Mert versekben megénekelte azon rómaiakat, kik hivatalok vagy jeles tettek által a többiek közül kitűntek, s olyképp, hogy kinek-kinek képe alá, tetteit és tisztjeit csak négy vagy

öt versben oda írta. Habár csaknem hihetlen, hogy ily fontos dolgokat oly röviden lehessen előadni. Van egy görög nyelven írt könyve is, Cicero consulságáról.

19. Az eddig mondottakat, még Atticus életében adtam ki. Most, minthogy a sors úgy akarja, hogy őt túléljem, a többieket fogom elmondani s a mennyire lehet, példákkal fogom az olvasóknak kimutatni, hogy legtöbbször kiki a maga szerencséjének kövője. Mert ő, ki a lovagi ranggal, melyben születék megelégedék, rokonságba jutott az imperátorral, az istennek fiával, midőn már előbb megnyerte volt barátságát s pedig nem egyéb, mint finom magaviselete által, melylyel a köztársaság hasonló méltóságu, de kevesebb szerencséjű fejeit is megnyerte. Mert ezen Caesart oly rendkívüli szerencse kíséri vala, hogy mindent adott neki, mit csak valaha embernek adott s mind azt megszerző neki, mit csak valaha római polgár elnyerni képes vala. Atticus Agrippától, kinek hajadon leányát adta volt nőül, egy leányunokát kapott. Ezt még alig egy éves korában eljegyzé Drusillától született mostoha fiának Tiberius Claudius Neronak, mely kötelék meghittebbé tévé viszonyukat s társalgásukat gyakoriabbá.

Jegyz. Az istennek fia, Octavianus, Caesar fogadott fia.

20. De Caesar ez eljegyzés előtt, nem csak midőn a városból távol vala, soha sem irt övéinek levelet anélkül, hogy Atticusnak is ne írjon, tudakozódván, hogy mit cselekszik, főleg mit olvas, s mily helyeken s meddig fog tartózkodni; hanem a városban való tartózkodásakor is, ha foglalatosságai soka miatt kevesbet társalkodhatott Atticussal mintsem akarta, nem könnyen mulasztott el napot, hogy hozzá ne irt volna, majd a régidők felől tudakozódván nála, majd valami költészeti kérdést terjesztvén elébe, néha enyeltéseiivel terjedelmesb válaszra késztetvén. Így történt, hogy midőn Jupiter Feretriusnak a Capitoliumon Romulus által épített temploma, régiség és földélete elhanyagoltsága miatt roskadozott, Caesar azt Atticus figyelmeztetésére kiigazíttatá. Nem kevésbé tisztelte őt meg távolból irt leveleivel Antonius, úgy hogy még a legtávolabb tartományokban is gondja volt, Atticust mit cselekvése felől tudósítani. Hogy ez mit jelent, könnyen át fogja látni az, ki meg képes fontolni, mennyi eszélyességet kíván, magának oly férfiak barátságát és összeköttetését megtartani, kik nem csak a főség miatt vetélkedtek, hanem annyira törtek egymásra, mint az szükségképi Caesar és Antoniusnál, kiknek mindegyike nem csak Roma, hanem az egész földkerekségének kívánt ura lenni.

21. Miután ilykép 77 éves korát betöltötte, s késő aggkoráig nem kevésbé gyarapodott tisz-

teletben, mint kedveltség és vagyonban (mert sok örökséget tőn, nem más mint jósága folytán) és oly kedvező egészséggel birt, hogy harmincz éven át gyógyszerre nem szorult: betegségbe esett, mit eleve mind ő, mind pedig az orvosok is kevesre becsültek. T. i. székdugulásnak tarták, mi ellen gyorsan és könnyen ható szereket rendeltek. De miután e bajban a gyógyítás által okozottakat kivéve, minden fájdalmak nélkül három hónapot eltöltött volt, hirtelen a nyavalya oly erővel szállotta meg beleit, hogy végre genyes daganatok fakadtak ki ágyékából. De még mielőtt ez történt, napról napra növekedni érezvén fájdalmait, s lázrohamok járulnak hozzá, magához hivatá vejét, Agrippát, s vele L. Cornelius Balbust, és Sextus Peducäust. Őket maga körül látván, könyökére támaszkodva mondá: „Hogy mennyi gondot és szorgalmat fordítottam jelen körülményeimben egészségem föntartására, minthogy ti annak tanui vagytok, bővebben nem szükség elmondanom. Minthogy tehát, úgy hiszem, eléggé meggyőztelek benneteket a felől, hogy egészségem visszanyerésére semmi eszközt nem mulasztottam el, nincs egyéb hátra, mint hogy önmagamon segítsek. Ezt nem akartam elöttetek eltitkolni. Eltökélt szándékom ugyanis, e nyavalyának többé tápot nem nyújtani. Mert mindazon étkek átal, melyek e napokban magamhoz vettem, éltem csak olykép tartottam fön, hogy fájdalmimat nagyobbítám, a gyógyulás min-

den reménye nélkül. Azért kérlek először, hagyjátok helyben eltökélésemet, másodszor haszonlatlanul ne törekedjétek arról lebeszélni.

22. E szavakat oly szilárd hangon és elhatározott arcczal monda, hogy úgy látszék mintha nem is az életből, hanem egy lakból költöznék a másikba; midőn pedig Agrippa könyvek és csók között könyörge és rimánkodék előtte, hogy maga részéről ne siettesse azt, mire a természet úgy is kényszerít; és mivel még megmentheti életét, tartsa meg magát önnön s az övéi kedvéért; kérdéseit hallgatag elszánással mellőzte. Midőn így az eledeltől két napig megtartóztatta magát, a láz rögtön engedett, s a betegség enyhülni kezd. Mindazáltal föltétét betölté. Így tehát eltökélése után ötöd nap meghalt marcius 31-én. Cn. Domilius és C. Sosius consulok idejében. Sirba mint maga rendelte volt, gyaloghintón vitték, minden pompa nélkül, minden derék ember kíséretében s tömérdek nép összecsoárdulása mellett. Eltemettetett az Appia út mellett, az ötödik mérföldkönnél, anyja bátya Q. Caecilius sirboltjában.

TARTALOM.

Cornelius Nepos élete	Lap. 3
Cornelius Nepos könyve az idegen nemzetek jeles vezéreiről. Előjáró-beszéd	9
I. Miltiades	11
II. Themistocles	23
III. Aristides	37
IV. Pausanias	40
V. Cimon	48
VI. Lysander	53
VII. Alcibiades	58
VIII. Thrasybulus	73
IX. Conon	77
X. Dion	84
XI. Iphicrates	94
XII. Chabrias	97
XIII. Timotheus	101
XIV. Datames	106
XV. Epaminondas	117
XVI. Pelopidas	128
XVII. Agesilaos	133
XVIII. Eumenes	143
XIX. Phocion	158
XX. Timoleon	162
XXI. A királyokról	167
XXII. Hamilcar	170
XXIII. Hannibal	174
XXIV. M. Porcius Cato	188
XXV. T. Pomponius Atticus	192

